

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA
MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI**

**X.G'ulomova, Sh. Yo'ldosheva, G. Mamatova,
H. Boqiyeva, N. Sobirova**

HUSNIXAT VA UNI O'QITISH METODIKASI

**O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi oliy
o'quv yurtlari uchun o'quv qo'llanma sifatida tavsiya etgan**

Taqrizchilar: pedagogika fanlari nomzodi, dotsent **Ra'no Inog'omova**,
filologiya fanlari nomzodi, dotsent **Saodat Sultonsaidova**

X.G'ulomova

Husnixat va uni o'qitish metodikasi. Oliy o'quv yurtlari uchun o'quv qo'llanma / X.G'ulomova, Sh.Yo'ldosheva, G.Mamatova, H.Boqiyeva N. Sobirova. O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi. - T.: 2007. - bet.

Mazkur o'quv qo'llanma boshlang'ich ta'lim uchun mo'ljallangan bo'lib, unda talabalarga husnixat metodikasidan nazariy ma'lumot berish, talabalarni husnixat talablari asosida yozish, husnixatga o'rgatish metodikasi bilan qurollantirish nazarda tutilgan.

Husnixatga o'rgatishning ahamiyati va vazifasi; husnixat tarixi, husnixatga o'rgatishning shartlari, metodlari va tamoyillari; boshlang'ich sinflarda husnixat darslarida ko'rgazmalilik va didaktik o'yinlar, boshlang'ich sinflarda husnixat darslari, grafik xatolar ustida ishlash, talabalarning chiroyli yozuv malakalarini rivojlantirish ko'zda tutiladi.

© X.G'ulomova, Sh. Yo'ldosheva,
G. Mamatova, H. Boqiyeva,
N. Sobirova, 2007 y.

HUSNIXAT VA UNI O'QITISH METODIKASINING PREDMETI, MAQSADI VA VAZIFALARI

Husnixat va uni o'qitish metodikasi - pedagogik fan. Inson o'z fikrini boshqa kishilarga og'zaki va yozma shaklda yetkazishi mumkin. Nutqning bu ikki shaklining o'xshash va farqli tomonlari mavjud bo'lib, ular o'z o'rnida afzalliklarga ega. Og'zaki nutq tovush chiqarib aytiladi va eshitilish uchun mo'ljallanadi. U kishilarning nutq jarayoni vaqtidagi aloqa vositasi bo'lib xizmat qiladi. Yozma nutq esa tosh, yog'och, teri, metall, qog'oz kabilarga ko'rish asosida idrok qilinadigan doimiy belgilar orqali yozib qo'yiladi. Yozuv kishilarning o'zaro fikr almashishi va bilimlarni egallashning qudratli vositasi hisoblanadi. Yozma nutq avlodlarni bir-biriga bog'laydi, uzoq davrlar mobaynida saqlanadi. Yozuv tufayli kishilar fikri, insoniyat qo'lga kiritgan bilimlar avloddan-avlodga yetib boradi, abadiy yashaydi.

Boshlang'ich sinflarda o'quvchilarni husnixatga o'rgatish ehtiyoji yuqoridagi talablar asosida yuzaga keladi. Boshlang'ich sinflarda o'quvchilarni husnixat bilan yozishga o'rgatish metodikasi ularda aniq, chiroyli va tez yozish imkonini hosil qilishi lozim. Bu kabi vazifalarni amalga oshirish uchun dastur mazmunini va uning talablarini, o'qitish usullarini, yozuvga o'rgatishning gigiyenik shartlarini, o'quvchilarning yozuvidagi individual kamchiliklarini tahlil qilish, kamchiliklarning yuzaga kelish sabablarini aniqlash va tuzatish usullarini ishlab chiqish zarur.

Demak, yozuv kishi hayotida pedagogik va ijtimoiy ahamiyatga ega. Yuqoridagi talab asosida yozishga o'rgatish boshlang'ich sinflardan boshlanadi. 1-4-sinf o'quvchilarini chiroyli yozishga o'rgatish uchun o'qituvchining o'zi husnixat bilan yozishi, shu bilan birga o'quvchilarni chiroyli yozishga o'rgata olishi kerak.

Husnixat va uni o'qitish fani amaliy fan bo'lib u chiroyli yozishga o'rgatish bilan bir qatorda ta'lim berish, tarbiyalash, vazifalarini ham bajaradi.

Pedagogika oliy o'quv yurtlarida o'qitiladigan "Husnixat va uni o'tilish metodikasi" fanining maqsadi:

1. Talabalarga husnixat metodikasidan nazariy ma'lumot berish.
2. Talabalarni - bo'lg'usi o'qituvchilarni husnixat talablari asosida yozishga o'rgatish.
3. Boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarini husnixatga o'rgatish metod va usullari bilan qurollantirish.

Boshqa fanlar kabi husnixat va uni o'qitish metodikasining o'z predmeti bor. Bu fanning predmeti ta'lim berish jarayonida chiroyli yozuvni egallash, grafik jihatdan to'g'ri va chiroyli yozishga o'rgatish hisoblanadi.

Husnixat va uni o'rgatish metodikasi fani o'z oldiga quyidagi vazifalarni qo'yadi:

- talabalarga chiroyli yozuv haqida nazariy bilim berish;
- o'z dastxatlari ustida ishlash yuzasidan malakalar hosil qilish;
- boshlang'ich sinflarda husnixat darslarini rejalashtirish va tashkil etishga o'rgatish;
- boshlang'ich sinflar uchun husnixat materiallarini tanlay olish tamoyillari bilan tanishtirish.

Husnixat bilan yozish, birinchidan, o'quvchilarda mehnat madaniyatini tarbiyalaydi. Topshiriqlarni toza, aniq va madaniyat bilan bajarish ko'nikmasini hosil qiladi. Ikkinchidan, dastxatga pala-partish va be'etibor munosabatda bo'lish o'quvchilarning imloviy savodsizligini keltirib chiqaradi. Natijada o'quvchilar qiladigan ishlarini o'ylab o'tirmay bajaraveradilar, o'z hato va kamchiliklarini ham o'ylab ko'rmaydigan bo'lib qoladilar. Uchinchidan, husnixat bilan to'g'ri yozish ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lib, turli rasmiy hujjatlarni yuritishda kishilar unga ehtiyoj sezadi. Husnixat bilan yozilmagan, to'ldirilmagan hujjatlarni o'qishga kitobxonning ko'p vaqt sarflashiga to'g'ri keladi. Vaholonki, maktabda har kuni o'qituvchi 30 talab o'quvchilar daftarini tekshiradi. O'qib bo'lmaydigan dastxat bilan yozilgan xat o'qituvchining ko'p vaqtini sarf bo'lishiga olib keladi. Aniq va ravon qilib yozilgan dastxat o'qituvchining ishini yengillashtiradi, keyingi ta'limiy maqsadlarini amalga oshirishlari uchun imkoniyat yaratadi.

Husnixat va uni o'qitish metodikasining boshqa fanlar bilan aloqasi. Husnixat va uni o'qitish metodikasi boshqa fanlar bilan uzviy aloqada bo'lib ularning natijalariga tayanadi.

Amaliy fan hisoblangan husnixat va uni o'qitish metodikasi til o'rganish jarayoni hamdir. Yozish uchun tanlangan til faktlari ayni vaqtda adabiy tilni o'zlashtirib borishga yordam beradi.

Pedagogik fanlar qatorida husnixat darslari ham ta'lim- tarbiya berish vazifasini ham bajaradi. Husnixat darslarida barkamol shahstushunchasi ichiga tozalik, tartiblilik tarbiyasi kiradi. Husnixat va uni o'qitish metodikasi ham pedagogikaning ta'lim-tarbiya birligi tamoyiliga amal qiladi.

Husnixat va uni o'qitish metodikasining asoslaridan yana biri psixologiyadir. Psixologiya his, tasavvur, fikr, intilish, istak, havas, qobiliyat kabi tushunchalar haqida ma'lumot beradi. Husnixatga o'rgatishda bola psixologiyasidagi yuqoridagi holatlariga tayanib ish ko'riladi, o'quv materiali tanlanadi, sinflar bo'yicha taqsimlanadi.

Husnixat va uni o'qitish metodikasi fiziologiya, tilshunoslik, adabiyotshunoslik va tarix fanlari bilan ham uzviy aloqadadir.

O'quvchining yozuv jarayonidagi fiziologik holati qo'l harakatlari, yozganlarini to'g'ri, aniq tallafuz qilishda fiziologiyaga tayansa, yozuv uchun tanlangan matnni tahlil qilishda adabiyotshunoslik materiallariga, yozuvning paydo bo'ishi, uning jamiyatdagi tutgan o'rnini tushinishda esa tarix fanining yutuqlariga asoslangan holda ish ko'radi.

Savol va topshiriqlar

1. Husnixat va uni o'qitish metodikasi nima uchun pedagogik fanlar qatoriga kiradi?
2. Husnixatga o'rgatish metodikasining predmeti deganda nimani tushunasiz?
3. Yozuvning pedagogik va ijtimoiy ahamiyatini tushuntirib bering.
4. Husnixatga o'rgatish metodikasining maqsadi nimalardan iborat?
5. Husnixatga o'rgatish metodikasining vazifalarai nimalardan iborat?

YOZUV HAQIDA

Yozuv haqida ma'lumot. Yozuv – biror tilda qabul qilingan maxsus belgilar yig'indisi. Yozuv tushunchasi tilning tovush elementlari (so'z, bo'g'in, tovush)ni ifodalovchi belgilarnigina emas, balki piktografiya, ideografiya shakllarini ham o'z ichiga oladi. Bular aloqa qilish belgilari yig'indisi sifatida yozuvdan ilgarigi belgilar (xotira yozuvi, hisoblash yozuvi va boshqalar)ga qarama-qarshi qo'yilgan.

Urug'chilik tuzimi davrida dastlab surat yozuvi paydo bo'ldi. Kishilik jamiyati kichik va tarqoq oila - urug'lardan tashkil topgan davrda kishilar bir-birlari bilan faqat og'zaki nutq yordamida fikr almashgan. Yirik urug' va qabila jamoalarining tarkib topishi bilan og'zaki nutqni uzoqqa yetkazish va uni zamon bilan mustahkamlash ehtiyoji tug'iladi.

Insoniyatning shu ehtiyoji zaminida yozuv paydo bolgan. Boshida yozuv bilan bir qatorda grafik shaklga ega bolmagan usullar ham qo'llanilgan (mis, iplarni tugib qo'yish). Bunday belgilar ibtidoiy odamlar hayotida qo'llanilgan. Bu yozuvning qoldiqlari hozir ham urug'-qabilalarining tamg'alari, shimoliy indeyeslarning chig'anoq marjonlari, biror ijtimoiy tabaqaning xususiy mulkini ifodalovchi belgilar va boshqa shakllarda mavjud.

Yozuv zamon va masofa jihatidan og'zaki nutqqa nisbatan ustunlikka ega. Texnikaning rivoji (telefon, telegraf, radio, televizor, internet) natijasida undagi ustunlik masofa jihatidan zaiflashdi, lekin zamon e'tibori bilan yozuv hali ham ogzaki nutqdan ustun XIX-XX asr boshlarida topilgan va deshifrovka qilingan juda ko'p yodgorliklar yozuvning paydo bolishi va tarixiy taraqqiyotini yoritish imkonini berdi. Fanning bu yutug'i yozuv tarixini tilshunoslik fanining mustaqil bir bo'limi sifatida ajratishga olib keldi.

1. Turli tipdagi Misr iyeogliflari. Bu tur yozuvi XIX-asrning 20-yillarida fransuz olimi Shampalon tomonidan o'qilgan, XIX-asrning

70-90 yillarida Evans o'qigan qadimgi Kput surat yozuvlari va Semq o'qigan Kipr surat yozuvlari ham Misr surat yozuvlari tipiga kiradi.

2. Mixxat yozuvlarining turli tiplari. Bu tip yozuvlar Osiyoda qadimda yashagan qator xalqlarning tillarida ishlatilgan (shumer assiro - ovavilon, elom, xala, xet-kappodokiya, fars tillariga moslangan). Bu tur yozuvlar XIX-asr boshlarida deshifrovka qilina boshlanib, XX-asrning 10-yillarida tugallandi.

3. Somiy xalqlarda qayd qilingan va tillariga moslangan harf yozuvining eng qadimgi shakllari. Bular finikiy va xalaan yozuvlari (asosiy yodgorliklari XIX-asrning 60-70-yillarida va XX-asrning 20-yillarida topilgan). Janubiy arab, oramey yozuvlari (qadimgi namunalari XIX-asrning 60-70 yillarida topilgan). Ko'pchilik mutaxassislarning fikricha, qadimgi uyg'ur va urxunenese yozuvlari ham aslida oramey yozuvlari zaminida yuzaga kelgan. Uni 19-asrning 90-yillarida tilshunos olimlari V.Tomsen va V.Radlov deshifrovka qilganlar.

4. Yunon alfavitining qadimgi shakli va lotin alifbosining alohida varianti va boshqa turli variantdagi bu yozuv turlari bizgacha yetib kelgan. Bu yozuvlar XVIII asrdayoq ilm axliga ma'lum bo'ladi va ularning grammatik jihatdan o'rganilishi XIX asrda qiyosiy-tarixiy tilshunoslik fanining rivojiga katta yordam ko'rsatdi.

Amerika indeeslarida aloqa quroli sifatida qo'llanilgan. Chunki ularning til xususiyatlari shunga mos edi. Bu yozuv qadimiy bo'lgani uchun unda ideografik yozuv bilan bir qatorda piktografiyaning ham ayrim elementlari bor. Masalan, toshbaqaning rasmi quruqlik tushunchasini ifodalagan, ya'ni shartli belgi vazifasini o'tagan. Chunki quruqlik tushunchasini yozuvda ideografiya bilan berish qiyin edi.

Hayotiy ehtiyoj bora-bora yozuvni soddalashtirdi va tasvirlangan predmet bilan yozuv shakli o'rtasidagi o'xshashlik yo'qoldi, belgi so'zning simboli bo'lib qoldi. Bu xitoy, misr, shumer, vavilon va xett yozuvlariga xos xususiyatdir.

Papirus yozish uchun maxsus tayyoqcha va bo'yoqning kashf etilishi yozuvni takomillashtirdi, uning soddalashuviga imkon tug'dirdi. Hozir yozuvning asosida tuzilgan yozuv sistemalari tarqalgan.

1) Latin yozuvi (dunyo axolisining 30% ga yaqini foydalanadi); 2) fonetik arab yozuvi (10% ga); 3) Slavyan-kirill yozuvi (10% ga yaqini); 4) grafik-xitoy yozuvi (25% ga yaqin); 5) bo'g'inli xind yozuvi (20% ga yaqini) qolgan boshqa yozuv sistemalari (yunon, yaxudiy, efiopiya, gruzin, arman yozuvlari va bular) dunyo axolisining 5% ga yaqini foydalanadi.

O'zbek yozuvi tarixi O'rta Osiyo xalqlari yozuvining tarixi juda qadim zamonlardan boshlanadi. Erana bizdan avvalgi I ming yillik o'rtalarida Eron, O'rta Osiyo va boshqa o'lkalarda oromiy yozuvi tarqalib boshladi. Turli

yodgorliklarda qayd etilishicha eramizdan oldingi I-III asrlarda oromiy yozuvi bilan bir qatorda yunon va karoshta yozuvlari ham ishlatilgan.

Oromiy yozuvi negizida bir qator mahalliy yozuvlar vujudga kela boshladi. Avesto, Xorazm, Sug'd, kushon, run, uyg'ur yozuvi va boshqa yozuvlar shular jumlasidandir.

Xorazm yozuvi oromiy yozuvining eng qadimiy an'analari saqlab qolgan yozuvdir. Hozirgi eramizdan boshlab sug'd yozuvi qo'llanila boshlandi. Bu yozuv taxminan VI asrlargacha davom etdi. II asrning oxiri III asrning boshlarida Xorazm shohi chiqargan pullarda Xorazm yozuvi uchraydi.

V-VIII asrlar davomida turkiy xalqlarning O'rxun-Enisoy yozuvidan keng foydalananganlar. Bu yozuv fanda 'turkiy-run' yozuvi deb ham yuritiladi. Enisey daryosi qirg'oqlaridagi O'rxun yozuvi yodgorliklari haqida rus xizmatchisi Remezov XVIII asrning oxirida xabar bergan. Ammo uzoq vaqt mobaynida olimlar bu yodgorliklarni o'qiy olishmagan.

1892-1893-yillarda daniyalik olim Vilgeli Tomson, rus olimi V.V.Radlov yodgorlikdagi yozuvlarni o'qishga muyassar bo'ldilar. O'rxun-Enisey yozuvi turkiy xalqlarning eng katta markaziy yodgorligi hisoblanadi.

VII-VIII asrlarda O'rta Osiyo arablar tomonidan istelo qilindi. Shu davrdan boshlab O'rta Osiyo jumladan o'zbek xalqi ham arab yozuvidan foydalanila boshlandi. Xalqimiz bu alifbodan 1200 yil foydalanildi.

Arab alifbosi yozilishi jihatdan murakkab bo'lishi bilan birga, o'zbek tilining tovushlarini to'la ifoda eta olgan edi. Shu jihatlarini e'tiborga olgan ilg'or fikrli kishilar arab alifbosi yuzasidan o'z fikrlarini bildirishga harakat qilganlar. Chunonchi, Bobur o'zining 'Xatti Boburiy' yozuvini yaratdi. Ammo bu yozuv amaliyotda joriy qilinmadi.

1926-yil iyun oyida O'zbekiston Markaziy Ijroiya Qo'mitasining lotin harflari asosida yangi alifboni qabul qilish haqida qaror qabul qilindi.

O'zbekistonda arab yozuvidan lotin harflariga asoslangan o'zbek alifbosiga o'tish ishlari 1930 yilning birinchi yarmida to'liq amalga oshirildi. Ammo bu yozuvdan ham uzoq foydalanilmadi. 1940 yil 8 mayda amaldagi o'zbek yozuvi yangi alifboga o'tish haqidagi yangi alifboga o'tish haqidagi qonun qabul qilindi.

O'zbekiston Respublikasi mustaqillik e'lon qilinganidan so'nglotin yozuvi asosidagi o'zbek alifbosi masalasini o'rtaga qo'ydi. Bu masala O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining 1993-yil 2-3-sentabrdagi 12 chaqiriq 13-sessiyasida muhokama qilinib 'Lotin yozuviga asoslangan o'zbek alifbosini joriy etish to'g'risida'gi qaror qabul qilindi. Mazkur qarorni amaliyotga joriy qilish borasida qizg'in ishlar olib borildi. 'O'zbek tilini asosiy imlo qoidalari'ni xozirlash jarayonida alifbodagi ayrim harflar ularning shakllari yuzasidan fikr mulohazalar paydo bo'ldi. Mana shular asosida 'Lotin yozuviga asoslangan o'zbek alifbosini joriy etish to'g'risida'gi qarorga o'zgartirishlarning kiritilishi to'g'risida qaror qabul qilindi.

Savol va topshiriqlar

1. Yozuvning insoniyat hayotidagi ahamiyatini soʻzlab bering.
2. Yozuvning paydo boʻlishi va yozuv turlari haqida fanda qanday fikrlar bildirilgan?
3. Oʻzbek xalqining eng qadimiy yozuvlari qaysilar?
4. Qaysi yozuvlar amalda joriy qilinmagan?
5. Hozirgi oʻzbek yozuvi haqida nimalar bilasiz?

HUSNIXATGA OʻRGATISH METODIKASINING SHAKLLANISH TARIXI

Hattotlik sanʼati. Oʻzbek xalqi uzoq asrlik tarixida yaratib qoldirgan madaniy meʼrosida hattotlik sanʼati alohida oʻrin egallaydi.

Arab istilosidan soʻng oʻrta Osiyo xalqlari tomonidan islom dinining qabul qilinishi munosabati bilan arab yozuvi ham kirib keladi.

Oʻrta asrlarda har qanday asar qoʻlda koʻchirilib kitob qilingan. Nafis kitob koʻchirish katta hunar va sanʼat hisoblangan. Bu hunar egalari tarixda hattot nomi bilan mashhur bolganlar. Xattotlarning koʻchirgan kitoblari kishilarni hayajonga solib, ularni zavqlantirgan. Shuning ushun ham hattotlik bilan nom chiqargan shaxslar oddiy koʻchiruvchi emas, balki oʻsha davrning ilm-maʼrifat va yirik madaniyat arbobi hisoblangan. Qoʻlda koʻchirilgan har bir asar sanʼat moʻjizasi kabi nodir asar hisoblangan.

XIV-XVI asrlarda bir qancha isteʼdodli sanʼatkorlar - nafis kitoblarning ijodchilari yetishdi. Muhammad bin Husayn at-Tibiy, Mir Ali Tabriziy, Xorazmiy, Sulton Ali Mashhadiy, Mir Ali Qilqadam, Mimislar shular jumlasidandir. Bulardan tashqari, oʻrta asrlarda yashagan bir qancha olim va fozil kishilar yoshlikdan hattotlik sanʼatini egallab, keyinchalik kotiblikda ham nom chiqarganlar. Ular faqat oʻz asarlarinigina emas, balki boshqa mualliflarning asarlarini ham koʻchirganlar. Masalan Hofiz Sheroziy Xusrav Dextlaviyning "Xamsa"sinini koʻchirgan. Alisher Navoiyning mohir hattot ekanligi tarixiy manbalardan maʼlum. Zahridin Muhammad Bobur arab grafikasida turkiy xalqlarga moslab "Xatti Boburiy" deb atalgan alifbe yaratdi. Mimis Xorazmiy hattotlik sanʼati haqida "Savodi taʼlim" nomli risola yozdi va Alisher Navoiyning "Xamsa"sinini nihoyatda chiroyli xat bilan koʻchirdi. Muqimiy ham juda mayda nastaʼliq va shikasta xati uslubida bayoz koʻchirgan. Bularning hammasi shuni koʻrsatadiki, (Oʻrta Osiyoda nafis kitob yaratish texnikasi ixtiro etilmagan bir davrda kotiblikka talab nihoyatda kuchli boʻlgan. Qoʻl yozmalarni kitob holiga keltirishda bir necha mutaxassislar ishtirok etganlar. Bu jarayonda qogʻozrez (qogʻoz quyuvchi), hattot, muzahhib (oltin suv bilan bezak beruvchi), lavoh (lavha chizuvchi), musavvir va sahhof (muqovalovchi) ishtirok etadi. Shu

yo'sinda tayyorlangan nafis kitoblar shohlar, buyuk olimlar va shoirlar kutubxonalarida saqlanar edi.

O'rta Osiyo ustalari, ayniqsa, Samarqand va Buxoro ustalari qog'oz ishlashda katta shuhrat qozongan edilar. Ularning qog'ozlari pishiq va silliq edi. Xattot uchun esa ana shunday sifatli qog'ozlar kerak bo'lar edi. Qog'ozlar kustar holda turli usullarda tayorlangan.

Xattotning asar ko'chirish qurollari: 'siyoh', 'qamish qalam', 'mistar' (transporant), qalamning uchini chiqarib turish uchun 'qalamtarosh', qamish qalamning uchini kesish uchun yasalgan maxsus suyak plastinka 'qalam qat' dan iborat bolgan. Qamish qalam xattotning asosiy yozuv quroli hisoblangan. Uni tayyorlash ham alohida san'at talab etgan. Qamish qalamdan qog'ozga siyoh tommaslik uchun hamda qalamda doim yetarli darajada siyoh bo'lishi uchun siyohdon (dovot) ga tolguncha ipak los solingan. Siyohga bo'ktirilgan ipak loslar qalamning yetarli miqdorda siyoh bilan ta'minlanishiga yordam beradi.

Xattotlar texnik vazifalardan tashqari o'z yozuv uslublarini ham ishlab chiqarishga intilganlar. Masalan, XII asrdan boshlab xattotlar hayotida ko'fiy xati uslubi keng o'rin oldi. Bu uslub asosida arab yozuvining quyidagi olti xil asosiy usublari maydonga keladi:

1. Suls xati - bu xatning to'rt bahrasi tekis, ikki bahrasi yumaloq shakilda yoziladi.

2. Nasx xati - bu xatning ixtirochisi mashhur xattot Ibn Muqla' hisoblanadi.

3. Muhaqqaq xati - bir bo'lak qismi tekis bolib, qolgan bo'laklari yumaloq shaklida yoziladi.

4. Rayhoniyy xati - muhaqqaqdan kelib chiqqan bo'lib uning ixtirochisi Ibn Bavvobdir.

5. Tavqe xati - yarim tekis, yarim yumaloq chiziqdan tashkil topgan.

6. Riqo xati - ko'pchilik harflag bir-biriga qurama qilib yoziladi.

Yuqorida ko'rsatib o'tilgan xatlarning har biri o'z o'rnida qollanilib kelingan. Muhaqqaq xatidan qasida va she'rlar yozishda, suls xati - ilmiy asarlar va xat yo'l-yo'riqlarida, rayhoniyy va nasx xati - qissa va xabarlarda, tavqe buyruq va farmonlarda, riqo xati maktublarda ishlatilgan. Undan tashqari, bu asosiy usulning har biri ingichka va yo'g'on qalamlarda yozilishi natijasida yana o'n ikki xil xatni tashkil qilgan. Shuning uchun ham eski maktablarda yozuv malakasini hamma o'quvchilar ham to'liq egallay olmaganlar. Yozishga qiynalishning yana bir sababi ko'p xarflarning so'zda qo'llanish o'rniga qarab har xil shakl olishidir.

Eski maktabda harflarni nusxaga qarab, alfavit tartibida katta-katta qilib yozish 'sarxat' deb atalib, ba'zan sarxat yozish bir-ikki yilga cho'zilgan. Sarxat yozishga o'rgatilganidan so'ng 'murakkabot', ya'ni harflarni bir-biriga qo'shib yo'zib o'rgatilgan. Murakkabotdan keyin 'muqattaot' mashqi, ya'ni bayt va ruboiylar ko'chirib yozish o'rgatilgan. Eski maktabda

muqattaotga juda ko'p vaqt sarf qilingan. Bolalar duoiy salomni yozishni bilsalar, ularning xat-savodi chiqqan hisoblangan.

Eski maktabda chiroyli yozuvga alohida ahamiyat berilgan, ammo husnixat mashg'ulotlari uchun zarur bolgan qoidalar yuzaki tushuntirilgan. Chiroyli yozuvga o'rgatish vaqtida faqat qalamni qanday ushlab qoidalarigina eslatilgan. Qalam bilan bir marta yozilgandan so'ng uning ustida qayta yozishga yo'l qo'yilmagan, bu yozuv qoidalarini saqlashdagi birdan-bir usul bo'lgan. Bolalarga yuqoridagiga o'xshash ayrim yo'l-yo'riqlar ko'rsatilgani bilan ularning ko'zi bilan qog'oz orasidagi masofaning to'g'ri saqlanishiga e'tibor berilmagan. Xatto yozish vaqtida nafas olish ham ta'qiqlangan.

Eski maktabda husnixat qoidalarini o'rgatuvchi birdan-bir qo'lanma 'Mufradot' kitobi bo'lgan. Domlalar yozishni o'rgatish va husnixat mashq qildirishda shu kitobdan foydalanganlar. Bu vaqtda husnixatga o'rgatishning birdan-bir yo'li ko'chirib yozish ko'nikmasini hosil qilish bo'lgan. Bolalar uchun arab alfavitida yozish juda qiyin bolib, unda biror nuqtaning noo'rin qo'llanishi yoki nuqtalar sonini kam yoki ortiq bo'lishi so'zning ma'nosini tubdan o'zgartirib yuborgan. Shuning uchun, arab yozuvida juda ehtiyot bo'lib yozish zarur edi. Ana shunday bir vaqtda husnixat bo'lishni, har bir harfni to'g'ri va aniq yozishni talab qilish, bu masalaga kishilarning diqqatini jalb qilishda husnixat ta'limini o'rgatuvchi metodik qo'llanma juda muhim edi. Bu ishga birinchi bo'lib shoir va xattot Shermuhammad Avazbek o'g'li Munis (1778-1829) bel bog'laydi. Munis 1804 yilda o'zbek tilida 'Savodi ta'lim' nomli risola yozadi. Uning bu risolasi amaliy hamda nazariy tomondan o'sha davrga nisbatan katta ahamiyatga ega edi. Munisning bu asari uning vafotidan keyin Xorazm xattotlari tomonidan ko'chirib yoziladi.

Munis bu risolasini ikki qismga bo'lib, birinchi qismida husnixat ta'limini bergan ustozlari haqida, xat va chiroyli yozuv asboblari haqida foydali maslaxatlar beradi.

So'z maxzanining nishonasi ham,
Ma'ni durining hazonasi ham,
Har so'zki, ko'nguldan o'vdi mavjud,
Xat bo'lmasa bo'lg'ay erdi nobud...

U yozuv qoidalariga ham katta ahamiyat berib shunday deydi: Olam ishi intizomi andin, Olam elining nizomi andin, Ul bo'lmasa bo'lmag'ay kitobat, Bu bo'lmasa qolmag'ay hikoyat...

'Savodi ta'lim'ning ikkinchi qismida arab alfavitidagi harflarning o'lchovi va shakli katta kichikligi tushuntiriladi. Munis bu kitobida harflarning o'lchovini qat'iylashtirib har xilikka chek qo'yib, husnixat ta'limiga yangilik kiritgan. Uning bu risolasi xattot va kitoblarga hamda o'z xatini tuzatmoqchi bo'lgan kishilarga yaqindan yordam bergan.

Hozirgi kunda maktablarimiz oldida turgan muhim vazifalardan biri o'quvchilarning savodxonligini oshirishdir. O'quvchilarning savodxonligini

oshirishda toza va chiroyli yozuvning roli katta. Ulug' rus pedagogi K. D. Ushinskiy husnixat darslariga alohida e'tibor berib, 'dastlabki orfografik malakalar husnixat darslarida tiklanadi', - degan edi.

O'zbek maktablari 1940 yildan boshlab, rus grafikasi asosida yozuvga o'ta boshladi. O'zbek maktablari uchun husnixatga maxsus oid qollanmalar yaratilmagan bo'lsa ham bu davrda yaratilgan turli metodik qollanmalardan foydalanib kelingan.

1948- yilda V. A. Saglin tomomonidan tuzilgan 'Boshlang'ich sinflarda yozivga o'rgatish' nomli qo'llanmada I, II, III, IV sinflarda husnixatga o'rgatishning maqsad va usullari bayon etiladi. Bu kitobda yozuvda uchraydigan tipik xatolarni tuzatish uchun ko'rsatmalar va tez yozishga o'rgatish uchun tayyorgarlik mashiqalari beriladi. Qo'llanmada doskada bo'r bilan yozish qoidalari ham kiritiladi.

1948-yilda E.V. Gur'yanov tomonidan tuzilgan 'Yozuv mashqlarning psixologik eslatmalari' va 'Alifbe davrida yozuvga o'rgatishning psixologiyasi va metodikasi' nomli qollanmalarda esa yozuv jarayoniga ilmiy asosda yondashiladi va yozirvning psixofiziologik asoslari ochib beriladi. Muallif bu qollanmalarda o'quvchilarning diqqatini boshlang'ich sinflarda darsning samaradorligini oshiruvchi qator shart-sharoitlarga tortadi hamda amaliy ko'rsatmalar beradi. 1959-yilda E.V. Gur'yanovning 'Yozuvga o'rgatish psixologiyasi' kitobi nashr qilindi. Bu qo'llanmada, asosan, yozuvga o'rgatish psixologiyasi to'la ochib beriladi, hamda eski kaligrafik yozuv sistemasi tanqid qilinadi. Muallif bosim bilan yoziladigan yozuv sistemasini misollar bilan ko'rsatib beradi, hamda mavjud yozuv grafikasini soddalashtirishni tavsiya etadi.

1983- yilda D. A. Pisarevskiy tomonidan yozilgan 'Yozuvga o'rgatish' kitobida birinchi marta boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun darslarni qanday tashkil etish yo'llari ko'rsatiladi. Muallif bu kitobda harflarni izchillik bilan o'rgatishni, har xil bog'lanishlarni to'liq ko'rsatib o'tadi. Ammo chiroyli yozuvga o'rgatishning asosiy shartlari ustida kam ko'rsatma beradi.

1970 yidan boshlab soddalashtirilgan harflar qabul qilindi, undan 'Alifbe" kitobida, o'qituvchilar uchun qo'llanmalarda va metodik ko'rsatmalaridan foydalanila boshlandi. Yangi shriftning asosiy xususiyatlari quyidagilardir: juda ko'p harflarning shakli soddalashtirilgan, katta harflarning shakliga yaqinlashtirilgan; yangi harflar bir sharoitda qo'lni uzmasdan bog'lab yozishga mo'ljallangan. Yozuv qurollari takomillashib borishi bilan E.V.Guryanov tomonidan tavsiya etilayotgan yozuv sistemasi 1970 yildan boshlab maktablarda keng qo'llanila boshlandi.

Shu vaqtlarda rus alfaviti o'qitiladigan maktablar uchun yangi soddalashtirilgan harflar bilan husnixat kitoblari nashr qilina boshlandi.

O'zbek maktablarida soddalashtirilgan kiril alifbosida chiroyli yozish va chiroyli yozishga o'rgatish borasida M.G'ulomov tadqiqot ishlarini

olib bordi. U o'zining qo'llanmalarida 1-4-sinf o'quvchilarini chiroyli yozishga o'rgatish usullarini, husnixat qoidalarini ishlab chiqdi, amaliyotga tadbiiq etish metodikasini ochib berdi.

Amaldagi yozuvni husnixat qoidalari ularga doir amaliy mashqlar namunasi Y.Abdullayevning 'Sovg'a', 'Yangi alifbo va imlo' 'Hamrohimi' kitoblarida o'z aksini topgan¹.

Hattotlik maktablari haqida ma'lumot. Xattot va madaniy hayot. Sharq xalqlari, shu jumladan, O'rta Osiyo xalqlarining madaniy tarixi eng qadimiy va ko'p sohalarda yuksak taraqqiyot bosqichiga erishilganligi bu kunda butun dunyo ilm-fan ahli tomonidan e'tirof etilgan haqiqatdir. O'rta Osiyo xalqlari o'z o'tmishida bir necha dafa iqtisodiy, siyosiy va madaniy taraqqiyot davrini boshidan kechirgan.

Arablar istilosidan so'ng IX-XI asrlarda O'rta Osiyoda, ayoniqsa, Xorazmda madaniy va ilmiy tafakkur beqiyos barq urib gulladi. Jahonga tanilgan al-Farobiy, Ibn Sino, al-Beruniy singari ulug' mutafakkir olimlar dahosidan xozirgacha bashariyat bahramand bo'lib kelmoqda. Shuni alohida qayd etish zarurki, bu porloq davr arab istilosining mahsuli emas, aksincha, arab istilosiga qadar o'rta Osiyoda mavjud bo'lgan xorazmiylar va so'g'diylarning uzoq asrlik boy madaniyatining qonuniy taraqqiyotidan iborat bolgan. Arab istilosiga qadar o'rta

Osiyo xalqlari, shu jumladan, turkiy xalqlar (ayniqsa, uyg'urlar) yaratgan madaniy obidalar fikrimizning isbotidir. Ayniqsa, 1965 yili Samarqandda ochilgan Afrosiyob arxeologik yodgorliklari arablarga qadar o'rta Osiyo xalqlarining mislsiz taraqqiyot darajasida ekanini yana bir marta tasdiqlaydi.

XIII-XIV asrlarda mo'g'ullar O'rta Osiyoni vayron qilib, obod shaharlarni xarobaga aylantiradilar. Madaniy yodgorliklar parchalanib, ilm-fan xazinasini bo'lgan minglab qo'lyozma kitoblar gulxanlarda kuydiriladi. Mo'g'ul bosqinchilari qancha barbod etmasinlar, ijodkor xalq o'z madaniy merosini ardoqlaydi, eng og'ir va mashaqqatli hollarda madaniy hayot olg'a tomon boraveradi.

XIV-XV asrlarda Temuriylar davrida O'rta Osiyo feodalizm jamiyatida qisqa muddatli bo'lsa ham markazlashgan feodal davlati joriy qilinib, mamlakat hayotida iqtisodiy, siyosiy va madaniy yuksalish ro'y berdi. Ayniqsa, XV asr daHirotda, Samarqandda o'rta Osiyo xadlqlari madaniyati o'zining eng porloq davrini boshidan kechirdi. Mirzo Ulug'bek, Alisher

---

¹ G'ulomov.M, 'Boshlang'ich sinf o'quvchilarini husnixatga o'g'atish' T. O'qituvchi 1970, 'Chiroyli yozuv malakasini shakllantirish' T. O'qituvchi 1992, 'Husnixat metodikasi' T. O'qituvchi 1976.Abdullayev. I 'Hamrohimi' o'quv qo'llanma' T. O'qituvchi 1996, 'Sovg'a' o'quv qo'llanmasi T. O'qituvchi 1996, 'Yangi alifbo va imlo' T. O'qituvchi 2000

Navoiy, Abdurahmon Jomiy, Xondamir, Behzod, Sulton Ali va Mirzo Bobir bu davrning aql egalari bo'lganlar.

XVI asrning boshidan safaviylar va shayboniylar hokimiyat tepasiga kelishi bilan iqtisodiy va madaniy hayot asta-sekin inqirozga yuz tuta boshlaydi.

XIX asrga kelganda, ayniqsa, o'rta Osiyoning Rossiya bilan iqtisodiy va siyosiy aloqalari kuchaya borgan sari madaniy hayotda yana kotarilish roy bera boshladi.

Shunday qilib, IX asrdan to XX asrgacha, taxminan 1000 yillik tarixida O'rta Osiyo xalqlarining ilm-fan va ma'naviy madaniyat sohasida yaratib qoldirgan buyuk merosi bizning davrimizgacha, asosan, qo'lyozma kitoblar shaklida yetib kelgandir.

Arab yozuvida kitobat qilingan ming yillik madaniy meros nasldan-naslga qo'lyozma shaklida o'tib kelgan. Shu qolyozma kitoblar tufayliga O'rta Osiyo xalqlari ota-bobolari yaratib qoldirgan madaniy merosdan bahramand bo'lganlar. Shu qo'lyozma tufayli O'rta Osiyodagi har bir xalq, har bir millat o'z tarixiga ega bo'lgan. Nihoyat, shu qo'lyozmalar tufayli o'rta Osiyo xalqlari jahon madaniyat tarixi taraqqiyotiga o'z hissasini qo'sha olgan.

Bu qo'lyozma kitoblarning muallif tomonidan parcha-parcha qog'ozlarga yozilib ijod etilgandan so'ng, uni oqqa ko'chirib, kitob tusiga kirituvchi g'oyat murakkab, mashaqqatli, ayni vaqtda sharafli vazifani bajaruvchi shaxs kitob bo'lgan. Kotiblik da'fatan qaraganda kishiga bir texnik vazifaga o'xshab ko'rinadi. Kitob go'yo muallifning yaratgan asarini harfma-harf ko'chiruvchi kishidek bolib tuyuladi. Haqiqatda esa bunday emas.

O'rta asr tarixida va u davrdagi madaniy hayotda kitobatlik hunari eng sharafli va muqaddas vazifa hisoblangan. Avvalombor kotibning savodli bo'lishining o'zi feodalizm sharoitida ko'p vaqt hokimlar, amirlar savodsiz bo'lgan bir paytda uni (kotibni) yuqori mavqega olib chiqadi. Ikkinchidan, kotib kitobat qilish munosabati bilan har bir ko'chirgan kitobning mazmunini o'zlashtira boradi. Shuning natijasida haqiqiy kotib o'z zamonasining o'qimishli ilm-ma'rifat egalari qatoridan joy oladi. Demak, o'rta asr Sharq mamlakatlarida kitob ko'chirish bilan shug'ullangan xattotlarni biz oddiy ko'chiruvchilik vazifasini bajaruvchi shaxs deb emas, balki har bir xattotni o'z zamonasining o'qimishli ma'rifatparvar, ilg'or ziyolisi va yirik madaniyat arbobi deb tushunishimiz kerak.

Arab yozuvi O'rta Osiyoga islom dini bilan kirib kelgan. Shu sababli arab mamlakatlaridagi va shuningdek, O'rta Osiyodagi bir gurux xattotlar Qur'on hamda diniy kitoblarni ko'chirish bilan shug'ullanganlar. O'z zamonasida nihoyatda muqaddas hisoblangan «kalomi sharif», din, shariat haqidagi kitoblarni kochirish vazifasi har kimning qolidan kelavermagan.

Bulardan tashqari tarixdan yana shu narsa ma'lumki, o'rta asrlarda yashagan bir qancha olim, shoir va fozil kishilar yoshlikdan xattotlik

san'atini egallab, keyinchalik kotiblikda ham nom chiqarganlar. Bunday ulug' zotlar faqat o'z asarlarinigina kitobat qilmasdan, balki boshqa mualliflar asarini ham ko'chirganlar. Masalan, Hofiz Sheroziy Xusrav Dehlaviyning «Xamsa»sini ko'chirgan. Temuriy bolalaridan bir nechalari (Boysunqor Mirzo, G'olib Mirzo, Badiuzzamon) kitobat bilan shugullanganlar. Alisher Navoiyning mohir xattot ekanligi tarixiy manbalardan ma'lum. Mirzo Bobir arab grafikasining turkiy xalqlarga moslab islox qilingan yengil yozuv «Xatti boburiy»ni ijod etgan. Munis Xorazmiy xattotlik san'ati haqida «Savodi ta'lim» nomli risola yozgan va Alisher Navoiyning «Xamsa»sini nihoyatda go'zal xat bilan ko'chirgan. Nihoyat, Buxoro xattotlik maktabining so'ngi vakillaridan XIX asrning buyuk olimi, ensiklopedik aql egasi Ahmad Donish o'ndan ortiq zebo qo'lyozmalar ko'chirib qoldirgan.

Ibn Vahhobning xat san'ati haqidagi risolasidagi asosiy g'oyalar keyinchalik juda ko'p risolalarda taraqqiy ettiriladi va yangi amaliy maslahatlar, nazariy fikrlar bilan boyitiladi.

Biroq Ibn Vahhob ixtiro etgan xat namunalari haqida XVI asrgacha, deyarli, hech qanday aniq ma'lumot yo'q. Faqat XV asrning II yarmida yashab 908/1502-03 yilda vafot etgan arab xattotlaridan Muhammad bin Hasan al-Tibiy o'zining risolasida Ibn Vahhob Tomonidan 17 xil xat ixtiro etilganligini to'la ravishda bayon qiladi hamda bu 17 xil xatni Ibn Vahhob yozgan mo'tabar nusxalardan ko'chirib, ularning nomlarini birma-bir ko'rsatadi. Muxammad Bin xasan al-Tibbiy risolasini arab olimlaridan doktor Saloxddin al-Munajjid 908/1502-03 yilda ko'chirilgan nusxasini 1962 yilda maksimal shaklida nashr qildirgan va unga katta so'z boshi yozgan.

Mazkur risola orqali biz Ibn Vahhobga nisbat berilgan xat namunalari bilan tanishish imkoniga egamiz.

Arab xatining husnixatdagi eng muhim qoidalari va turlarini mashhur ixtirochi Ibn Vahhob 36 tur xatdan tubandagi 16 turini Ibn Muqladan keyin ixtiro qilganligi va takomillashtirganini XVI asr (1519- yil)da yashagan ulug' xattot Muhammad binni Hasan Tibiy o'zining «Jome'i mahosini kitobat ul-kuttab» nomli asarida Ibn Vahhob usulidan suratlarini yozib ko'rsatgan.

O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi Abu Rayhon Beruniy nomidagi Sharqshunoslik instituti qolyozmalar fondida mavjud minglab kitoblar va kitobat san'ati, husnixat togrisdagi qator risolalarda berilgan ma'lumotlardan kelib chiqib, husnixat san'ati O'rta Osiyo xalqlarining ma'naviy madaniyat tarixida yetakchi rol o'ynagan san'atlardan bolgan degan xulosa chiqarish mumkin.

O'rta Osiyoda xattotlik san'atinining keng taraqqiyoti Temur va Temuriylar davridan boshlanadi. Husnixat san'ati dastlab Xuroson poytaxti Hirotda rivojlanib, u erda Sulton Ali Mashhadiy boshliq yirik xattotlik

maktabi tashkil topadi. Maktabning o'ziga xos xususiyati shundan iboratki, bu yerda, asosan, XIV asrda Mir Ali Tabriziy yaratgan nasta'liq xat uslubi Sulton Ali tomonidan takomillashtiriladi. Bu uslub yirik va mayda nasta'liq kitobat ishlarida keng qollanib, badiiy va tarixiy asarlar faqat nasta'liq xatida kitobat qilingan. Diniy va ba'zi ilmiy asarlar esa nasx xatida ko'chirilgan. Kofiy, riqo'. Suls va nasx xatlari esa ko'proq me'morchilik, naqshliq san'atida va Sharq epigrafiyasida ishlatilgan.

Hirot xattotlik maktabi. Hirot Xurosonning eng katta va mashhur shaharlaridan bo'lib, olimlar, fozillar, shoirlar va xattotlar bilan tolgan xushmanzara bog'-bo'stonlari, turli meva va suvlarining ko'pligi bilan shuxrat qozongan.

Xurosonning katta qismidagi markaziy shaharlardan yana biri Marv Shohjon (Turkmaniston)dir. Yoqut Hamaviyning aytishicha, al mavron *(ikki marv) degan so'z bo'lib, biri Marvud ikkinchisi Marv shodhjonidir.

Yoqut shunday deydi: «Marvda ilmiy ahamiyatga ega bolgan qimmatli kitoblar juda ko'p edi. Men u erdan ketgan vaqtimda (1220- yilda) vaqf qilingan 10 ta kutubxona bor ediki, dunyoda kitobning ko'pligi va yaxshiligi jihatidan unday joyni ko'rmaganman. Ular quyidagicha:

1. Katta jomega qarashli 2ta kutubxona bolib, biri Sulton Sanjar xodimlaridan Aziziddin Abu Bakr Zanjoni nomiga qo'yilgan. Unda 12 ming jildga yaqin qolyozma kitoblar saqlanadi.

2. Al-Kamoliya kutubxonasi (kimga nisbat berilganligi ma'lum emas).

3. 1100- yilda vafot etgan Al Mustavfiy Abulsa'd Muhammad ibn Mansurning madrasasidagi kutubxona.

4. Nizom al-Mulk Hasan binni Is'hoqning madrasasidagi kutubxona.

5. Somoniylarga tegishli ikki kutubxona.

6. Al-Amidiyya madrasasidagi kutubxona.

7. Marvdagi oxirgi vazirlardan Majdi mulkning kutubxonasi.

8. Madrasa Xotuniyadagi kutubxona.

9. Yana u erda Az-Zamiriya kutubxonasi. Bularning hammasi 1221-yilda mo'g'ullar tomonidan xarob etilgan».

Ahmad Tayibshoh Movarounnahriy bir necha xatga, ayniqsa, suls xatiga ravshanlik kiritgan. 1215- yilda vafot etgan. Ba'zilar bu xattotni Ibrohim shoh Tayib Ahmad deydilar.

Mavlono Yusuf Xurosoniy xattot Yoqutning mashhur shogirdlaridandir. Ustozi bilan bir vaqtda vafot etgan. Yoqut xat bilan 1210 yilda ko'chirilgan «Kalimoti murtazaviyya» asari Ayoso'fiya kutubxonasida saqlanadi. «Kalimot» bilan birga Ali binni Hilol xatida Salomat ibn Jandal ismli arab shoirning qasidasini ko'chirgan. Bu qasidani 1218- yilda ko'chirib tamomlagan. 1269 yilda vafot etgan.

Ibroqim Mirzo Shohrux o'g'li Temur nabiralardan bo'lib, Sharafiddin Ali Yazdiy shogirdlaridandir. Ulug' tarixchi o'zining «Zafarnomaiy Temuriy» asarini Temurga bag'ishlab yozgan. Mirzo Ibrohim olti xil

xatda tengi yo'q xattot edi. Yoqut uslubiga taqlid qilib, xat san'atida undan o'tib ketgan. U yozgan xat qoldiqlarining ba'zilari hozir ham Sheroz qadimiy binolarida saqlanib qolgan. Xattot 1431- yilda vafot etgan.

Ahmad Rumiy Sulton Boysunqor kitobxonasining xattotlaridan bo'lib, ko'p vaqtlar ulug' kishilar bilan suhbatlashgan.

Sulton Boysunqor Temuriy shahzodalaridandir. U 35 yoshida -1427 yilda vafot etgan. «Davlatshoh tazkira»da ko'rsatilishicha, uning kitobxonasida 40 nafar mashhur xattotlar tun kun kitobat bilan shug'ullanar edilar. Xattotlik, zarafshonlik, oltin xalash, naqsh, lavha, rasm, miniatyura va boshqa badiiy san'atlar ishlash Boysunqor davrida ravnaq topgan. Istanbulning har bir kutubxonasida hech bo'lmaganda bir nusxa uning davrida ko'chirilgan asari mavjud. Sulton buyrug'i bilan ko'chirilgan qolyozmalardan «Faraj ba'da shiddat»ning tarjimai va «Nusxat ul-arvox» kitobi diqqatga sazovordir.

Mirzo Ulug'bek astronomiya va xandasada o'z davrida yagona bo'lgani kabi Boysunqor Mirzo she'r va xatda o'z davrining eng mashhur kishisi edi.

Eronliklaming aytishicha, to'rt kishi to'rt xatda sulda Boysunqor Mirzo, nasta'liqda Mir Imod, nasxda Mirzo Ahmad, shikasta xatda Darvesh Abdu Majid Tolqoniy ustod emish.

Savol va topshiriqlar

1. Hattotlik san'ati qanday ehtiyojlar tufayli yuzaga keldi?
2. Hattotlik bilan nom chiqargan shaxslar kimlar va ularning faoliyati haqida nimalarni bilib oldingiz?
3. XII asrda keng o'rin egallagan Kofiy kabining uslublari haqida so'zlang.
4. Eski maktablarda yozuvga o'rgatish qanday olib borilgan?
5. Husnixat metodikasining shakllanishida Munis qanday o'rin tutgan?
6. XX asrda yozuvga va husnixatga o'rgatish bo'yicha qanday ishlar amalga oshirildi?
7. Kitobchilik bilan shug'ullangan tarixiy shahslardan kimlarni bilasiz?
8. Hattotlar va hattotlik maktablari faoliyat haqida so'zlang?

HUSNIXAT DARSLARIGA QO'YILADIGAN TALABLAR

Yozuvning gigienik talablari. Gigiyenik talablarga ko'ra maktab jihozi o'quvchining bo'yiga mos kelishi lozim. Jihozning o'quvchining bo'yiga to'g'ri kelmasligi umurtqa pog'onasining qiyshtayishiga va uzoqni ko'ra olmaslik kasalligiga olib keladi.

Kuzatishlarning natijasiga ko'ra o'quvchi bir - biridan bo'yi -bo'yicha 10 sm ko'p bo'lmagan holda farqlansa, ularni bir xil o'lchamdagi maktab jihoziga o'tkazish mumkin. Jihozni bolaning yoshiga mas holda

tanlab olish uchun o'quv yilining boshida uning bo'yini o'lchash va bo'yiga mos maktab jihoziga o'tqazish kerak.

Bo'yini 0.5 smgacha aniq va to'g'ri o'lchash lozim. Bo'yini bo'y o'lchagich bilan yoki o'quvchini orqasi bilan devorga yopishib turishini ta'minlab, oyoqlari tovonlarini birlashtirib, oyoq uchlarini chetga ochgan holda devorga tekis holda tegib turishi lozim. Devorda o'lchashni qulaylashtirish uchun devorga (plintus qalinligida) santimetrlarga bo'lingan doskani qoqish kerak bo'ladi.

O'quvchini devor yoniga qo'yib, to'g'riga qarash taklif etiladi va boshiga to'g'ri burchakli uchburchak qo'yiladi, uchburchakning bir kateti o'quvchining boshiga, ikkinchi uchi esa o'lchagichli devorga qo'yiladi, ana shundan uning bo'yi aniqlanadi.

O'quvchilarni o'tqazish paytida ularning ko'rish va eshitish qobiliyatlarini ham hisobga olish lozim bo'ladi. Yaxshi ko'rmaydigan yoki eshitmaydigan o'quvchini o'qituvchining stoli yaqiniga o'tqazish maqsadga muvofiqdir.

Sinfda yorug'lik me'yorda bo'lishi kerak. Sinf o'quvchi yozuv taxtasiga yozilishi lozim bo'lgan kattalikdagi yozuv belgilarini ko'ra olishi mumkin bo'lgan yorug'lik bilan ta'minlanishi lozim. Yorug'lik o'quv xonasining chap tomonidan tushib turishi lozim.

Agar oynalar o'quvchining old tomonida joylashgan bo'lsa, yorug'lik unga old tomonidan tushadi va ko'z setkchasini zararlantiradi. O'ng tomondan joylashgan oynalar o'quvchi qo'lining soyasi qog'ozga tushib uni qorong'ulashtirib qo'yishi bilan noqulaylik tug'diradi.

Agar yorug'lik manbai orqada joylashgan bo'lsa, stolga o'quvchining butun gavdasining soyasi tushadi.

Bu talablarga sinfdan tashqari holatlarda ham rioya qilinadi.

Husnixat bilan to'g'ri yozish nafaqat sinf, balki sinfdan tashqari vaqtdagi ishlarda ham o'quvchiga singdirib boriladi.

To'g'ri tashkil etilgan sharoitda ham tarbiyaviy va amaliy ahamiyatga ega, ular bolalarda husnixat bilan yozish malakalarini hosil bo'lishida muhim rol o'ynaydi.

Pechat shrifti bilan yozilgan, aniqrog'i chizilgan harf ko'proq aniq pechat shriftiga aylanadi. U esa o'z navbatida chizmalardagi yozuvlarda qo'l keladi. Pechat shrift bilan yozilgan devoriy gazetalar o'ziga xos uslubga ega bo'ladi.

Pechat shriftining namunasi bo'lib oddiy standart shrift xizmat qilishi mumkin. U (DTS) tomonidan boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun mo'ljallangan bo'ladi.

Yozishga o'rgatishda avval o'tirish qoidalari bilan tanishtirish va to'g'ri o'tirish ko'nikmalarini shakllantirish lozim.

Bir necha darslardan so'ng o'qituvchining birgina "To'g'ri o'tiring!" so'ziga talab qilinayotgan holatda o'tirishlariga erishishi zarur.

1. Yozish jarayonida yozayotgan o'quvchi oyoqlari, oyoq kaftlari polga yoki stol (parta)ning oyoq qo'ygichida turishi lozim.

2. Gavdaning ko'krak qismi stoldan 5 sm uzoqlikda turishi kerak.

3. Erkin holda o'qish uchun bosh stolga ozgina egilgan holatda bo'ladi. Ruchkaning uchidan ko'zgacha bo'lgan masofa 25-30 sm bo'ladi. Bundan tashqari, bosh yozuv jarayonida to'g'ri tutiladi. Boshni yon tomonga (pastga) engashtirib o'tirishga yo'l qo'ymaslik kerak.

4. Ikkala qo'l stol ustida to'g'ri burchak ostida bir-biriga qaratilgan holda turish, yozayotganda tirsak stolning ustida va bir ozgina stolning chetiga chiqib turishi lozim. Qo'lning bunday holatda turishi gavdaning stol ustiga engashib va ko'kragini stolga tegib turishini oldini oladi.

Yozuv qurollari va ulardan foydalanish. O'quvchilarni chiroyli yozishga o'rgatishda, ularda husnixat malakalarini hosil qilishda yozuv qurollari va materiallarining sifati katta rol o'ynaydi.

Yozuvning chiroyli bo'lishi ko'p jihatdan yozuv quroli va materialiga bogliqdir. Yozuv qurollari va materiallari quyidagilar sanaladi:

1. Xattaxta.

2. «To'g'ri o'tir» plakati.

3. Alifboning yozma shakli.

4. Haflar alohida yozilgan ko'rgazma.

5. Husnixat daftari.

6. Rangli bo'rlar.

7. Ruchka.

8. Yozuv daftari.

Bola maktabga qadam qo'ygan kundanoq yozuv qurollaridan to'g'ri foydalanishga, ularni ozoda saqlashga o'rgatib boriladi.

O'qituvchi o'quvchining yozuv qurollari va materiallarini muntazam tekshirib borishi muhim vazifa sanaladi. Dastur talabi boyicha 1-sinf o'quvchilari uchun yozuv yoli 4 mm, bosh harflar uchun 8 mm bolgan qiya chiziqlari siyrak bolgan 2 chizikli daftar tavsiya etiladi.

2-4-sinflarda chiziqlari 8 mm 1 chizikli daftar tutilishi lozim. Kichik harflarning bo'yi 3 mm, bosh harflarning bo'yi 6 mm, raqamlarning boyi harflardan 2 marta qisqa boladi. 1-2-sinfda husnixat uchun maxsus alohida darftarga, 3-4-sinflarda ona tili daftariga yozadilar.

1-2-sinflarda foydalaniladigan darftarda qiya chiziqlar orasidagi masofa 30 mm va qiya chiziqsiz kichik harflar yoziladigan parallel chiziqlar orasidagi masofa 4 mm ga teng bo'lgan ikki chizikli daftar tavsiya etiladi.

Qiya chiziqlari siyrak bolgan ikki chizikli daftarga yozdirib borish va mashq qildirish orqali 1-sinf o'quvchilarini mayda harflar bilan tez yozishga o'rgatib boriladi. Bunday darftarda mashq qilish o'quvchilarga harflarning eni va ular orasidagi masofani ko'z bilan chamalash, qiyaligiga rioya qilish imkoniyatini beradi.

1-sinfda «Husnixat» predmeti 2-yarim yillikdan boshlanadi. O'quvchi daftariga sana va oy yozdiriladi. Xat boshiga amal qilishga o'rgatiladi, daftar

hoshiyasi bo'lishi shart. Darftarga sarlovha yozdirilganda, sarlovha va matn orasida satr qoldirilmaydi.

Daftarga xatoni to'g'irlash yo'li o'rgatiladi. Bu holda xato harfning ustidan chiziq tortib, ustiga to'g'risini yozishga odatlantiriladi. Daftar uy vazifasi berilgach, yigib olinadi, tekshiriladi va baholanadi.

Yozuv materiali bolgan daftarni yuritishga quyidagi talablar qo'yiladi:

1. Daftarga toza va aniq yozish.

2. Daftar muqovasidagi yozuvlar yagona talab asosida yozilishi, yonda daftar qaysi fan uchun tutilganligi, nechanchi sinf, maktabning nomi va nomeri, o'quvchining ismi va sharifi ko'rsatib o'tilishi zarur.

3. 1-sinf o'quvchilarining daftarlari muqovasi o'qituvchi tomonidan yoziladi.

4. Har bir daftarda hoshiya bo'lishi shart.

5. 2-sinfdan boshlab mashq tortib raqami, qayerda bajarilganligi (sinfda yoki uyda) yozib qo'yiladi.

6. Harf yoki bo'g'in hamda so'zlarning tagiga ehtiyotkorlik bilan chiroydi va tekis chiziladi.

7. Xato yozilgan harf yoki harfiy birikmalarni namuna sifatida daftar hoshiyasiga yozib ko'rsatiladi.

8. Noto'g'ri yozilgan harflarni bo'yash, o'chirish yoki qavs ichiga olib qo'yishga ruxsat etilmaydi.

9. Mashqlarni bajarishda, matn yozishda xat boshidan yozish qoidalariga amal qilish talab etiladi.

Daftar o'quvchining ko'kragingning to'g'risida o'rtada, uning o'ng burchagi chapidan yuqori bo'lishi kerak. Boshning va gavdaning o'rtacha u yoki bu tomonga burilishini ta'minlanishi uchun bir necha so'z yozilganidan so'ng chap qo'l bilan chap tomonga suriladi, chunki yozayotgan qo'l ko'krakning o'rrasidan unchalik uzoqlashib ketmasligi kerak.

Dastlabki kundanoq bolani daftarni to'g'ri va ozoda tutishga o'rgatib boorish lozim.

Daftar ustidagi yozuv matniga mos holda, o'rnatilgan tartibga ko'ra to'ldirilishi lozim.

Daftarni qog'oz bilan o'rash mumkin emas, chunki buklangan qog'ozning qalinligi yozishga halaqit beradi. Daftarni muqovalagandan ko'ra o'quvchini partaning ustki qavatining ozodaligiga va yozayotganda daftarning tagiga toza qog'oz varag'ini qo'yishga o'rgatib borish kerak. Ularning hammasi o'quvchining daftarni tashqi tomondan ozoda tutishini nazorat qilib borishga o'rgatadi.

Daftarning tashqi ko'rinishining ozodaligi va tartibligi hamma tomondan tarbiyaviy ahamiyatga ega.

Daftar varag'iga yozishda bolalarga quyidagilarni: tushuntirib o'tish lozim.

1. Sana yoki tartib raqami qayerga yozilishini;
2. Qatorning qayeridan soʻz yozishni boshlash lozimligini;
3. Qatordagi soʻzlaning oraliq masofasi qanday boʻlishi kerakligini;
4. Avvalgi va keyingi ishlar orasida qancha qator tashlanishi haqida;
5. Betni qanday yakunlash haqida tushuntirib oʻtish lozim.

Ruchkadan foydalanish. Yozishga oʻrgatishning ilk bosqichida ruchkani toʻgʻri ushlab qoidasi oʻrgatiladi.

Chiroyli husnixat bilan yozishga erishishda yozuv qurolining ahamiyati katta. Hozirda yozuv quroli sifatida sharikli ruchkadan foydalanish tavsiya etiladi. Sharikli ruchka yozish uchun qulay, ingichka, engil, barmoqlar orasida tutishga mos. Ruchka barmoq orasida tutilganda, ruchka uchi bilan barmoq oraligʻi 1,5-2 smga teng boʻlishi shart. Aks holda barmoqni ruchka uchidan uzq ushlab yoki juda yaqin tutish yozuv sifatini buzadi, harflarni xunuk yozishga olib keladi.

Sharikli ruchkada maxsus siyoh bilan toʻldirilgan sterjenning bolishi undagi ancha vaqt foydalanish imkoniyatini yaratadi. Ruchka sterjeni siyohi faqat binafsha rangda boʻlishi talab qilinadi.

Oʻqituvchi darftarni tekshirganda qizil pastali ruchkadan foydalanadi. Ruchka papkada maxsus penalda saqlanadi. Partada esa ruchkani qoʻyish uchun maxsus joy boʻladi. Oʻquvchi ruchkasidagi siyoh tugagan taqdirda, lozim bolganda foydalanish uchun mchka va sterjenlar bolishi zarur.

Ruchka uchta barmoq orasida tutiladi, koʻrsatkich va oʻrta barmoq bilan ushlanadi. Uchta barmoqning barchasi ozgina bukilgan holda ruchkani tutadi. Koʻrsatkich barmoq ruchkaning ustida, oʻrtachasi uni oʻng tomondan, katta barmoq esa chap tomondan ushlab turadi; qolgan ikkita barmoq - nomsiz va jimjiloq kaftga suyanchiq boʻlib qogʻozga yengilgina tegib turib unda sirgʻanishi kerak. Ruchkaning uchi oʻng yelkaga qarama-qarshi turadi. Tezda charchab qolmaslik uchun ruchkani qattiq siqmaslik kerak.

Yozish jarayoni quydagilardan tashkil topgan: harflarning shtrixi ruchkani ushlab turgan barmoqlarning bukilishi va ochilishi yordamida yoziladi, qator old yelkaning va kaftning yordamida, kaft jimjiloqqa va nomsiz barmoqlarga tayanib chapdan va oʻngga qarab harakatlanadi. Bu usullarning barchasi oʻz holicha oddiy va ulami bolaga tushuntirish, koʻrsatib berish oson, lekin ularni oʻrganish va amalda qoʻllash birmuncha qiyinchiliklar tugʻdiradi.

Buning sababi bolalar bir vaqtning oʻzida bir qancha qiyinchiliklarni yengib oʻtishlariga toʻgʻri keladi. Bularga oʻz gavdasini toʻgʻri tutishga, daftarning turishiga, ruchkani tutish holatiga barmoqlarning, kaftning va old yelkaning ishiga, shu vaqtning oʻzida hali tanish boʻlmagan yangi harfni yozishga toʻgʻri keladi.

Xattaxta sinfda oʻquvchi uchun yozuv materialidan biri sanaladi. Oʻquvchining husnixati daftar va xattaxtada takomillashtirib boriladi,

shuning uchun xattaxtada yozuvni amalga oshirish uchun uning rangi jiggar rang va to'q yashil bo'lishiga erishish lozim. Bimda xat aniq va chiroyli korinishga ega bo'ladi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari foydalanadigan xattaxtaning uch qismdan iborat bolishi, xattaxtaning bir bolagiga yozuv daftarining, ikkinchi bolagiga katak daftarining chiziqlari chizilishi juda muhimdir. Bu chiziqlar yordamida o'quvchi chiroyli yozuvga o'rganadi. Shuningdek, xattaxtaning bo'yi ham chiroyli yozuvda katta ahamiyat kasb etadi, shu sababli u yuqori va pastga o'quvchi bo'yiga moslab harakatlantirishga moslangan bolishi e'tiborga olinadi.

O'qituvchi sinf taxtasiga yozayotgan paytida shunday turishi kerakki, qo'llarining harakatini yopib qo'ymasligi lozim.

Sinf taxtasi tekis g'adir-budursiz va yoriqlarsiz bo'lishi va bo'yash uchun maxsus tayyorlangan qora bo'yoq bilan bo'yalgan bo'lishi lozim.

Oddiy moyli qora bo'yoq yozuv taxtani bo'yash uchun yaroqsizdir, chunki yozuv taxtaning yaltiroq ustki qavati yorug'likni ko'zga tushiradi, bo'r esa uning ustida sirpanadi va maydalanib ketadi.

Sinf taxtasini shunday holatda joylashtirish kerakki, oynadan tushayotgan yorug'lik unda aks etmasligi va o'quvchilar sinfnig turli joyidan unga yozilgan yozuvni bemalol o'qiy olishlari mumkin bo'lsin.

O'zida ishonch hosil qilgan holda yozuv taxtasiga harflarni bosib yozish uchun u mustahkam qilib joylashgan bo'lishi kerak. Agar yozuv taxtasi devorga osib qo'yilgan bo'lsa, nafaqat uning yuqori tomoni ilinib turishi kerak, balki yozuv taxtaning ikki cheti ham.

Husnixat bilan yozish mashg'ulotlari uchun yozuv taxa rangli chiziqlar bilan chizilgan bo'lishi kerak. Agar yozuv taxtasi chizilmagan bo'lsa o'qituvchi o'zi unga chiziqlar tortishi talab etiladi. Harf va sonlarni yozish uchun gorizont va yotiq chiziqlarning orasidagi masofa o'quvchilarning daftarlaridagi chiziqlarga nisbatan yirikroq olinishi kerak.

Gorizont chiziqlarni yozuv taxtasiga bo'r bilan bo'yalgan arqonchani yozuv taxtasiga bosib chiqish orqali chizish mumkin.

Yozuv taxtasiga chiziqlarni tezda chizish uchun turli qalinlikdagi chiziqlardan foydalanish mumkin. Bunda bir vaqtning o'zida chizg'ichning ikkala tomonidan chiziqlar tortib ketish mumkin.

Harflarning yotiqqligini aniqlovchi yotiq chiziqlarni sinf to'g'ri burchakli uchburchagi yordamida tezda chizib chiqish mumkin. Bunday uchburchakni o'qituvchining o'zi foner yog'ochlar orqali yasab olishi mumkin.

Agarda sinf xonasi ikki smenada ikkita birinchi sinf yoki ikkita ikkinchi sinf o'quvchilari shug'ullanishsa, unda sinf taxtasini muntazam ravishda emal bo'yog'I bilan chizilgan chizikli holda ishlatish lozim. Buning uchun eng yaxshisi to'q qizil rangdagi yoki jigarrangdagi bo'yoqna foydalanish maqsadga muvofiqdir. Har qanday chiziqni ozoda (oldiniga chiziqlarni qalam bilan chizib olish, undan keyin bo'yoq bilan) chizish mumkin.

Shuningdek, maktabda ustiga qora bo'yoq bo'yalgan foner bo'lagidan ham ko'chma sinf yozuv taxtasini yasab olish mumkin. Bunday yozuv taxtalariga gorizontaal va yotiq chiziqlar yoki matematik mashg'ulotlar uchun gorizontaal va vertical chiziqlar chizish uchun yozuv taxtasining qavatiga bigiz yoki mix yordamida chizib chiqiladi. Chiziqlar orasiga tushgan bo'r aniq oq chiziqning hosil bo'lishiga yordam beradi., bu esa o'qituvchining 'qo'li" bilan bo'r bilan chizib chiqishda yengillik beradi va harflarni yozish jarayonini yengillashtiradi, chunki yozuv taxtasining ustki qavatida bo'yoqlardan qolgan g'adir-budurlar bo'lmaydi.

Bo'r xattaxtaga yozishda yozuv quroli sanaladi. Uning yogli bolishi katta ahamiyat kasb etadi. Bo'rning sifati yozuv sifatini ta'minlaydi. Husnixatga o'rgatishda yuqoridagilar e'tiborga olinishi shart.

Bo'r yumshoq bo'lishi lozim. U 15x15 mm qalinlikda va 50 mm uzunligida uncha katta bo'lmagan shaklda tayyorlab qo'yilgan bo'lishi kerak. Bunday shakldagi bo'r parchasini barmoqlar bilan ushlab qulay va qo'lni yengil harakatlantirish bilan turli qalinlikdagi shtrixlarni aniq chizishga erishish mumkin .

Bo'r o'ta va bosh barmoqlarning o'rtasida yengil ushlanadi. Bosib yozish faqatgina ko'rsatkich barmoq orqali nazorat qilinadi. Ko'rsatkich barmoq bo'rning ustida, uning chekka qismida turishi lozim, bo'lmasa bosib yozish jarayonida bo'r sinib ketishi mumkin. Nomsiz va jimjiloq barmoqlar xiyla kaftga tomon bukilgan bo'lishi kerak.

Boshlang'ich sinfda husnixat darslarida o'quvchilarni gigenik talablarga rioya qilishga va yozuv qurollaridan foydalanishga o'rgatish bo'yicha olib boriladigan tushuntirish namunasini keltiramiz.

Dars mavzusi: O'quvchilarni yozuv faoliyatida ishtirok etadigan tana qismlari bilan tanishtirish. Yozuv paytida ularni to'g'ri tuta bilishga; ruchka va daftarni to'g'ri ushlab o'rgatish.

Dars rejası:

1. Kirish suhbatı.
2. Odamning alohida tana qismini ko'rsatish va nomlanishni aytish. Yozayotgan paytdagi ularni qanday tutishga o'rgatish.
3. Daftarning yozuv jarayonida partada turishi.
4. Tirsak va kaftni to'g'ri tutish va ruchkani to'g'ri ushlab.

Darsning borishi:

Darsning boshida o'qituvchi o'quvchilarga yozuv mashg'ulotlarida tez va chiroyli yozishni o'rgatishlarni tushuntirib o'tadi. Yozuvni o'rganish har bir insonning hayotida muhim rol o'ynaydi. Yaxshi yoza olmaydigan odam o'zini noqulay his etadi, uning yozuvini o'qiydiganlar esa uning mazmunini umuman anglay olmaydilar.

Keyin esa o'qituvchi oquvchilarga to'g'ri yozish uchun harflar va so'zlar nimalardan va qanday hosil bo'lishi haqida va to'g'ri o'tirish qoidalari, ruchkani tutish yo'llari haqida ma'lumot berib o'tadi.

O'qituvchl yozuv jarayonida ishtirok etadigan tana qismlarini ko'rsatadi. Biron bir o'quvchini sinf xonasining o'rtasiga chiqarib tartib bilan ularning boshi, ko'zi, yelkasi va h.zolarni ko'rsatib, o'quvchilarni o'z savollariga javob berishlarini talab qiladi.

Agar o'quvchilar ayrim tana qismlarini old yelka, barmoq bo'g'inlarini bilmasalar, o'qituvchi ularning nomini aytib, yozuvda u yoki bu tana qismining qanday ishtirok etishini va uni tutishni tushuntirib o'tadi.

So'ng o'qituvchi yozuv jarayonida noto'g'ri o'tirish bir qancha jiddiy kasalliklarning kelib chiqishiga sabab bo'lishini va keyinchalik butun hayoti davomida qolishi haqida ma'lumot berib o'tadi. Bularga uzoqni ko'ra olmaslik, bukchayish, nafas olishning qiyinlashuvi va o'zidan keyin ko'krak qafasi kasalliklari va h.zolar kiradi.

Undan keyin o'qituvchi o'quvchilardan tushuntirib o'tganlarining hammasini savollar yordamida va yozayotganda to'g'ri o'tirish tartibini ko'rsatib beradi.

Stolga o'tirayotganda o'quvchilarga yaxshi ko'rinadigan joyga (eng yaxshisi profil holda) o'tirib: 'Qaranglar, men hozir yozish jarayonida qanday o'tirish talab etilsa, shunday o'tiraman. Sizlar ham men qanday o'tirsam, shunday o'tirishga harakat qiling. Qarang-chi, men qanday o'tiribman, egilibmi yo to'g'ri mi yo qiya?'

O'quvchilar: Qiya.

O'qituvchi: qaranglar, mening qo'llarim qayerda turibdi va diqqat bilan qarang-chi, tirsaklarim qanday holda turibdi?

O'quvchilar: Qo'llaringiz stol ustida turibdi, tirsaklaringiz esa stol chetidan ozgina chiqib turibdi.

O'qituvchi: Qarang-ch, men tirsagimni gavgdamga engashtirib, ikki tomonga surib qo'ydimmi?

O'quvchilar: Tirsaklaringiz hech qayerga engashmagan va ikki tomonga surilmagan.

O'qituvchi: Aytinglar-chi, boshimni qanday tutib turibman?

O'quvchilar: Boshingiz to'g'ri turibdi.

O'qituvchi : Oyoqlarim nimaga tiralib turibdi?

O'quvchilar: Ular to'g'ri, polga tegib turibda.

O'qituvchi : Qarang-chi, men qanday holda o'tiribman. Mening gavdam va yelkalarim qanday ko'rinishda?

O'quvchilar: Gavdangiz qiya tutilgan holda.

O'qituvchi: Mening ko'kragim va stolning cheti o'rtasidagi oraliq masofa qanday?

O'quvchilar: Sizning ko'kragingiz va stolning orasidagi masofa unchalik katta emas.

O'qituvchi : Hammangiz turing va yozayotganda lozim bo'ladigan holda o'tiring.

- yana bir bora turinglar. Qani, menga ayting-chi, yozayotganda qanday o'tirsa to'g'ri hisoblanadi?

O'qituvchi o'quvchilarning yozuv jarayonida to'g'ri o'tirish tartibini kuzatadi va daftarning to'g'ri turish tartibini o'rgatishga kirishadi.

O'quvchilarga daftarlar tarqatiladi va sinf taxtasida daftarni to'g'ri qo'yganda egilish chizig'i to'g'ri burchak bilan partaning oldingi chetiga tushishini ko'rgazmali holda ko'rsatib o'tadi.

Bundan keyin oqituvchi o'quvchilarga ruchkani to'g'ri ushlab tartibini ko'rsatib beradi. Ruchkani uchta barmoq bilan : bosh, o'rta va ko'rsatkich barmoqlar bilan ushlab lozim. Bu barmoqlar juda ham bukilgan va juda ham ochilgan bo'lmasligi kerak. Barmoqlarni qattiq siqmaslik kerak, bosh barmoq ko'rsatkich barmoqqa tegmasligi kerak. Qolgan ikki barmoqlarni shunday joylashtirish kerakki, bunda ular yozish jarayonida qo'l kaftining qator yo'nalishiga erkin holda yo'naltirib boradi, bu esa tez va bog'lanishli yozuvda muhim o'rin tutadi. Nomsiz barmoqni o'rta barmoqqa yoki kaftga tomon engashtirish mumkin. Jimjiloq kaft uchun tayanch nuqtasi hisoblanadi, u yozish jarayonida qog'oz yuzasiga tegib turish va unda yengil harakatlanishi kerak. Qo'l kafti shunday holatda joylashishi kerakki, yozayotgan odam kaftning ichki tarafni ko'rmasligi lozim. Kaftning o'ng tomoni qog'ozga tayanishi mumkin emas, bunday holat o'ng qo'lning erkin harakatlanishiga halaqat beradi.

O'qituvchi o'z yozuvini mukammallashtirish uchun olib boradigan mtmtazam-ishlari.

O'qituvchi o'z yozuvini yanada chiroyli va mukammal bo'lishi uchun uzluksiz shug'ullanib borishni o'z oldiga maqsad qilib qo'yishi shart.

Shunday fikrlar bor, agar muntazam yozib borilsa, yozuv yaxshilanib boradi. Lekin buning aksi ham bo'lishi mumkin: inson qanchalik ko'p yozsa, uning yozuvi shimchalik tushunarsiz bo'lib boraverar ekan.

O'qituvchi to'g'ri husnixatda yozishni o'rganib olishi lozim. O'qituvchi faqat nazariy jihatdangina emas, balki har bir harf uchun yo'lga qo'yilgan amaliy proporsional bog'liqlikni ham bilishi darkor.

Shu bilan bir vaqtda lozim bo'lgan mashqlar orqali qo'lning kaftini va barmoqlar harakatini yengillatish va rivojlantirish kerak bo'ladi.

O'qituvchi sinf taxtasida yozish usullarini o'rgatishga alohida e'tibor berishi lozim. Sinf taxtasida yozish jarayonida yo'l qo'yadigan xatolarga: harflarni noto'g'ri yozish bilan birgalikda uni uzoqdan qanday ko'rinishini hisobga olmasdan yozish va yozuvning noto'g'riligi shunda ko'rinadiki, barcha asosiy va birlashtiruvchi shtrixlar bir xil qolipda yoziladi, unda asosiy shtrixlar qalinroq chiziqlar bilan yozilmasdan qolaveradi.

Faqatgina yaxshi yozuvga ega bo'lgan holdagina o'qituvchi bolalarga yozuvning to'g'ri yozilgan namunasini berishi va ulardan yaxshi natijalar olishi mumkin. O'quvchilar harflarning tuzilishini, uni chizishdagi ketma ketligini yaxshi o'zlashtirib olishlari uchun o'qituvchi bulaming hammasini sinf taxtasida ko'rgazmali tarzda ko'rsatishi lozim.

Tajribalarning ko'rsatishicha, o'quvchi chiroyli va to'g'ri yozuvda sinf taxtasiga bo'rda aniq va chiroyli yozadigan o'qituvchining o'quvchilari chiroyli va to'g'ri yozadilar.

Sinf taxtasida yozish malakalariga quyidagilar kiradi: 1-navbatda qo'l harakatini rivojlantirish, simmetriyani xis qilish va taxtaning qaysi qismida yozilgan xarf, so'z va fraza yozilganini tezda topishni, bir qarashda topa bilishlikni d'rgatish lozim.

Bundan so'ng bo'r bilan yozishni u bilan ishlash texnikasini o'rganib olish lozim. Bo'r bilan yozishda ingichka va qalin shtrixlarni yozishni, shuningdek ingichka chiziqdan bosib yozishga o'tish va h.zo malakalarni egallash lozim. Yozuvda sinf taxtasi va bo'rning sifati katta ahamiyatga ega.

Bo'r yumshoq bo'lishi lozim. U 15x15 mm qalinlikda va 50 mm uzunligida uncha katta bo'lmagan shaklda tayyorlab qo'yilgan bo'lishi kerak. Bunday shakldagi bo'r parchasini barmoqlar bilan ushlab qulay va qo'lni yengil harakatlantirish bilan turli qalinlikdagi shtrixlarni aniq chizishga erishish mumkin.

Bo'r o'ta va bosh barmoqlarning o'rtasida yengil ushlanadi. Bosib yozish faqatgina ko'rsatkich barmoq orqali nazorat qilinadi. Ko'rsatkich barmoq bo'rning ustida, uning chekka qismida turishi lozim, bo'lmasa bosib yozish jarayonida bo'r sinib ketishi mumkin. Nomsiz va jimjiloq barmoqlar xiyla kaftga tomon bukilgan bo'lishi kerak.

O'qituvchi sinf taxtasiga yozayotgan paytida shunday turishi kerakki, go'llarining harakatini yopib qo'ymasligi lozim.

Sinf taxtasi tekis g'adir - budursiz va yoriqlarsiz bo'lishi va bo'yash uchun maxsus tayyorlangan qora apsidal bo'yoq bilan bo'yalgan bo'lishi lozim.

Oddiy moyli qora bo'yoq yoziv taxtani bo'yash uchun yaroqsizdir, chunki yozuv taxtaning yaltiroq ustki qavati yorug'likni ko'zga tushiradi, bo'r esa uning ustida sirpanadi va maydalanib ketadi.

Sinf taxtasini shunday holatda joylashtirish kerakki, oynadan tushayotgan yorug'lik unda aks etmasligi va o'quvchilar sinfning turli joyidan unga yozilgan yozuvni bemalol o'qiy olishlari mumkin bo'lsin.

O'zida ishonch hosil qilgan holda yozuv taxtasiga harflarni bosib yozish uchun u mustahkam qilib joylashgan bo'lishi kerak. Agar yozuv taxtasi devorga osib qo'yilgan bo'lsa, nafaqat uning yuqori tomoni ilinib turishi kerak, balki yozuv taxtaning ikki cheti ham.

Husnixat bilan yozish mashg'ulotlari uchun yozuv taxta rangli chiziqlar bilan chizilgan bo'lishi kerak, ular daftarning chiziqlariga mos kelishi kerak. Agar yozuv taxtasi chizilmagan bo'lsa, o'qituvchi o'zi unga chiziqlar tortishi talab etiladi.

Harf va sonlarni yozish uchun gorizontaal va yotiq chiziqlarning orasidagi masofa o'quvchilarning daftarlariidagi chiziq'larga nisbatan yirikroq olinishi kerak.

Horizontaal chiziq­larni yozuv taxtasiga bo‘r bilan bo‘yalgan arqonchani yozuv taxtasiga bosib chiqish orqali chizish mumkin.

Yozuv taxtasiga chiziq­larni tezda chizish uchun turli qalinlikdagi chiziq­lardan foydalanish mumkin. Bunda bir vaqtning o‘zida chizg‘ichning ikkala tomonidan chiziq­lar tortib ketish mumkin.

Harflarning yotiq­ligini aniqlovchi yotiq chiziq­larni sinf to‘g‘ri burchakli uchburchagi yordamida tezda chizib chiqish mumkin. Bunday uchburchakni o‘qituvchining o‘zi foner yog‘ochlar orqali yasab olishi mumkin.

Agarda sinf xonasi ikki smenada ikkita birinchi sinf yoki ikkita ikkinchi sinf o‘quvchilari shug‘ullanishsa, unda sinf taxtasini muntazam ravishda emal bo‘yog‘il bilannchizilgan chiziq­li holda ishlatish lozim. Buning uchun eng yaxshisi to‘q qizil rangdagi yoki jigarrangdagi bo‘yoqdan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Har qanday chiziq­ni ozoda (oldiniga chiziq­larni qalam bilan chizib olish, undan keyin bo‘yoq bilan) chizish mumkin.

Shuningdek, maktabda ustiga qora bo‘yoq bo‘yalgan foner bo‘lagidan ham ko‘cma sinf yozuv taxtasini yasab olish mumkin. Bunday yozuv taxtalarga gorizontaal va yotiq chiziq­lar yoki matematik mashg‘ulotlar uchun gorizontaal va vertical chiziq­lar chizish uchun yozuv taxtasining qavatiga bigiz yoki mix yordamida chizib chiqiladi. Chiziq­lar orasiga tushgan bo‘r aniq oq chiziq­ning hosil bo‘lishiga yordam beradi, bu esa o‘gituvchining ‘qo‘li’ bilan bo‘r bilan chizib chiqishda yengillik beradi va harflarni yozish jarayonini yengillashtiradi, chunki yozuv taxtasining ustki qavatida bo‘yoqlardan qolgan g‘adir - budurlar bo‘lmaydi.

3. O‘qituvchining darsga tayyorlanishi. O‘qituvchi har bir yozuv darslariga va o‘quv fanlariga qanday tayyorlanishi, mashg‘ulotda ishlab chiqadigan materialni qanday tayyorlab olishi mumkin. Butun darsga yetadigan sinf ishi uchun materialni tayyorlash o‘qituvchi uchun muhim ahamiyatga egadir. Ba‘zida ayniqsa, endi dars o‘ta boshlayotgan o‘qituvchida materiallar yetarli bo‘lmaydi: bir xildagi mashqlar mashg‘ulotning sust va zerikarli o‘tishida mashg‘ulot so‘ngida esa minimal natijalarga erishiladi.

Dars uchun material tanlab olinadi, so‘ng o‘qituvchi o‘z faoliyatini o‘quvchilarning qobiliyatiga va kuchiga qarab rejalashtirib olishi kerak. Agarda dars o‘tish jarayonida yozuv taxtasidan foydalanish kerak bo‘lsa, o‘gituvchi oldindan kerakli materialni ishlab chiqishi lozim. Ko‘pchilikka ma‘lumki, hamma narsaga birdaniga erishib bo‘lmaydi: sinf yozuv taxtasida namunalarni chiroyli qilib yozish - ko‘proq mashqlarni bajarishga va katta mahorat talab etadi. Noto‘g‘ri yozilgan mashq esa o‘quvchining o‘qituvchiga bo‘lan ishonchini yo‘qolishiga turtki bo‘ladi. Bo‘r bilan yozish texnikasining murakkabligidan tashqari ma‘lum bo‘lgan namunani yozuv taxtasiga joylashtirish ham amaliyotni talab etadi, shuning uchun darsga tayyorgarlik ko‘rishda bu yo‘nalishda ham mashq qilib borish lozim.

Bundan tashqari o‘qituvchi tanlab olayotgan materialining sifati ustida ham bosh gotirishi kerak. Agarda darsga tayyorlangan material mazmunli

bo'lsa, o'quvchilar zo'r qiziqish bilan ishlaydilar va mashg'ulotlar ular uchun qiziqarli tarzda o'tadi.

O'qituvchining asosiy diqqati sinfdagi barcha o'quvchilarni birgalikda, ahil va hamkorlikda ishlashga va ularni jalb etishga qaratilishi lozim. Shu maqsadda o'qituvchi oldindan qaysi o'quvchilarning bilimini dars jaroyonida sinab ko'rishi kerakligini belgilab oladi. Sinfdagilar hamkorlikda, ahil bo'lib bajaradigan ish qachonki o'qituvchining ta'lim berish shakli va ishga bo'lgan munosabati yuqori darajada bo'lsagina ijobiy natijalar berishishi mumkin. o'quvchilar o'qituvchining ularga nisbatan qilayotgan kayfiyatiga bevosita sherik bo'ladilar. O'qituvchining kayfiyati bo'shshib, parishon, ortiqcha hayojanlanish yoki haddan tashqari harakatchan bo'lsa bu holat o'quvchilarga o'tib ularning ish faoliyatlariga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Qachonki o'qituvchi izchil, aniq o'ylab olgan va jonli ravishda dars o'tsa o'quvchilarning darsga munosabati ijobiy bo'ladi va dars mazmuli bo'ladi.

Shuningdek, o'quvchilarga uyga beriladigan topshiriqlarni ham oldindan rejalashtirib qo'yish kerak. Beriladigan topshiriq o'quvchilarni mustagil ravishda mashg' bajarishga va o'tilgan dastur materialini mustahkamlab borishga o'rgatib borishi lozim.

Savol va topshiriqlar

1. Husnixat darslariga qanday talablar qo'yiladi?
2. Husnixat darslarini tashkil etishning pedagogik, umumdidaktik talablari nimalardan iborat?
3. Yozuvning gigeyenik talablariga nimalar kiradi?
4. Yozuv mebellari qanday talabga javob berishi zarur? Partada o'tirish qoidalarini aytib va ko'rsatib bering?
5. Yorug'likning tushushi haqidagi ko'rsatmalarni so'zlab bering.
6. Yozuv qurollari va materiallariga nimalar kiradi?
7. Daftardan foydalanish qoidalariga nimalar kiradi?
8. Yozuv jarayonida ruchka ushlab qoidalar va uni o'quvchilarga o'rgatish usulini aytib.
9. Yozuv darslarida doskadan foydalanish haqida gapiring.
10. Husnixat bilan yozish ko'nikmalarini shakllantirish nimalarga bog'liq?
11. Hozirgi kunda amalda bo'lgan yozuv qurollariga munosabatingizni bildiring.

HUSNIXATGA O'RGATISHNING METODIK SHARTLARI

1. O'qituvchining namunaviy yozuvi – bolalarda to'g'ri yozuvni shakllantirishning asosiy omili hisoblanadi. Yozishga o'rgatish ko'pincha taqlid qilish orqali amalgam oshadi. O'qituvchining birinchi o'quv yilida sinf taxtasi yoki o'quvchi daftariga yozganlari asl nusxa sifatida ko'riladi,

chunki o'quvchilar undan o'z daftariga ko'chirib oladilar. Shuning uchun o'qituvchining husnixati to'g'ri va chiroyli bo'lishi lozim. Sinf taxtasiga yozilgan yozuvi esa o'quvchining daftaridagi harflarning joylashishiga mos xolda bo'lishi kerak. Amaliyotning ko'satishicha, agar o'qituvchi qatorning oxirigacha yozmasa (to'ldirmasa), bolalar ham undan namuna olib qatorning oxirigacha yozishmaydi, qog'ozni bekorga sarf etishadi va so'zlarni keyingi qatorga to'g'ri ko'chirish yo'llarini o'rgana olmaydilar, shubhali hollarda qator oxirigacha ko'chirmaydigan bo'lishadi.

O'qituvchi o'z yozuvini yanada chiroyli va mukammal bo'lishi uchun uzluksiz shug'ullanib borishni o'z oldiga maqsad qilib qo'yishi shart.

Shunday fikrlar bor, agar muntazam yozib borilsa, yozuv yaxshilanib boradi. Lekin buning aksi ham bo'lishi mumkin: inson qanchalik ko'p yozsa, uning yozuvi shunchalik tushunarsiz bo'lib borar ekan.

O'qituvchi to'g'ri husnixatda yozishni o'rganib olishi lozim. O'qituvchi faqat nazariy jihatdangina emas, balki har bir harf uchun yo'lga qo'yilgan amaliy proporsional bog'liqlikni ham bilishi darkor.

Shu bilan bir vaqtda lozim bo'lgan mashqlar orqali qo'lning kaftini va barmoqlar harakatini yengillatish va rivojlantirish kerak bo'ladi.

O'qituvchi sinf taxtasida yozish usullarini ham egallab olishi lozim. Sinf taxtasida yozish jarayonida xatolarga yo'l qo'ymasligi kerak. Masalan, harflarni grafik yozish, uning uzoqdan qanday ko'rinishini hisobga olmasdan yozish, barcha asosiy va birlashtiruvchi unsurlarni bir xil qolipda yozish kabi.

Faqatgina yaxshi yozuvga ega bo'lgan holdagina o'qituvchi bolalarga namuna bo'la oladi va ulardan yaxshi natijalar olishi mumkin. O'quvchilar harflarning tuzilishini, uni chizishdagi ketma ketligini yaxshi o'zlashtirib olishlari uchun o'qituvchi bularning hammasini sinf taxtasida ko'rgazmali tarzda ko'rsatishi lozim.

Tajribalarning ko'rsatishicha, o'quvchi chiroyli va to'g'ri yozuvda sinftaxtasiga bo'rda aniq va chiroyli yozadigan o'qituvchining o'quvchilari chiroyli va to'g'ri yozadilar.

Sinf taxtasida yozish malakalariga quyidagilar kiradi: 1-navbatda qo'l harakatini rivojlantirish, simmetriyani his qilish va taxtaning qaysi qismida yozilgan harf, so'z va fraza yozilganini tezda topishni, bir qarashda topa bilishlikni o'rgatish lozim.

Bundan so'ng bo'r bilan yozishni u bilan ishlash texnikasini o'rganib olish lozim. Bo'r bilan yozishda ingichka va qalin shtrixlarni yozishni, shuningdek ingichka chiziqdan bosib yozishga o'tish va h.zo malakalarni egallash lozim. Yozuvda sinf taxtasi va bo'rning sifati katta ahamiyatga ega.

2. Yozuvdagi kamchiliklarni tuzatish. O'qituvchi bolalarning daftaridagi xato-kamchiliklarni o'z o'rnida aniq ko'rsatmasligi natijasida bolaning yozishiga nisbatan e'tiborsizlik yuzaga keladi.

3. Husnixatga doimiy e'tibor. Aniq va to'g'ri husnixatda yozishga nafaqat husnixat darsida, balki barcha dars turlarida va sinfdan tashqari yozuv

ishlarida, yozma ariza, ular tomonidan tayyorlanadigan ko'rgazmalar (devoriy gazetalar, jadvallar, shiorlar va h.zo) amal qilish kerak.

Orfografik - to'g'ri, aniq va tushunarli qilib yozishni talab etish jarayonida o'qituvchi o'quvchining pala - partish yozuvini va ikki varaq qog'ozga yozgan yozma ishini ham nazorat qilib borishi lozim. Har bir o'quvchining daftari tartibli bo'lishiga erishish kerak.

Harflarning yozilishi sodda va to'g'ri bo'lishi kerak. Pedagogik amaliyotda, boshlang'ich 1-2- sinflarda o'rganiladigan shriftlarning namunasi ishlab chiqilgan. 3 va 4- sinflar amaliyotida qo'llanadigan tez yozuv malakasining boshlang'ich sinflaridagi yozuvdan anchagina farq qiladi. Xarakterli jiharlaridan biri shundaki, tez yoziladigan yozuvda ayrim so'zlar qog'ozdan qo'l uzmasdan yoziladi.

4. Husnixatga o'rgatish izchil va ketma-ketlik xarakteriga ega bo'lishi lozim. O'rgatish jarayonida o'qituvchining dastur materialini, o'quvchini soddaroq shakli ko'rinishga ega bo'lgan harflardan, murakkabroq ko'rinishga ega harflarga o'tkazishga va yirik hamda sekin yozuvdan, mayda va tez yozuvga o'tkazishda e'tibor beriladi. Husnixat mashqlarini o'zaro bog'liqlikda muntazam uyushtiriladi.

Shuni yodda tutishi kerakki, bolani sekin yozuvda harfni to'g'ri yozishni o'rganib olmaguncha tez yozuvga o'tkazish mumkin e-mas. Shuning uchun ham dasturda tez yozish ko'nikmalari 3-4-sinflarda shakllantiriladi.

5. Individual yordam. Ayrim o'quvchilarning yozuvidagi individual farqlikni kuzatib boorish mumkin. Bu farq o'ta qiya yozilishda va hokazolarda kuzatiladi.

Dastlabki yozuvga o'rgatish paytida individual ko'p ko'zga tashlanmaydi, bu hol ko'proq yuqori sinflarda tez yozuvga o'tgan paytda kuzatiladi.

Yozuvdagi individuallik o'ziga xoslikni 4- sinflarda o'tkaziladigan mashg'ulotlar jarayonida aniqlash mumkin, chunki bu davrda o'quvchilar mustaqil ravishda bir chiziqli daftarga yozishga o'tgani bo'ladi.

O'quvchida aniq va ravon yozuv hosil bo'lishi uchun o'qituvchi o'quvchining butun diqqatini harfning grafik shakliga, boshqa harf bilan qo'shilib ketmasligiga, har biri bir - biridan o'ziga ko'rsatilgan o'lchamga e'tiborini qaratishi lozim.

6. O'quvchilarning husnixat bilan to'g'ri yozish ko'nikmalarini rivojlantirib borish, husnixatga o'rgatish ishlarini sistematik tarzda olib borish talab etiladi. Bunda yozuv materiallarini asta-sekin ko'paytirish va murakkablashtirib boorish nazarda tutiladi. Buning uchun ham o'quvchilar to'g'ri yozuvning har kungi ko'nikmasi bilan cheklanib qolmay, uzluksiz ravishda nazorat tekshiruv ishlarini yoki yozuvning sifatini 'ko'rish' ishlarini olib borishlari zarur bo'ladi.

O'quvchilar nazorat vaqtini oldindan bilganlari ma'qul, chunki bungacha ruchkadagi kamchilikni va daftarni tayyorlab qo'yishga vaqt ajratadilar. Yozib bo'lgach, bolalar o'z ishlarini o'rtoqlari bilan

almashadilar va o'qituvchi bilan birgalikda tahlil qiladilar. Eng yaxshi ishlar 'o'quvchi burchagiga ilib qo'yiladi.

Nazorat paytida husnixat qoidalariga rioya etgan holda yozilganiga, harflarning to'g'ri yozilganligiga, matnning oson o'qilishiga, yozuv bir tekisligiga, matnni o'qish uchun va qog'ozni tejashni rejalay olishga va h. zolarga e'tibor berish lozim. Muntazam ravishda nafaqat ona tili daralaridagi yozma ishlarini, balki o'quvchining boshqa o'quv fanlaridagi yozuvini ham tekshirib borish lozim.

Nazorat - tekshiruv ishlarini bir - biri bilan solishtira olishi uchun o'quvchilarning ishlarini maxsus joyga ilib qo'yiladi. Buning uchun nazorat - tekshiruv ishlarini alohida qog'ozga yozish kerak va u uncha katta bo'lmagan matn asosida bo'lishi kerak. Yozuv malakasini yaxshilanganligini solishtirib borish uchun har bir o'quvchining nazorat - tekshiruv ishlarini saqlab qo'yish lozim.

Savol va topshiriqlar

1. Husnixatga o'rgatishga qanday metodik talablar qo'yiladi?
2. Husnixat bilan yozish nimalarga bog'liq?
3. Husnixatga o'rgatish izchilligi va ketma-ketligi deganda nimani tushunasiz?
4. Barcha predmet daralarida o'quvchining husnixat bilan yozishi qanday nazorat qilib boriladi?

HUSNIXATGA O'RGATISHNING USULLARI (METODLARI)

Husnixatga o'rgatish fani ham boshqa fanlar qatori o'zining tarixiy manbalariga ega bo'lgani holda o'sib ,rivojlanib bormoqda. Quyida biz boshlang'ich sinf o'qituvchilari bilishi zarur bo'lgan eng asosiy yozuv usullari haqida fikr yuritamiz. Bu metyod va usullar quyidagilardir:

1. Chiziqli usul.
2. Genetik usul
3. Namunaga qarab yozish usuli.
4. Namunaga qarab ko'chirish usuli.
5. Nusxa ko'chirish usuli.
6. Tasavvur orqali yozish usuli.
7. Ritmik usul(sanoq-ohang)
8. Harf shakllarini tahlil qilish usuli
9. Yozuv malakasini ongli o'zlashtirish usuli
10. Qo'l harakatini mashq qildirish usuli.

Chiziqli usul. Qaysidir harfni yozilishini o'rganish uchun o'quvchi bu harf qanday belgilarga ega ekanligini ,harfdagi alohida elementlarning joylashish o'rnini ,uning kattaligini va hokazolarni o'rganib olishi kerak.O'quvchiga harfning yozilishini to'g'ri o'rgatish uchun uning qatordagi o'rninito'g'ri joylashtirish va qatorni qog'oz varag'ida joylashish

o'rnini bilish uchun qog'ozda gorizontal ,yotiq chiziqlar chiziladi, shunda daftarning betida o'ziga xos setka paydo bo'ladi.O'quvchilar unga har bir alohida harfni yozib boradilar.

Qatorning yo'nalishini ko'rsatib turuvchi chiziqva kataklar harflarning ayrim elementlarining proporsiyalarini aniqlashtirib olish va yozuvni o'rganish jarayonini anchagina osonlashtiradi. Shuning uchun ham yozuvga o'rgatishning asosiy uslubi hisoblanadi va o'quvchi maktabda to'g'ri yozish mashg'ulotlarida undan foydalanadi.Chiziqli uslubning o'ziga hos ijobiy xususiyatlaridan tashqari, setkaning ichiga yozish bir qator kamchiliklarga ega:

1) tez-tez uchrab turadigan kataklarda yozish bolani bir muncha cheklab qo'yadi, uning diqqatini bo'ladi; bir tomondan o'quvchi kerakli harfni yozayotgan qo'lining harakatini kuzatib borsa, ikkinchi tomondan esa harflar chiziqdan tashqariga o'tmasligini kuzatib boradi.

2) kataklar orasiga yozishni o'rgangan bola aniq va tez yozish malakalarini egallay olmaydilar. Shuning uchun ham o'quvchi harfning elementlarini chizish asosiy proporsiyalarning asosini o'zlashtirib olgandan so'ng , kataklarga yozish ehtiyoji yo'qoladi. Ikkinchi sinfdayoq bolalar bir chiziqli daftarga yozishga o'tadilar.

3) qo'l kaftlarining va panjalarining erkin harakatlanishini rivojlantirish uchun lozim bo'ladigan uslublar, yozuvga o'rgatishda mashq harakteriga ega bo'lgan alohida mashg'ulotlarsiz ish bitmaytdi.Bumayda muskullar va qo'lning kaft qismi yaxshi rivojlanmagan. Ularda ko'rsatgich barmoq va ayniqsa uning uchi yaxshi rivojlanmagan, buning natijasida bola ko'rsatkich barmoq bilan ruchkani qattiq bosib yozadi. Bolalar katta barmoqdan ham yaxshi foydalana olmaydilar, buning natijasida o'z xohishlaricha ushlaydilar. Shuning uchun ham ko'rsatkich va katta barmoqning mayda muskullarini rivojlantirish lozim.

Tayyorgarlik mashqlarini bajarish bilan bolalar qo'llarini yozuvda kerak bo'ladigan harf elementlarini nozik va aniq harakatlarga tayyorlab boradilar. Bunday mashqlarning maqsadi barmoqlar harakatining yengil va egiluvchan bo'lishiga erishishdir. Ular o'quvchilarga harflarni to'g'ri husnixatda yozishga va uni tez yozuvda rivojlantirishga yordam beradi.

Bu uslubni birinchi sinfning birinchi yarim yilligida yozuvga endi o'rgatishga boshlagan davrda qo'llash katta ahamiyatga ega..Masalan ,pastga aylana shaklida yoziladigan shtrixni yozish uchun, barmoqlarni aylana harakat qilishga mashq qildirish lozim. Keyinchalik ular «o'» harfini yozishga ham yordam beradi.

Yozuvda yoki uslubda ko'rsatib o'tilgan mashqlarning barchasini birdaniga bajarish mumkin emas, balki u yoki bu harf o'rgatish uchun dars jarayonida kerak bo'ladigan, qo'l va barmoqlarni to'g'ri harakatlantirishgayordam beradigan uslubni olish kerak.

Genetik usul. Genetikusul to'g'ri yozishga o'rgatishning asosiy uslubi hisoblanadi. Boshlang'ich maktabning dasturida ko'rsatilishicha alifbeni

o'rganish vaqtida bolalar alifbeda harflar qanday joylashgan bo'lsa shu tartibda yozilishida oson yoki qiyinligidan qat'iy nazar ketma-ket o'rganiladi.

Genetic usul bilan yozuvga o'rgatish hozirgi kunda alifbeni o'rganib bo'lgandan so'ng to'g'ri yozuvga o'rgatishning butun borishida amalgam oshiriladi. Bu uslubning afzalligi shundan iboratki, o'quvchi yozuvdagi harfni alifbedagi tartibda emas, balki uning yozilishidagi murakkab tomonlariga va yozuvdagi harf avvalgi yozuv mashqlariga mos kelishi kerak.

Oldiniga o'quvchilar oddiyroq va yengil harflarni yoza boshlaydilar, keyinchalik esa birmuncha murakkabroq va oxirida qiyin mashqlarni yozadilar.

Bunday ketma ketlikning afzallik tomoni shundaki, o'quvchi 1-2 ta elementni o'zlashtirib olib shakli jihatidan soddaroq bo'lgan harfga o'tadi. So'ng qandaydir shriftni yokialohida bir elementni qo'shish orqali yangi harflarni, tuzilishi jihatidan murakkabroq bo'lganni o'rganishga o'tadi.

Alohida elementni o'rganganidan so'ng alohida harflarga ega bo'lgan yozuvga, undan keyin so'z yozishga o'tiladi.

Bu quyidagi tartibda amalga oshiriladi:

1. O'qituvchi hozir yozuv bilan shug'ullanishlarini aytib o'tadi. So'quvchilar mashg'ulotga kerak bo'ladigan narsalarni tayyorlab qo'yadilar.

2. Undan keyin o'qituvchi sinf doskasidagi harf yoki so'zning yozilish tartibini tusuntirib beradi, o'quvchilar esa o'qituvchining yozish jarayonidagi qo'l harakatlarini takrorlab borishlari lozim.

3. O'qituvchi tomonidan so'z o'quvchilar bilan o'qib chiqiladi va havoda yozish mashqlari bir necha bor takrorlanadi. Bunday tayyorgarlik mashqlaridan so'ng o'quvchilar daftarga yozishga o'tadilar.

Yozish malakasini egallab borishga o'rgatish maqsadida avvaliga sodda elementlardan tashkil etilgan so'zlarni keyin esa murakkabroq so'zlarni yozishga o'tiladi.

Na'munaga qarab yozish usuli. Husnixatga o'rgatish usullaridan biri harflarning shaklini namuna qilib ko'rsatish va yozdirishdir.

Har bir harfning namunasi doskada barcha o'quvchilarning diqqatini jalb qilgan holda yoki ayrim o'quvchilarga daftarda alohida-alohida ko'rsatiladi. O'quvchining vazifasi doskada eslab qolgan shakllarini o'z daftarlariga to'g'ri aks ettirishdir.

Doskada yozib ko'rsatilgan har bir harf barcha o'quvchilarga aniq ko'rinib turishi shart. Agar ayrim o'quvchilar uni aniq ko'rmagan bo'lsalar, qaytadan takrorlab ko'rsatiladi.

O'qituvchi har bir harflarning bog'lanishi, og'zaki yoki doskada tushuntirish orqali qo'lni qayerga qo'yish kerak, qayerda qo'l harakati buriladi, harflarning baland-pastligi qay darajada bo'lishi kerakligi orqali tushuntiriladi.

Nusxaga qarab ko'chirish usuli.

Bu usul qadimiy usul bo'lib hozirgi kunda ham qimmatini yo'qotmagan holda qo'llanilib kelinmoqda. Bu usulda o'quvchilar harflarni "Husnixat" kitobi yoki "Yozuv daftari" dagi namunalarga qarab ko'chirib yozadilar.

Tayyor holdagi nuqtalar bilan ifodalangan harflar ustidan qo'ini yurgizib mashq qilish mexanik jarayon bo'lib, o'quvchilar bu topshiriqni oson bajaradilar.

"Husnixat" daftarida berilgan namunaga qarab yozdirish o'qituvchining vaqtini tejaydi, ish unumini oshiradi.

Nusxa ko'chirish usuli

Bu metod harf shaklini to'g'ri tasavvur qila olmaydigan, yozayotganda daftar chiziqalaridan pastga yoki yuqoriga chiqib ketadigan o'quvchilar uchun qo'llaniladi.

Ayrim hollarda o'qituvchi chiroyli yozuvga o'rgatishning dastlabki davrida o'quvchilarni harf, uning elementlari haqida to'g'ri tasavvurga ega qilish uchun yupqa xitoy qog'ozidan ham foydalanishi mumkin. Lekin bunday mashqlar qo'l harakatini o'stirish uchun yordam beradi. Bundan uzoq foydalanish yaxshi samara bermaydi, o'quvchi harf shaklini mustaqil yoki namunaga qarab yozishda qiynaladi. Shuning uchun ham bu usuldan yakka shug'ullanganda foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Tasavvur orqali yozish usuli.

Bolalarga tasavvur orqali havoda harflar shaklini yozdirish ham qo'llaniladi.

O'qituvchi doskaga yozib ko'rsatgan harf yoki uning bog'lanishlarini o'quvchilarga ruchkani havoda harakatlantirib ko'rsatadi va bu orqali o'quvchida harf haqida tasavvur hosil qilinadi. So'ng o'quvchi daftarga yozishga kirishadi. Bunday mashq usuli o'quvchining qiziqishini oshiradi.

Bu usulning salbiy jihati shundaki, o'qituvchi bu usuldan foydalanganda barcha o'quvchilarning qo'l harakatini to'g'ri yoki noto'g'riligini bir paytda tekshira olmaydi. Bunda bir necha o'quvchining qo'l harakatini kuzatib tegishli ko'rsatma beriladi.

Ritmik (sanoq-ohang) usuli.

Bu usul o'qituvchi sanog'i ostida harf va uning elementlarini yozish demakdir. Bu usuldan savod o'rgatish davrida foydalanish mumkin.

Sanoq-ohang usulining foydali jihatlari mavjud. Birinchidan, harflarning tekis yozishini ta'minlaydi. Ikkinchidan, sekin yozadigan o'quvchilarni tez va sinfdagi barcha o'quvchi bilan barobar yozishga undaydi. Uchinchidan, o'quvchilar aniq va dadil harakatlanish orqali ish bajaradi. To'rtinchidan, sinfdagi darsni jonlantiradi.

Bu usuldan butun dars davomida foydalanib bo'lmaydi, chunki o'quvchi charchab qoladi va yozuv sifati buziladi.

Ritmik usulni qo'llashda asosan, harflarning asosiy elementi "bir", "ikki", "uch" deb beriladi.

Bu usulni qo'llashda harf yoki elementlar avval sanoqsiz yoziladi so'ngra sanoq ostida yozdiriladi.

Sanoq-ohang yoki ritmik usuldan bo'g'in va so'z,gaplarni yozdirishda ham foydalaniladi.

Harf va ularning elementlarini tahlil qilish usuli.

Harf va uning elementlarini tahlil qilish turlicha amalga oshiriladi.Harflarni elementlarga ajratib tahlil qilish har bir harfning necha elementdan tuzilganligini, ,qanday shaklda ekanligini, bu elementlar boshqa harflar bilan bog'lanishida qanday ko'rinishga ega bo'lishini o'quvchilar tasavvur etadilar .

Ayrim harflar bir necha elementdan tashkil topgan bo'lib , ular bir butun shaklda yoziladi,ammo o'qituvchi uning necha elementdan iboratligini eslatib o'tadi.M, kichik d harfning birinchi elementi to'liq oval, ikkinchi elementi pasti halqali tayoqchadan iborat.

Bu o'rinda harfning necha elementdan iborat ekanligi eslatib o'tiladi, yozishda esa bu harfni qo'l harakatini uzmasdan yozish talab qilinadi.

Qo'l harakatini mashq qildirish usuli.

Qo'l harakatini mashq qildirish usuli bolalarning charchagan a'zolarini dam olishiga va yozuv sifatiga katta ta'sir etadi. O'quvchilar dars jarayonida bajariladigan mashqlar oddiy bo'lib, kam vaqt olishi' o'quvchining jismoniy jihatdan o'sishiga ,qo'l va barmoqlarning chiniqishiga, qaddi-qomatining to'liq,erkin tutilishiga yordam berishi lozim. Yozuv darsida 8-10daqqa o'tgandan so'ng o'quvchilar betoqat bo'lib charchash alomatlari ko'zga tashlanadi.

Mana shunday holatda o'quvchilarning charchashlariga ahamiyat bermay' ko'p yozdirish natijasida o'quvchi toliqadi, harakatlari sustlashadi,hati xunuklashadi, ko'p xatoga yo'l qo'yadi.

Shu sababli charchashning oldini olish uchun vaqti-vaqti bilan jismoniy mashqlar o'tkazib borish zarur.

Jismoniy mashq izchil o'tkazib borilsa,keyin esa yozishga kirishilsa,o'quvchilarning ish qobiliyati tiklanadi va darsga qiziqishi ortadi.

Xullas,ish faoliyati davrida qo'l harakatini mashq qildiruvchi jismoniy mashqlardan foydalanib turilsa, chiroyli yozuvga o'rgatishning asosiy shartlaridan biridir.

Savol va topshiriqlar

- 1.Yozuvga o'rgatishda qanday usullardan foydalaniladi?
- 2.Chiziqli usulga xos xususiyatni va uning salbiy tomonlarini bayon qiling.
- 3.Genetik usul husnixatga o'rgatishda qanday ahamiyatga ega?
- 4.Ritmik usul qanday amalga oshiriladi?
- 5.Yuqoridagi usullarni qo'llab dars ishlanmasini tayyorlang.

HUSNIXATGA O'RGATISH TAMOYILLARI

Husnixatga o'rgatish tamoyillari quyidagilardir:

1. Onglilik tamoyili.
2. Genetik tamoyil.
3. Takrorlash tamoyili.
4. Ko'rgazmalilik tamoyili.
5. Bolaning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olish tamoyili.
6. Yozuvga o'rgatishning o'qishga o'rgatish bilan bir paytda amalga oshirish tamoyili.

7. Chiroyli yozuvning imlo bilan bogliqligi tamoyili.

8. Savodli yozuvning grafik bilimlar bilan bog'liqlik tamoyili.

1. Onglilik tamoyili. Chiroyli yozuvga o'rgatishda, o'quvchilarning husnixat malakalarini takomillashtirib borishda bu tamoyilga qat'iy rioya qilish muhimdir. Bu tamoyilga ko'ra o'quvchi harf shaklini qanday va qay tartibda yozishni bilishi, harfning qiyaligi, bo'yi va enini to'g'ri mo'ljallay olish lozim. harflarni harflarga ulashda qol uzmaslikka erishish nazarda tutiladi. Ruchka ushlashda ruchka uchi bilan barmoq oralig'idagi masofa 1,5-2 sm bo'lishi e'tiborda tutiladi. Shuningdek, partada o'tirish qoidalariga (ko'z va daftar oralig'ining 30 sm, daftarining parta ustida ma'lum qiyalikda bolishiga, partada engashmasdan, boshni to'g'ri tutib, tirsaklarni partaga yengil qo'yish, oyoqlarni parta ostiga to'g'ri qo'yish, ko'krak bilan parta oralig'i masofasining bir kaft sig'adigan masofada bolishi) amal qilishga ongli ravishda erishiladi.

2. Genetik tamoyil. Chiroyli yozuv malakalarining shakllanishida genetik tamoyil katta o'rin tutadi. O'quvchi bu tamoyilga asosan avval shakli oson, sodda harflarni yozdirishga o'rgatiladi. Ma'lumki, ba'zi bir harflar sodda ko'rinishga ega bo'lib, ularni yozishda qiyinchilik tug'ilmaydi. Shuning uchun chiroyli yozuvga o'rgatishda, dastavval bosh va kichik harflar guruhlab olinadi, hamda shu guruhlash asosida shakli oson harflardan asta-sekin shakli murakkab, yozish birmuncha murakkabroq harflarga o'tiladi. Masalan, kichik harflarning 1-guruhiga i, n, m, r kabilar kiradi. Bu harflar ilmoq shakllaridan iborat bo'lganligi sababli yozishda qiyinchilik bo'lmaydi. Shuningdek, genetik tamoyil asosida harf, bo'gin, so'z, gap, matn tartibida osondan murakkabga qarab yozuv mashqlari o'tkaziladi.

3. Takrorlash tamoyili. Chiroyli yozuv mashqlarini esdan chiqmaslik uchun sistemali ravishda takrorlash juda muhimdir. Takrorlash tamoyili yozish jarayonini avtomatlashtirish asosidir. Chiroyli yozuvda gigiyenik qoidalarga amal qilish eslatib turilishi yaxshi natija beradi. Yozuv qiyaligiga amal qilish, harflarni qo'l uzmay yozish, harflar, so'zlar orasidagi masofani to'g'ri chamalash va yozishga oid qoidalarga amal qilishni takrorlash, yozuvni tahlil qilish, ularni taqqoslash kabi ishlar takrorlash tamoyili asosida olib boriladi.

Xatolarni tuzatish tarzida olib borilishi, uning samarasiz mashqqa aylanib qolmasligiga amal qilinadi.

4. Ko'rgazmalilik tamoyili. Chiroyli yozuvga o'rgatishda ko'rgazmali vositalar ham katta ahamiyat kasb etadi. Ko'rgazmali vositalarga «To'g'ri o'tir!» plakati, bosma harf shakllari ifodalangan kartonlar, xattaxta, o'quvchilar qo'ldan ushlab yozdirish kabilar kiradi. Harfning yozma shaklini hosil qilishga o'rgatishda uning bosma shakli ko'rsatilib farqli jihatlari izohlanadi.

Yaxshi tanlangan va mohirlik bilan foydalanilgan ko'rgazmali qurollar dars sifati va samaradorligini oshiradi.

5. Bolaning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olish tamoyili. O'quvchining individual xususiyatlarini hisobga olish uning bo'yini hisobga olgan holda oldingi partalarga o'tkazishdan boshlanadi. Parta o'quvchiga mos bo'lsa, u yozishda qiynalmaydi, tez charchab qolmaydi, chiroyli yozadi.

O'quvchining individual xususiyatini hisobga olganda. Ko'rish qobiliyati yaxshi bo'lmagan o'quvchilarni yorug' tushadigan deraza tomonga, eshitish a'zolarida nuqsonlar bo'lgan bolani esa oldingi partalarga o'tkazish ham nazarda tutiladi.

Malumki, ruchkani barmoqlar orasida noto'g'ri ushlaydigan o'quvchilar ham uchraydi, shu sababli bolaning ruchka ushlashiga ham alohida e'tibor qaratiladi.

Daftarga harflarni 65° gradus qiyalikda yozish asosiy rol o'ynaydi. Buning uchun daftar - parta ustida to'g'ri turishi lozim. Shuning uchun o'qituvchi har bir o'quvchining daftarlarini kuzatib borishi darkor. Bu qoidaga amal qilish ham yozuv sifatini oshiradi.

O'quvchilarning yozuv tezliklarini kuzatish, kamchiliklarini hisobga olish, yutuqlarini ko'pchilikka namuna qilib ko'rsatish ham bu tamoyilning asosiy shartlaridan sanaladi.

6. Yozuvga o'rgatishning o'qishga o'rgatish bilan bir paytda amalga oshirish tamoyili. Dastur talablari yozuvga o'rgatishni o'qishga o'rgatish bilan bir paytda amalga oshirishni nazarda tutadi. Savod o'rgatishning dastlabki bosqichida o'qish va yozuv bog'lab olib boriladi. Bu usul K.D.Ushinskiy tomondan qo'llangan bolib, hozirga davr foydalanib kelinmoqda. O'quvchi yaxshi o'qish sifatleri (tog'ri, ongli, tez va ifodali o'qish)ni egallash bilan bir paytda yozuvga ham o'rgatilib boriladi. Negaki yozish va o'qish bolaning nutqiy rivojlanishi (lug'at boyligi, gap tuzish ko'nikmasi, nutqning mantiqiy boglanishi)ni ta'minlaydi. Yomon o'qigan bola yozuvni egallashi qiyin bo'ladi, chunki bo'g'inlab o'qish malakasidan so'ng, bo'g'inlab yozish malakasi shakllanadi.

7. Savodli yozuvning grafik bilimlar bilan bog'liqligi tamoyili. Chiroyli yozuv imlo bilan chambarchas bogliq. O'quvchining imloviy savodxonligi

haqida g'amxo'rlik qilish tilning aniqligi, fikrni to'g'ri ifodalash, kishilar bilan o'zaro xatosiz muomala uchun g'amxo'rlik demakdir. Shu sababli ham savod o'rgatish davrida bolalarda grafik malakalarni shakllantirish bilan birga imloga oid malakalarning shakllanishiga zamin yaratiladi.

Malumki, savod o'rgatish davrida o'quvchi gapni bosh harf bilan yozish, so'zning satrga sig'may qolgan qismini keyingi qatorga ko'chirish, kishilar ismi, sharifi, hayvonlarga qo'yilgan nomlarda bosh harf ishlatilishini amaliy tarzda o'rganadi.

Chiroyli yozuv darslarida so'zlar, gaplar, matnlar yozish, ularning imlosini tekshirishi orfografik ziyraklikni asta-sekin shakllantira boradi, imlo qoidalarini puxta egallashlariga zamin yaratadi.

Insonning yozma nutqi harflar orqali shakllanadi. Husnixat darslarida savodli yozuv grafik malakalar bilan shakllantirilishi asosiy vazifa hisoblanadi. Har bir harfning aniq yozilishi yozuvning aniq va ravon bo'lishini ta'minlaydi. Buning uchun harflarning shaklini to'g'ri yozish, ularni to'g'ri ulashning ahamiyati kattadir. Harflarni bosmasdan bir tekisda yozish, elementlarni ajratmasdan boglash, so'zlarni qatorda to'g'ri joylashtirish, yozuv vaqtining belgilab olinishi, tahlil ishlarining (bo'g'ntovush, tovush-harf, imloviy tahlil), ya'ni fonetik-grafik tahlilning amalga oshirilishi muhim sanaladi.

Savol va topshiriqlar

1. Husnixatga o'rgatishda qaysi tamoyillarga amal qilinadi?
2. Husnixatga o'rgatishda ongllilik tamoyiliga qanday amal qilinadi?
3. Husnixatga o'rgatishda genetik tamoyilining ahamiyatini tushuntiring.
4. Takrorlash tamoyili deganda nimani tushunasiz?
5. Husnixatga o'rgatishda qanday ko'rgazmalardan foydalaniladi?
6. 1-4-sinf o'quvchilarini husnixatga o'rgatishda ularning qaysi holatlari hisobga olinadi?
7. O'quv va yozuvning o'zaro aloqadorligi nimalarda namoyon boladi?
8. Chiroyli yozuv imlo bilan qanday aloqadorlikka ega?

HUSNIXAT DARSLARIDA O'QUVCHILAR YOZUVIGA QO'YILADIGAN TALABLAR

Husnixat darslarida o'quvchilar yozuviga quyidagi talablar qo'yiladi:

1. Husnixatning gigiyenik talablariga rioya qilishlari, harflarni grafik jihatdan to'g'ri shakllantirishlari, ulashlari, ritm asosida yozishlari nazarda tutiladi. 1-sinfda xat-savod o'rgatish davrida bolalar yozuvga bevosita yozuv daftarlaridagi materiallar asosida o'rgatiladi.

2. Grafik me'yorlarga amal qilish.

Bunda harflar elementining qiyaligiga, harflar bo'yining tengligiga, harflar va so'zlar orasidagi oraliq masofalarning teng bo'lishiga e'tibor berilishi kerak.

3. Harflar qiyaligini to'g'ri saqlash. Bolalarning yozuvlari har xil qiyalikda bolishi mumkin. Agar harflarning asosiy elementlari daftar chizig'iga nisbatan tik holatda bo'lsa, yozuv holati ham tik bo'ladi. Harf elementlari o'ng tomonga qiya bolib, o'tmas burchak hosil qilishi ham mumkin. Biz o'quvchilarni o'ng tomonga qiya qilib (65°) yozishga odatlantirishimiz lozim.

O'ng qol bilan yozadigan kishilar uchun yozuvning qiyaligi o'ng tomonga moslashtirilishi faqat harflarning shaklini chiroyli qilish uchun emas, yozuvning qulayligi uchun ham mos keladi. Yozuvning qiyaligini to'g'ri saqlash, qo'l va barmoqlarni ortiqcha zo'riqtirmaydi.

Yozuvning o'ng tomonga qiyaligini saqlash tirsaklarni bir tomonga erkin yuritish uchun qulay bo'lib, parta ustidagi daftarning turish holatiga bogliqdir.

Yozayotganda daftarning holati bir tomonga qiya bo'lishi o'z-o'zidan yozuvning qiyaligini ta'minlaydi.

Yozuvning qiyaligini saqlashda daftardagi siyrak qiya chiziqlar ham katta yordam beradi. Bunday mashq qilishda daftarning holati o'zgarasa ham, yozuvning qiyaligi o'zgarmasligi mumkin. shuning uchun qiya chiziqli daftarlardan faqat dastlabki paytlarda foydalaniladi.

Qiya yozishga o'rgatishning o'ziga xos usullari mavjud. O'quvchilarga dastlab eng sodda shakldagi kichik tayoqchalarning yozdirib mashq qildirish vaqtidayoq tik va qiya tayoqchalarning farqini o'rgatish zarur.

Buning uchun o'qituvchi doskada ikki xil shaklda (qiya va tik) tayoqchalar shaklini yonma-yon yozib ko'rsatadi, ularning farqlarini tahlil qilib beradi. Bunday mashqlar xotirada uzoq vaqt saqlanib, xatolarning oldi olinadi.

Shuningdek, yozuv qiyaligining to'g'ri bolishi uchun daftarning qiya holatini ham hisobga olish lozim ekanligi tushuntiriladi va ko'rsatiladi. Daftarning parta ustida noto'g'ri turishi gigenik qoidalarning buzilishiga ham sabab boladi, chunki o'quvchi yozuvning qiyaligini saqlash uchun gavidasini daftarning notog'ri holatga moslaydi.

4. Daftarni partada yozish talablari asosida tutish.

Daftarning pastki chap burchagi ko'krak o'rtasida to'g'ri bo'lishi yoki daftarning qiya chizig'i (agar qiya chiziqli daftar bo'lsa) partaning chetiga tik bo'lishi kerak.

Daftar beti satrlarga to'lib borgan sari yuqoriga surilib boradi. Chap qo'l bilan esa daftarning yuqori tomoni bosib turiladi. Buning uchun sinf partasining ustiga ikki o'quvchining har biri uchun alohida ingichka qiya chiziq tekshiruv chizigi sifatida chizib qo'yiladi. Bu chiziqning pastki uchi o'quvchilarning chap ko'kraklari o'rtasiga to'g'ri bo'lib, partaning old qirrasiga nisbatan 65° qiya boladi.

Agar daftarning chap beti talsa, daftarning buklanadigan joyi tekshiruv chiziqqa to'g'irlab olinadi va o'ng betiga yozishga o'tiladi.

O'quvchilarda harflarni qiya yozishga o'rgatish malakasini oshirish ancha murakkab jarayon bo'lib, o'qituvchidan chidam, sabr-toqat, kuch talab qiladi. Muntazam ravishda tufli mashqlar olib borish, o'quvchilar harakatini qunt bilan kuzatib borish natijasida ko'zlangan maqsadga erishiladi.

O'qituvchi tomonidan berilgan ko'rsatmalarga qaramay, ayrim o'quvchilar harflar qiyaligini to'g'ri belgilay olmaydi, kamchiliklarga yo'l qo'yadi. Buning uchun kamchiliklarni tuzatish maqsadida grafik mashqlar berilishi kerak. O'quvchilarga dastavval daftar satriga bir nechta harf yozdirib, ular orasiga qiya chiziqlar qo'yiladi va harflar shu chiziqlarga taqqoslash orqali xatolarni tushuntiriladi, tuzatishga kirishiladi.

5. Harflarni bir tekis bosimsiz yozish. Harflarni bir tekisda yozish ham chiroyli yozuv malakalarini shakllanishida asosiy o'rin tutadi.

Ruchkani barmoqlar orasida qattiq siqmasdan erkin va bo'sh ushlab harflarni tekis yozishga imkon yaratadi.

Bosimsiz yozish harflarning umumiy ko'rinishi bir tekis va chiroyli bolishi, tez yozish malakasining shakllanishi va boglab yozishni to'g'ri amalga oshirishda yengillik tug'diradi.

O'qituvchi xattaxtada harflarni bo'r bilan yozib ko'rsatadi. Bunda o'qituvchi ham bo'rni qattiq ushlab, bosimsiz bir tekis yozishi lozim.

O'quvchilarga bosim bilan yozilgan matnlarni ko'chirtirmaslik kerak.

Bosimsiz, bir tekis yozishga darsning dastlabki kunlaridanoq odatlantirib borish kutilgan samara beradi, o'quvchining qolini toliqtirmaydi.

6. Harflarning tutashtirilishini to'g'ri ifodalash. Husnixat darslarida harflarning shakllarini yozib tugatganlaridan keyin o'qituvchining navbatdagi vazifasi harflarni bir-biriga ulab, qo'shib yozishga o'rgatishdan iborat.

7. Qo'l uzmasdan yozish. Qo'l uzmasdan yozish yozuv malakalarini tez egallashga zamin yaratadi. Yozuv malakalari juda erta egalladi, ya'ni avvaldan tez yozishga yordam beradigan harakatlarni egallash muhim sanaladi, chunki keyinchalik qayta o'rganish talab etiladi.

O'quvchilar harflarni yoza boshlaganlarida o'qituvchi ularga harflarni yozish jarayonida ruchkaning uchini qog'ozdan uzmaganda yozishlarini eslatib turishi lozim. So'zlarni yozayotgan o'quvchilar bo'g'inlarni qo'l uzmaganda yozadilar.

Oval shakldagi harflarni qo'l uzmasdan tutashtirishda bir necha birlashtirish usullaridan foydalaniladi. Avval yozilgan chiziq bo'yicha takror qo'l uzmasdan yozish barcha oval va bir turdagi yarim ovalarni birlashtirish imkonini beradi. Bu uning yutug'i, ammo bunday usul ma'lum bir kamchilikka ega. Avval yozilgan chiziqdan takror yozish ko'p biriktiruvda yozuv jarayonida qo'l harakatining yo'nalishi bilan mos tushmaydi, u tabiiy holda o'ngdan chapga tomon harakatlanadi. U faqatgina pastki birikuvlarning harakat yo'nalishi bilan mos tushadi, bunday takrorlanish chapdan o'ngga tomon amalga oshiriladi.

Shuning uchun qo‘l uzmasdan yozishning turli usullaridan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Shuningdek qo‘l uzmasdan biriktirishning tabiiy usullaridan foydalanish ko‘proq talab etiladi.

Katta odamning yozuvida odatda turli harf birikmalarining aniq bir harf va harflarning so‘z boshida va so‘z oxirida yozilishiga ko‘ra turli bog‘lanuv usullarini ko‘rishimiz mumkin. Shu bilan birga katta odamning yozuvida biriktiruvning tejamkorlik usuli ko‘zga tashlanadi.

Harf va harf birikmalarini yozishga o‘rgatishda yuqoridagi holat ham e‘tiborga olingan. Shu bilan birga qo‘l uzmasdan biriktiruv yo‘llarini keyinchalik yanada takomillashtirish talab e‘tiladi.

Oval shaklini qo‘l uzmasdan yozish uchun chizilgan yozuvning ustidan takroran yoziladi, bunda ruchkaning uchi takroran harakat yo‘nalishini chapdan o‘ngga takrorlaydi. Namunada berilgan ra bo‘g‘ini quyidagicha bog‘lanadi.

_____ r
r _____ ro _____ ra

Shunday usul bilan oldindagi harflar bilan barcha oval harflar biriktiriladi. Faqatgina o harfi navbatdagi harf bilan yuqoridan bog‘lansa bundan mustasno bo‘ladi.

Shu yo‘l bilan o harfi navbatdagi harf bilan pastki qatorda navbatdagi harf bilan bog‘langanda kuzatiladi. Shunday yo‘l bilan bosh harf bilan yoziladigan o harfi keyingi harf bilan bog‘lanadi.

_____ i
ia ig if ib ilo
o o o

Yuqoridagi takrorlanishdan butunlay voz kechib bo‘lmaydi. Uni yuqoridan qo‘l uzmasdan yarim ovallar bilan, masalan, b harfi bilan

_____ i
Bu usul o harfidan oldin kelayotgan harf bilan bog‘lanishda, qachonki o harfidan keyin boshqa o harfi bilan yuqoridan ulanadigan harf kelayotganda foydalanish mumkin. Masalan, nog‘ora so‘zida n harfi o harfi bilan qo‘l uzilmagan holda bog‘lanadi, bu vaqtning o‘zida g va o harflari ham shu usul bilan bog‘lanadi.

_____ n no nog‘ora

O‘quvchilar harflarni qanday bog‘lanishini va ularni qo‘l uzmasdan yozish yo‘llarini tushuntirib bera olishlari lozim.

Tushuntirishni quyidagicha olib borish mumkin.

O‘qituvchi xattaxtaga ma bo‘g‘inini yozadi.

- Bolalar, qaranglar, men ma bo‘g‘inini zo‘yapman. Men uni qanday zo‘yapman?

- Sizlar ham shunday ruchkani uzmasdan yozing.

- M harfi a harfi bilan qo'l uzmasdan bog'lanish uchun nima qilish kerak?

- M harfini yozganimizda rukkani pastdan o'ngga tomon, so'ng oval shaklini yopib, shu chiziqdan yuqori chapdan to'g'ri chiziq chizib pastki qismini yarim doira shaklidato'xtatamiz.

---

m   mo   ma

- Bu bo'g'inni qanday yozganimni kim ko'rsatadi?

Bir o'quvchi yozilgan bo'g'inni xatcho'p bilan yurgizib chiqadi, qolgan o'quvchilar uni diqqat bilan kuzatib turadilar. Agar o'quvchi xato qilsa, o'qituvchi sinfdan so'raydi va boshqa o'quvchini uning xatosini to'g'rilashga chiqaradi.

So'ng hamma o'quvchilar bu bo'g'inni qanday yozilishini ko'rsatib beradilar. Ular rukkani o'ng qo'llariga olib, o'ng qo'l tirsaklarini chap qo'llariga qo'yadilar (o'qituvchi bu qanday qo'yilishini ko'rsatib beradi) va bo'g'inni havoda o'qituvchi xattaxtada qanday yozganini yozib ko'rsatadilar.

O'quvchilar xattaxtaga yozilgan bo'g'inga qarab havoda ustidan chizib chiqadilar. Yoki o'qituvchining bo'g'inni yozayotganida uning harakati bilan birgalikda havoda berilgan bo'g'inning ustidan chizib chiqadilar.

Faqat shundan keyingina o'quvchilar bu bo'g'inni daftarlariga yoza boshlaydilar. Agar o'quvchi yozib bo'lgan bo'lsa, u rukkani joyiga qo'yib, yozilgan bo'g'inni to'g'ri yozilganiga ishonch hosil qilishi kerak.

O'qituvchi: "Kim ma bo'g'inini qo'l uzmasdan yozdi? Qo'lingizni ko'taring".

O'qituvchi sinf bo'ylab yuradi va ayrimlarga uning xatosini ko'rsatib o'tadi.

O'quvchilar yana bir bor bu bo'g'inni yozadilar va rukkani uchini qog'ozdan uzmasdan yozishni kuzatib boradilar. Bo'g'inni qo'l uzmasdan yoza olmayotgan o'quvchilar qo'llarini ko'taradilar.

O'qituvchi yoza olmagan o'quvchining oldiga boradi va qanday yozish kerakligini o'quvchining daftariga yoki hamma sinf uchun xattaxtaga yana bir bor yozib ko'rsatadi. So'ng ma bo'g'inini qator oxirigacha yozib chiqiladi.

Xuddi shunday tushuntirish ishlari boshqa bo'g'in va so'zlarni yozishda ham olib boriladi.

Avval so'zlar bo'g'inlab, qo'l uzmasdan yoziladi, chunki bu vaqtda o'qishda ham bo'g'inlab o'qiladi. O'quvchilar birinchi bo'g'inga kiruvchi harflarni eslab qolishi, so'ng qo'l uzmasdan yozishi kerak. Keyingi ikkinchi bo'g'in ham qo'l uzmasdan yoziladi. O'qituvchi esa barcha qo'l uzmasdan yoziladigan bog'lanishli so'zlarni qo'l uzmasdan yozib ko'rsatadi.

O'qituvchi hamma o'quvchilarning yozayotganliklarini kuzatib boradi. Buning uchun u sinfni aylanadi va o'quvchilarning yozish jarayonidagi

ruchkaning harakatini kuzatib boradi. Daftarlarni tekshirayotgan o'qituvchi o'quvchining qo'l uzmasdan yoki uzib yozganligini darrov ilg'ab oladi. Buni chizilgan chiziqning xarakteridan bilish mumkin. A harfi pastki tomondan birozgina yo'g'onlashadi. Daftarlarni tekshirayotganda o'qituvchi o'quvchining qo'l uzmasdan bo'g'lanish usulidan to'g'ri yoki noto'g'ri foydalanayotganini ko'rishi mumkin.

O'qituvchi o'quvchilarning qo'l uzib yoki uzmasdan yozayotganliklarini daftarga bir qarashdan bilishini ko'rsatib qo'yishi kerak.

Bir harfning qo'l uzmasdan bo'g'lanishning turli usullari darsda bir necha marotaba takrorlanadi.

Yilning ikkinchi yarmida bolalarga tanish bo'lgan uncha katta bo'lmagan 4-5 harfdan iborat bo'lgan so'zlar qo'l uzmasdan butunligicha yozdiriladi. Ikkinchi sinfda o'quvchilar barcha so'zlarni qo'l uzmasdan yozadilar. Ayrim harflargina qo'l uzib yoziladi. Bular *b* keyingi harf bilan uzib yoziladi, *k* harfiga pastki element uzib yoziladi, *x* harfi bilan yarim ovalilar uzib yoziladi. *X* va *k* harflarini o'quvchilarga qo'l uzmasdan yozishga ham o'rgatish mumkin, lekin qo'l uzmasdan yozishda uchraydigan qiyinchiliklar tufayli ulardan qattiq talab qilish shart emas.

Bosh harflarni yozayotganda ham uzib yozish kuzatiladi. Barcha bo'g'lanishlar o'quvchilarning maxsus tayyorgaliklarini talab etadi. Shunday tarzda *o* harfi turli harf birikmalari bilan qo'l uzmasdan bog'lab yozishni talab etadi. O'qituvchi xattaxtaga ikkita so'zni yozadi. O'qituvchi o'quvchilarga murojaat qiladi: bobo,

- Aytingchi *o* harfini bu so'zda qo'l uzmasdan bog'lab yozishning necha usulidan foydalanilgan?

- Uch usulidan.

- Qanday usulligini ko'rsatib va aytib ber.

O'quvchi xattaxtaning yoniga keladi va *o* harfini ajratib aytib beradi. Bola, Barno so'zlarida uchta *o* harfi bor. Birinchi *o* harfini *b* harfi bilan pastki qismdan bog'lashni talab etadi. Bu harflarni quyidagicha bog'laymiz. Bo bo'g'inini qo'l uzmasdan yozganimiz, *o* harfini *l* harfiga yuqoridan ulaymiz, *l* harfidagi ovalni yopamiz va takroran yozgan chizig'imizdan qaytib *l* harfini *a* harfi bilan tutashtiramiz. *l* harfini yozganimizda ruchkaning uchini yuqoriga - ovalga tomon yurgizamiz va yozilgan joydan ovalni chapdan onga tomon harakatlantirib ovalni yopamiz. Bu so'zdagi oxirgi *o* harfi ham pastki qismdan bog'lanayotganda qanday yozilsa, shunday bo'g'lanadi.

Shundan keyin o'qituvchi o'quvchilarni *o* harfini uch turda bog'lanishini yozib olishlarini taklif etadi.

---

ok tok lok mol ko no

So'ng o'quvchilar shu bo'g'inlarga mos turli so'zlarni yozadilar.

Yuqoridagi ma'lumotlardan ko'rinib turibdiki. harflarni elementlarga ajratmay, bog'lab yozish, harflarni qo'shib yozilishini ta'minlash uchun ayrim chiziqlar o'z harakati bo'yicha orqaga qaytadi. Bunday harakatlar chiziq doira shaklidagi harflarda ko'proq kuzatiladi.

Ko'pchilik bosh harflar kichik harflar bilan qo'l harakatini uzmay, ulab yoziladi.

Kichik d harfiga kichik a harfini ulab yozish quyidagi tartibda tushuntiriladi:

- Bolalar, qarang, men kichik d harfini kichik a harfiga qo'shib yozishni ko'rsataman. Siz mening qol harakatimga e'tibor bering;

- Kichik d harfining ikkinchi elementini yuqoriga olib chiqib, salgina pastga burib, yana orqaga qaytaramiz va kichik a harfini hosil qilamiz;

Qani, bolalar, kim ko'rsatadi, bu ikkala harfni men qanday qilib qo'shib yozdim?.

Bir o'quvchi doskaga chiqadi, o'qituvchi yozgan harflar ustidan qolini yurgizadi, qolgan o'quvchilar diqqat bilan kuzatadilar. Agar o'quvchi yanglishsa, boshqa o'quvchi chaqirilib xato tuzatiladi.

- Qani, bolalar, bu harflarning qo'shilish holatini havoda mashq qilamiz. Hammangiz ruchkangizni oling. Boshladik (o'qituvchining o'zi bilan birga qaytariladi).

Shundan so'ng bolalar bu harflar bog'lanishini daftarlariga ko'chirib yozadilar, yozganlarida qo'l harakatini uzmayotganliklariga e'tibor qaratiladi.

Ikkala harf qo'shib yozilib, bir necha qator yozdiriladi. O'qituvchi bu vaqtda sinf aylanib chiqib, noto'g'ri yozayotgan o'quvchilarga yordam beradi.

1-sinfda o'quv yilining II yarimdan boshlab o'quvchilar 4-5 harfdan tashkil topgan so'zlarni qo'l harakatini uzmasdan yoza oladilar. 2-sinfdan boshlab murakkab so'zlarni ham bog'lab yozishlari lozim.

Ammo ayrim bosh harflar esa qo'l harakatini uzib yozishni talab etadi. Masalan: G bosh harfiga kichik a harfini ulashda qo'l harakatini uzish talab etiladi. Bunday holda bog'lanish yozib korsatiladi. Masalan, o'qituvchi Vaqt, Toshkent, Nodir so'zlarini yozib ko'rsatishi lozim.

Rasm

- Qani, bolalar, bu so'zlarni yozishda qo'l harakatini qayerda uzdim?

- Siz katta V harfidan keyin kichik a harfini yozishda qo'l harakatini uzdingiz?

- Siz, katta G harfidan keyin o harfini yozishda qol harakatini uzdingiz?

- To'g'ri. Agar so'zlarda bosh harflardan keyin ulash chiziqlari bo'lsa, qo'l harakati uzilmasdan keyingi harflarga ulanadi. Lekin bosh harflarga

ulanadi. Lekin bosh harflarda ulash chiziq-lari bo'lmasa qo'l harakati uziladi va ulash chizig'i qo'shilib keyingi harflarga ulanadi. Shu tartibda qol harakatini uzmasdan harflarni bog'lab yozish qiyalikni bir xilda saqlashga ham yordam beradi.

Bog'lashlarni to'g'ri ifodalash qoidalari har bir sinflarda eslatib turiladi, shundagina bolada tez yozish malakasi o'sadi.

Husnixatga o'rgatishning yuqoridagi qoidalari to'g'ri o'rgatib borilsa, o'quvchilarni xatosiz, chiroyli, ravon yozishini amalga oshirish mumkin. Shu nuqtai nazardan husnixat darslarini to'g'ri tashkil qilishga alohida e'tabor beriladi.

O'qituvchi yozilishini o'rgatmoqchi bo'lgan harf ishtirok etgan sozlarni oldin tanlab olishi lozim. Harflarning elementlarini tasavvur qila olishlari uchun uni tarkibiy jihatdan tahlil qildirish kerak.

1-sinfning 2-yarim yilligida o'qituvchi husnixatga o'rgatish darslariga alohida soat ajratsa ham, ona tili darslariga qo'shib olib borsa ham, o'z ishlarini rejalashtirib olishlari zarur.

Savod o'rgatishdan keyin yozuv sharti ham o'zgaradi. O'quvchilar daftarlarida harf namunalarining yo'qligi sababli ular qo'shimcha bir qancha chiroyli yozuv bosqichlarini bosib o'tadi. Jumladan, bosma harflarni yozma harflarga aylantirish, ulanishini aniqlash va so'zlarni qatorlarga to'g'ri joylashtirish kabilarni mustaqil amalda oshirishlari kerak. Bundan tashqari, mashq shartlarini ham bajarishlari darkor. Shuning uchun o'qituvchi husnixat darslarining tuzilishini belgilab olishi va yozuv materiallarini tanlashga alohida e'tibor berish zarur. Darsda yordamga muhtoj holatlarni hisobga olishi lozim.

O'quvchilarni chiroyli yozuv qoidalari bilan tanishtirmasdan turib, chiroyli yozuvga o'rgatib bo'lmaydi.

HUSNIXATGA O'RGATISHNING GRAFIK ASOSLARI

Hozirgi yozuv shriftiga tavsif. Lotin yozuviga asoslangan o'zbek alifbosida 26 ta harf va 3 ta harf birikmasi mavjud. Bu harflar turli xil katta va kichik yozma va bosma shakllarga ega. Yozma harflar quyidagi xususiyatlarga ega :

-harflar bosmasdan yozishga mo'ljallangan;

- harflar qo'l uzmasdan tutash yoziladi.

O'zbek alifbosidagi harflar yozilishiga ko'ra quyidagi guruhlarga ajratiladi¹.

Yozma kichik harflar:

1. Ikki chiziq oraliqiga yoziladigan harflar: .

a, e, i, m, n, o, r, s, u, v, x, o', sh, ch.

2. Ikki chiziqning yuqorisiga ko'tarilib yoziladigan harflar :

b, d, k, l, t, h.

---

¹Bu alifbo Y.Abdullayevning "Hamroxim" qo'llanmasida berilgan.

3. Chiziqdan pastga tushib yoziladigan harflar:

g, q, j, p, y, g', ng.

4. Chiziqdan yuqori va pastga tushurilib yoziladigan harf:f.

Yozma bosh harflarning hammasi chiziqdan yuqorida yoziladi.

Yozma kichik harflar tutashtirilishiga ko'ra 3 guruhga bo'linadi.

1. Yuqori kesishishdan tutashtiriladi: *o, o', v*

2. Pastki kesishishdan tutashtiriladi: *a, d, e*

3. O'rta qismidan kesishishdan tutashtiriladi: *b, f, g, j*

Yozma bosh harflar tutashtirilishiga ko'ra 2 guruhga bo'linadi.

1. Tutashtiruvchi unsurli bosh harflar

2. Tutashtiruvchi unsursiz bosh harflar

Yozma kichik va bosh harflarning qator oralig'ining qayeridan boshlanib yozilishiga ko'ra 2 guruhga bo'linadi.

1. Qator oralig'ining ustki chizig'idan boshlanib yoziladigan harflar.

2. Qator oralig'ining ostki chizig'idan boshlanib yoziladigan harflar.

Kichik yozma harflar o'z navbatida 2 guruhga bo'linadi.

a) qator oralig'ining ustki ustki chizig'idan boshlanadigan harflar.

i, j, m, n, p, t, u, v, y, ng.

b) qator oralig'ining ustki chizig'ining pastidan boshlab yoziladigan harflar.

a, g, o, q, r, s, x, z, g', o', sh, ch, b, d, e, h, k, l

Bosh yozma harflar esa quyidagi guruhlarga bo'linadi:

Yuqoridan boshlab yoziladigan harflar:

B, D, E, F, G, H, J, K, O', I, O, P, Q, R, S, T, U, V, Z, Y, Z, G', SH, CH,

Pastdan boshlab yoziladigan harflar:

A, I, M, N

Hozirgi alifbodagi harflarni quyidagi unsurlari asosida guruhlash mumkin

- *y g g' j*

- *b f h k l*

m n v k

- *a r u y*

- *a q g o' g' ch E*

- *n m i*

- *t d U M*

- *R F B T P*

- *J H K Y G G'*

- *x p* Kichik harflar va ularning tutashtirilishi. Alifbodagi harflar yozilish shakliga ko'ra:

- *a r u y*

- *n m i*

- *t d U M*

- *R F B T P*

Yozma harflar, odatda, qo‘l bilan yoziladi, bosma harflar esa, asosan, yozuvga oid texnik vositasilar (kompyuter) yordamida shuningdek, qo‘l bilan yoziladi.

Kichik va bosh bosma harflar rasmiy ma‘qullangan shaklda bir-biriga tutashtirilmay, tik yoziladi. Yozma harflar esa o‘ng tomonga 75 -80 daraja qiya qilib tutashtirib yoziladi. Kichik harflar o‘ng va chap tomonidan, bosh harflar esa o‘zidan keyingi harf bilan tutashadi.

So‘zda yozma harflar bir-biri bilan tutashtirilib, bir butunlik zanjir hosil qiladi. Ammo bu zanjir so‘zlarda imlo belgilari (tutuq, Kochish belgilari, chiziqcha) bolgan o‘rinlarda uziladi, qol harakati to‘xtab, belgilar qo‘yilgandan keyin harakat davom etadi.

Mazkur belgilarni so‘zni yozish jarayonida qo‘yib borish, harflarning ustiga qo‘yiladigan ishorani esa so‘zni yozib bo‘lgandan keyin, uni o‘qib turib qo‘yish tavsiya qilinadi.

Yozma bosh harflarda qo‘l harakati kichik harflarni yozishga nisbatan ko‘proq uziladi: ayrim harflarga unsurlari qo‘shiladi va hokazo.

Lotin yozuviga asoslangan yangi o‘zbek alifbosidagi yozma kichik va bosh harflar yozuvda bir-biri bilan tutashtirilishi jihatidan ikki guruhga ajratiladi:

- tarkibida tutashtiruvchi unsuri bo‘lgan harflar;
- tutashtiruvchi unsuri bo‘lmagan harflar (Bunday harflarga tutashtiruvchi unsur yozuv jarayonida qo‘shiladi).

Tutashtiruvchi unsurli kichik harflar o‘zidan keyingi harf bilan qayeridan tutashtirilishiga kora uch guruhga bolinadi:

a) ustki qismidan tutashtiriladigan harflar: **o, o‘, v** (bunday ikki chiziq (asosiy chiziq)lar) orasiga yoziladigan harflarning bo‘yi 4 mm **f, g, j, p, y, g, ng**, eni 3 mm bo‘ladi);

b) o‘rta qismidan tutashtiriladigan harflar: **b**, (ikki chiziqdan yuqoriga ko‘tarilib yoziladigan harflarning bo‘yi 8 mm, pastga tushadiganlari 7 mm, **f** ning bo‘yi esa 11 mm bo‘ladi).

v) ostki qismidan tutashtiriladigan harflar:

a, d, e, k, i, h, l, m, n, r, t, u, x, z, sh, ch; g, j, p, q, g‘, y, q, ng.

Harflarni tutashtirib yozish deyilganda, odatda, kichik va bosh harflarning o‘zidan keyingi harfga - o‘ng tomonidagi harfga tutashtirilishi nazarda tutiladi. Aslida esa harflar yozuvda har ikki tomonidan ham tutashadi. Bunga erishish uchun, ayniqsa, kichik harflarni shakllantirishda chizilgan chiziq ustidan qol harakatini davom ettirib, tutashuvchi nuqttagacha olib borish kerak boladi. Quyida bu ishlar qanday amalga oshirilishi togrisida to‘xtalamiz.

1. Ostki qismidan tutashtiriladigan harflar o‘zidan oldingi va keyingi harflar bilan (bundan **z, r, x, s** mustasno) quyidagicha tutashtiriladi, misollar:

ma, tni, me, mu, ek, el, lekin, gul, jiyda, yil, g 'alla, tenglik

2. Unli harflar o'zidan keyingi, z, r, x, s harflarining yuqori qismiga tutashtiriladi; tutashtirish jarayonida z, r harflarining yuqori qismida tugunchak hosil qilinadi:

azim, iz, ez, uz, oz, o 'z, ari, iri, erka, or, ur, o 'ra, xo 'roz

Mazkur harflarni s bilan tutashtiruvchi tutashuvchi harfning unsuri bilan s ning yuqori qismi tutashtirilib, so'ng uning etak qismi chiziladi: asta, is, usta, es; os, o 's, asta.

3. q, o', v harflari- yuqori qismidan tutashtiriladigan harflar o'zaro hamda o'zidan keyinga ostki qismidan tutashtiriladigan harflarning ustki qismidan tutashtiriladi: ovoz, ana, ovchi, ovora, omad, o'sma, oila, ojjiz, o'gil, o'q, oy, oppoq.

4. q, o', v harflari ikki chiziq yuqorisiga ko'tarilib yoziladigan harflardan oldin kelganda bu harflarning o'rtasiga tushiriladi: **odam, ohu, okean, olmoq, o't, obbo, ofarin**

5. v dan oldin a, i, e, u harflari kelganda v ning ostki qismiga tutashtiriladi, misollar: **avval, evi bilan, uvol; q, o' harflari esa yuqori qismiga tutashtiriladi: o'q, ovcharka**

Harfni ko'rish - o'qishda avval uning yuqori qismiga ko'z tushadi. Ana shu holni e'tiborga olib, harflarni tutashtirishda imkoniyat bo'lgan o'rinlarda ularning yuqori qismidan emas, ostki qismidan tutashtirishga, harfning yuqori qismida chiziqchalarning imkoniyat bor darajada oz bo'lishiga ham e'tibor berish zarur.

Bosh harflarning tutashtirilishi. Yozma bosh harflarining bo'yi sakkiz mm bo'lib, ular o'zidan keyingi kichik harflar bilan tutashtiriladi.

Bosh harflar o'z tarkibida tutashtiruvchi unsuri bor yoki yoqligiga ko'ra ikki guruhga bolinadi:

tutashtiruvchi unsurli bosh harflar;

tutashtiruvchi unsursiz bosh harflar. (Tutashtiruvchi unsursiz bosh harflarga yozish vaqtida unsur qo'shiladi).

Tutashtiruvchi unsurli bosh harfl, ar: **A E, G, H, L, J, L, I, M, Q, R, U, X, Y, Z, E, Sh, Ch** (ng harf birikmasining yozma bosh shakli o'zbekcha so'zlarda qollanmaydi: bu tovush bilan so'z boshlanmaydi, ba'zi chet so'zlarda ikki mustaqil fonemani bildiradi: Ngilyi);

Tutashtiruvchi unsursiz bosh harflar:

B, D, F, N, O, P, S, T, V, O'

Bosh harflar qayeridan tutashtirilishiga ko'ra ikki turga bolinadi:

o'rta qismidan tutashtiriladigan bosh harflar:

A, L, Y, J, G, G' - pastki qismidan tutashtiriladigan bosh harflar:

E, B, D, F, H, K, L, M, N, O, P, Q, R, S, T, U, V, X, Z, O', Sh, Ch

1. Oʻrta qismidan tutashtiriladigan bosh harflar oʻzidan keyingi ikki chiziq orasiga yoziladigan harflarning ustki qismidan tutashtiriladi, misollar:

Azirat, Iso, Yulduz, Gulnoz, G ʻulom

Bu harflar ikki chiziqning yuqorisiga koʻtariladigan harflarning oʻrtasiga tutashtiriladi:

Akbar, Ilyos, Ikrom, Adham, Abdulla, Idriz, Alixon, Ahmad, Abdullayev, Afandi

Oʻrta qismidan tutashtiriladigan harflar *z, r, x, s* harflarining chap tomonidagi chiziqqa tutashtiriladi:

Aziza, Arofat, Izzat, Asom, Islom

2. Ostki qismidan tutashtiriladigan bosh harflar ikki chiziq orasiga yoziladigan harflarning ostki qismidan tutashtiriladi:

Omon, Vasila, Hakim, Tohir, Kamol, Lobar, Muhiddin, Qumri, Rahima, Ulfat, Xadicha, Bobur, Dilbar, Farhod, Nafisa, Olimjon, Poʻlat, Sobir, Oʻlmas, Zayniddin

Savol va topshiriqlar

1. Bosma va yozma harflarning oʻziga xos xususiyatlariga egaligi.
2. Yozish jarayonida qanday holatlarda qoʻl uziladi?
3. Yozma harflar tutashtirilishiga koʻra qanday guruhlarga ajratiladi?
4. Nima uchun qatorning ostki qismidan tutashtirishiga eʼtibor qaratiladi?
5. Bosh harflar kichik qatorlarga qanday tutashtiriladi?

BOSHLANGʻICH SINFLARDA HUSNIXAT DARSLARINI REJALASHTIRISH

Husnixat darslari boshlangʻich sinflarda 1- sinfnng 2- yarim yilligidan boshlanadi. Husnixat darslari ona tili dasturi talablariga muvofiq rejalashtiriladi. Darslarning vazifasi dastur talablarini amalga oshirishga qaratiladi. Dastur talablarini toʻliq amalga oshirish uchun ishni rejalashtirib olish lozim. Rejalashtirishda husnixatga oʻrganish jarayonida ish turlarining qiziqarli va turli -tuman boʻlishiga eʼtibor qaratiladi.

Boshlangʻich sinfda husnixat oʻquv dasturi boʻyicha 1-sinfnng ikkinchi yarim yilidan ona tili darslariga qoʻshib tashkil etiladi.. Bu davrga kelib yozuv sharti ham oʻzgaradi. Oʻquvchilarning daftarida harf namunasi yoʻqligi tufayli ular qoʻshishga bir qancha shartlarni bajaradilar. Jumladan bosma harfni yozma harfga aylantiradilar. Bundan tashqari, mashq shartlari ham bajarilishi lozim. Oʻqituvchi husnixat daqiqasini rejalashtirishda albatta yuqoridagi holatlarni hisobga olishi lozim.

Amaldagi dasturga muvofiq boshlang'ich sinflarda husnixatga:

- 1) bir dars ajratiladi;
- 2) darsning ma'lum daqiqalari ajratiladi.

1-sinfda husnixat yuzasidan o'quvchilarda quyidagi ko'nikmalarni shakllantirish ko'zda tutiladi.

- yozuv jarayonida partada to'g'ri o'tirish;
- daftarni 65 gradus qiyalikda qo'yish;
- ruchkani to'g'ri ushlab;
- yozuv chiziqlarini farqlash;
- so'zlar orasidagi bir xil tenglik saqlash.

Shuningdek, ikkinchi sinfda chiroyli yozuv malakasini shakllantirish quyidagi vazifalarni o'z ichiga oladi:

1. Partada to'g'ri o'tirish, ruchkani to'g'ri ushlab, daftarni to'g'ri tutish.

2. O'quvchilarda chiroyli yozishga qiziqish uyg'otish.

3. Husnixat darslarini sanoq-ohang usullari va jismoniy mashqlar bilan bog'lab olib borish.

4. O'quvchilarning chamalab yozish qobiliyatlarini o'stiruvchi mashqlar bajartirish.

5. Qo'l va barmoq muskullari harakatini o'stiruvchi mashqlar bajartirish.

6. Harflarni qo'l harakatini uzmasdan tutashtirib yozishga o'rgatish.

7. Xato yozilgan harflar yuzasidan qo'shimcha mashqlar bajartirish.

8. Uyda husnixat bilan yozishni mashq qilish.

2- sinf husnixat uchun har haftada ona tili darsining oxirgi bir soati ajratiladi va o'quv yili davomida 33 soatni tashkil etadi. 2- sinfda husnixat darslarini rejalashtirganda quyidagilarga e'tibor berish lozim:

a) bir chiziqli daftarga yozish qiyinligini hisobga olib harflarni genetik tamoyil asosida yozdirish;

b) har bir harfning o'zidan oldingi va o'zidan keyingi harfga tutashtirilishini o'rgatish;

d) harf elementlarining o'xshashligini hisobga olgan holda guruhlash;

e) bosh harflar elementlarining yuqoriga va pastki tomon tushishini hisobga olgan holda guruhlash;

f) imlosi qiyin bo'lgan so'zlarni yozuv materiali sifatida tanlash;

g) yozuv suratini oz-ozdan oshirib borish maqsadida material hajmini ko'paytirib borish

i) yozuv materiallarining tarbiyaviy ahamiyatiga e'tibor berish.

3-4-sinfda har bir ona tili darsining 8-10 daqiqasini husnixatga ajratiladi. Unda ham gigienik talablarga qat'iy rioya qilinadi. O'quvchilarning husnixatdan egallagan ko'nikmalari mustahkamlanadi. Rejalashtirishda bosh va kichik harflarni, bir xil elementga ega harflarni guruhlab yoki yozilishi murakkab harflarni tanlab olib, tuzilishida farq bor murakkab harflar ishtirok etgan so'z, gap va matnlarni yozish rejalashtiriladi. Bolalar

bir chiziqli daftargatuzilishi murakkab harflarini yozishni o'rganadilar. Bu sinflarda yozuv tezligiga alohida ahamiyat beriladi.

Boshlang'ich sinfda o'quvchilarning husnixat malakalarini shakllantiruvchi mashq matnlarini o'qtuvchilarning o'zlari tanlaydilar. Matn tanlashda quyidagilarga rioya qilish lozim:

- umumdidaktik talablar asosida tanlanadi;
- materiallarning mavsumga mos bo'lishi;
- bosqichli ketma-ketlik tamoyiliga amal qilinishi;
- husnixat materialining o'rganiladigan mavzu bilan bog'lanishiga;
- imlo bilan bog'lanishiga;
- bolalar hayoti bilan bog'lanishiga;
- ajratilgan vaqtga mosligiga.

Quyida 2-sinf husnixat darsini rejalashtirish namunasini keltiramiz:

N	Husnixat mavzulari	Yozuv matnlari	Soat	Vaqt	Izoh
1	Harf elementlari ustida mashq	Harf elementlari ustida mashq ishlash	1		
2	Katta I,L harflari	Katta I,L harflari ishtirok etgan so'z yozish	1		
3	Kichik i,l harflari	Kichik i,l harflari ishtirok etgan so'z yozish	1		
4	Bosh J,U harflari	Katta J,U harflari ishtirok etgan so'z yozish	1		
5	Kichik j,u harflari	Kichik j,u harflari ishtirok etgan so'z yozish	1		
6	Bosh M,H harflari	Katta M,H harflari ishtirok etgan so'z yozish	1		
7	Kichik m,h harflari	Kichik m,h harflari ishtirok etgan so'z yozish	1		
8	Bosh N,D harflari	Katta N,D harflari ishtirok etgan so'z yozish	1		
9	Kichik n,d harflari	Kichik n,d harflari ishtirok etgan so'z yozish	1		
10	Bosh A,O harflari	Katta A,O harflari ishtirok etgan so'z yozish	1		
11	Kichik a,o harflari	Kichik a,o harflari ishtirok etgan so'z yozish	1		
12	Bosh O'',Q harflari	Katta O'',Q harflari ishtirok etgan so'z yozish	1		

13	Kichik o',q harflari	Kichik o',q harflari ishtirok etgan so'z yozish	1		
14	Bosh X,CH harflari	Katta X,CH harflari ishtirok etgan so'z yozish	1		
15	Kichik x,ch harflari	Kichik x,ch harflari ishtirok etgan so'z yozish	1		
16	Katta E,S harflari	Katta E,S harflari ishtirok etgan so'z yozish	1		
17	Kichik e,s harflari	Kichik e,s harflari ishtirok etgan so'z yozish	1		
18	Bosh SH,Z harflari	Katta SH,Z harflari ishtirok etgan so'z yozish	1		
19	Kichik sh,z harflari	Kichik sh,z harflari ishtirok etgan so'z yozish	1		
20	Bosh V,G harflari	Katta V,G harflari ishtirok etgan so'z yozish	1		
21	Kichik v,g harflari	Kichik v,g harflari ishtirok etgan so'z yozish	1		
22	Bosh G',Y harflari	Katta G',Y harflari ishtirok etgan so'z yozish	1		
23	Kichik g',y harflari	Kichik g',y harflari ishtirok etgan so'z yozish	1		
24	Bosh T,F harflari	Katta T,F harflari ishtirok etgan so'z yozish	1		
25	Kichik t,f harflari	Kichik t,f harflari ishtirok etgan so'z yozish	1		
26	Bosh B, P harflari	Katta B, P harflari ishtirok etgan so'z yozish	1		
27	Kichik b, p harflari	Kichik b, p harflari ishtirok etgan so'z yozish	1		
28	Bosh R harfi	Katta R harfi ishtirok etgan so'z yozish	1		
29	Kichik r harfi	Kichik r harfi ishtirok etgan so'z yozish	1		
30	Alifboni yozish	Alifboni yozish	1		
31	Matn yozish	Matn yozish	1		
32	Matn yozish	Matn yozish	1		
33	Matn yozish	Matn yozish	1		
34	Matn yozish	Matn yozish	1		

3- sinfda husnixat darslarini rejalashtirish namunasi:

T/r	Husnixat mavzulari	Husnixat materiali	Soat	Vaqt	Izoh
1.	Nutq, gap, soʻz	Rasm orqali soʻz, soʻzlardan gaplar tuzdirib husnixatga rioya qilgan holda 2 ta gap yozish.	1		
2.	Nutq, gap, soʻz	Mustaqil oʻzlari, soʻz, soʻzlardan gaplar, gaplardan matn tuzadilar va chiroyli qilib yozadilar. Husnixatga rioya qilib.	1		
3.	Matn	Kichik bir matnni diktant qilib yozdiraman "Mening maktabim"	1		
4.	Matn	"Oltin baliq" ertagidan kichik bir voqeani yozish.	1		
5.	Matn	Mustaqil koʻchiruv diktant oʻtkazish. 5 minut oʻqib, keyin yozadilar.	1		
6.	Matn, soʻzlar	ish, dalada, qizgʻin kabi soʻzlarni tartib bilan gap tuzing. Dalada ish qizgʻin.	1		
7.	Soʻzlar	Rasmdagi ranglarni mustaqil yozadilar. Oq, qizil, sariq, yashil, koʻk, qora soʻzlarini.	1		
8.	Tovushlar va harflar	Alifbo boshidagi harflarni 3 tasini yozish. Aa, Bb, Dd, harflarini 3 qatordan.	3	1	
9.	Tovushlar va harflar	Rasmdagi harflarni husnixatga rioya qilgan holda yozma shaklda yozadilar.	1		
10.	Alifbo	Alifbodagi barcha harflarni yozadilar.	1		
11.	Boʻgʻin	Rasmdagi boʻgʻinlarni yozadilar va shu boʻgʻinlardan soʻzlar tuzadilar. Da-la, ol-ma shu kabi.	1		
12.	Tutq belgisi	Lugʻat diktant Eʻlon, masʻul, eʻtibor, maʻlum, maʻmur maʻno.	1		
13.	M.S.N.I. Diktant	Yozdirmoqchi boʻlgan diktantimdagi qiyin soʻzlarni	1		

		Iqatordan yozdiraman.			
14.	Tutuq belgisi	Mustaqil ishdan. Tutuq belgisi so'zlardan 5 ta topib yozish.	1		
15.	Tutuq belgisi	Mustaqil ish. t tovushiga tutuq belgisi bor so'zlar topib yozamiz. <i>Ta'til, ta'sis, ta'zim, ta'rif, ta'na, taqib, ta'sir, ta'm.</i>	1		
16.	Sh, ch, ng harf birikmalari	Sh, ch, ng harf birikmalarini yozing	1		
17.	Sh, ch, ng harf birikmalari	Rasmdagi narsa nomlarini yozish. <i>Toshbaqa, choynak, bodiring.</i>	1		
18.	Jarangli-jarangsiz undosh	Birinchi qatorga jarangli undoshlarni, ikkinchi qatorga jarangsiz undoshtovushlarni yozish.	1		
19.	1-oktabr o'qituvchi-murabbiylar kuni	O'quvchilar mustaqil o'qituvchilariga tabrik so'zini yozish. 6 qator.	1		
20.	Talaffusda tushub qolgan undoshlar	Ko'chiruv diktant o'tkazish. <i>"Mening oilam"</i>	1		
21.	M.S.N.I.-2 Diktant	Rasmdagi gul o'zagiga qo'shimchalarni qo'yib so'z tuzib husnixatga rioya qilib yozish. <i>Zor, la, chi, don, chamber.</i>	1		
22.	Ketma-ket kelgan bir xil undoshlar.	<i>Do ppi, metall, kilogramm, ikki, achchiq, hamma,</i> kabi so'zlarni doskaga yozib beraman, ular ko'chirish.	1		
23.	Ketma-ket kelgan bir xil undoshlar.	Lug'at diktant.	1		
24.	Ketma-ket kelgan bir xil undoshlar.	// ketma-ket kelgan bir xil undoshlardan so'zlar tuzish.	1		
25.	Gap	Rasm ishtirokida 4 ta gap tuzish va uni yozish.	1		
26.	Gap	g harfini yozib, g harifiga bo'g'in, bo'gindan soz, so'zlardan gap tuzish.	1		
27.	M.S.N.I.-3.	Topishmoqlar yozdirish.	1		

	Lug'at diktant	Yer tagida oltin qoziq. (sabzi)			
28.	Darak gap	3 ta gapni diktant qilib yozdirish.	1		
29.	Darak gap	Rasm asosida 2 ta darak gap tuzadilar. Bitta o'quvchi doskaga chiqib yozish.	1		
30.	So'roq gap	Rasmilar asosida so'roq gap tuzdirish. <i>1. Malika rasm chizayaptimi.</i>	1		
31.	So'roq gap	Tez aytish yozdirish. <i>G'ani g'ildirakni g'izillatdimi, g'ildiratdimi?</i>	1		
32.	So'roq gap	Mustaqil o'zlari 2 ta so'roq gap tuzib yozish.	1		
33.	So'roq gap	So'roq gap so'ziga harflarni alamashtirib mustaqil so'z tuzdirish. <i>Masalan: o'r, oq, o's, o'roq, par.</i>	1		
34.	Undov gap	Doskaga yozib berish "K"man ko'rgansiz. Kitoblarda ko'p. Har kuni yuz ko'rishaylik Kelishdikmi, xo'p!	1		
36.	Undov gap	Tayyorlov diktant o'tkazish.	1		
37.	M.S.N.I.-4 Ko'chiruv diktant.	Diktant yozdirishdan oldin chiroyli yozish mashqini qildirish.	1		
38.	Gap bo'laklari	Alifbodagi harflarni boshidan yozdirish. <i>Aa Aa Aa Aa</i> Assalomu alaykum. Men "A" harfiman o'rtoq. "Alifbo" ham avvalo Mendan boshlanar har choq.	1		
39.	Bosh bo'laklari	Rasm asosida gap tuzib ularni bosh bo'laklarini aniqlash.	1		
40.	Bosh bo'laklari	Tez aytish bir qator mustaqil yozdirish. Topishmoqlar yozish ikki qatorga, maqol yozish uch qatorga bittadan.	1		
41.	Bosh bo'laklari	<i>Bb Bb Bb Bb Bb Bb</i> "B"man, "A"dan keyingi, men kelaman, albatta bilimli bo'lgan	1		

		Ibola "5" oladi maktabda.			
42.	Bosh bo'laklar	Barcha mevalarni yozish. Olma, anor, uzum, xurmo.	1		
43.	M.S.N.I.-5 test	Tayyorlov diktant o'tkazish.	1		
44.	Mustahkamlash	<i>Qat-qat qatlama aqling bo'lsa tashlama (kitob)</i>	1		
II-chorak					
1.	O'tilganlarni mustahkamlash	<i>Dd Dd Dd Dd</i> Men "D" harfi bo'laman. Dars so'zida kelaman. Kimki aqlli dono, So'zlari dona-dona.	1		
2.	Ikkinchi darajali bo'laklar.	Barcha o'quv qurollarini yozish Kitob, daftar, qalam, ruchka, kabi va x.k.	1		
3.	Ikkinchi darajali bo'laklar.	<i>Ee Ee Ee Ee</i> Bilib oling men-chi "E" Qo'l siltab, demangiz "E" Erkatoyu, erinchoq Ertakda uchrar ko'proq.	1		
4.	Gapda so'zlarni bo'g'inlash	Maqolni bo'g'inga bo'lib yozing. <i>Meh-nat, meh-nat-ning ta-gi ro-hat.</i>	1		
5.	Gapda so'zlarni bo'g'inga bo'lish.	Takidiy diktant o'tkazish.1 <i>"Bolaligim podsholigim"</i> matn yuzasidan.	1		
6.	Gapda so'zlarni bo'g'inga bo'lish.	Hafta kunlarini bo'g'inga bo'lib yozish. <i>Du-shan-ba, se-shan-ba, chor-shan-ba, pay-shan-ba, ju-ma, shan-ba, yak-shan-ba</i>	1		
7.	M.S.N.I.-6	<i>Ff Ff Ff Ff</i> "F"man, bolalarga Istab fayzu, barokat, Fahmli, farosatli, Bo'lsinlar deyman faqat.	1		
8.	O'zak va o'akdosh so'zlar.	So'zlar tuzadilar va yozish. <i>Suvchi, suvla, suvsiz, suvdan.</i>	1		
9.	O'zak va o'akdosh so'zlar.	Lug'at diktant yozdirish va o'quvchilar o'zakni topish.	1		
10.	O'zak va o'akdosh	<i>Gg Gg Gg Gg</i> "G"man gavdali	1		

	so'zlar.	Yetdi menga gal. Gulda uchrayman, Gul qanday go'zal. O'quvchilar yozib bo'lgach o'zakni aniqlash.	-		
11.	O'zak va o'akdosh so'zlar.	Ko'chiruv diktant o'tkazish.	1		
12.	O'zak va o'akdosh so'zlar.	Juft so'zlar yozish. <i>Kecha-kunduz, asta-sekin, el- yurt,</i>	1		
13.	M.S.N.I-7	Eslatma diktant yozamiz	1		
14.	So'z yasovchi qo'shimchalar	<i>Hh Hh Hh Hh</i> "H" harfiman hayratda Menga boqmangiz hayron Hamma harflar ichida "H"ni ajratish oson.	1		
15.	So'z yasovchi qo'shimchalar	<i>Kitobxon, ishla, odobli.</i> So'z yasovchi qo'shimchalarni belgilab 3 qatordan yozish.	1		
16.	So'z yasovchi qo'shimchalar	Mehribonlarim So'z yasash kerak, harflarni o'rmini almashtirib. <i>Mehri, ari, Rim, mehribonim.</i> Shu kabi...	1		
17.	So'z yasovchi qo'shimcha	Tayyorlov diktant o'tkazish.	1		
18.	So'z o'zgartiruvchi qo'shimchalar	<i>Ii Ii Ii Ii</i> Kaminani "I" derlar Tik va aql qomatim. Kular baxti, omadim.	1		
19.	So'z o'zgartiruvchi qo'shimchalar	Eslatma diktant o'tkazish.	1		
20.	M.S.N.I-8	Lug'at diktant yozish	1		
21.	So'z o'zgartiruvchi qo'shimchalar	So'z o'zgartiruvchi qo'shimchaga o'zak qo'yib so'z yasash.	1		
22.	So'z yasovchi va so'z o'zgartiruvchi qo'shimchalar	<i>Jj Jj Jj Jj</i> "J"man ko'rimli juda, Saflarda borman. Yozing "jo'ja" deb Ishga tayyorman.	1		
23.	So'z turkumi ot	Rasmlardagi narsalarni yozish	1		

		<i>Daftar, qalam</i>			
24.	Ot	Lug'at diktant yozish	1		
25.	Ot	Maqol yozish. <i>Ona bola gul bilan lola.</i>	1		
26.	Ot	<i>Kk Kk Kk Kk</i> "K"man ko'rgansiz. Kitoblarda ko'p. Har kun yuz ko'rishaylik Kelishdikmi xo'p!	1		
27.	M.S.N.I-9	Erkin diktant yozish	1		
28.	Mashqlarni bajaring	Uy hayvonlarini yozish <i>It, mushuk, ot qo'y, eshak, echki, sigir.</i>	1		
29.	Ot	Barcha sabzavotlarni yozish. <i>Bodring, pomidor, piyoz kartoshka, sholg'om sabzi, lavlagi.</i>	1		
30.	Rasm asosida savollarga javob berish	Rasm asosida kichik bir matn tuzish.	1		
31.	Mustahkamlash	<i>Ll Ll Ll Ll</i> "L"man meni bilar Lobar, Lolalar. Tanib olarkan qachon, Yalqov bolalar.	1		
32.	M.S.N.I-10	Ko'rsatuv diktant o'tkazish	1		
33.	Otlarni aniqlang	Bolalarga rasm ko'rsatib unda nimalar tasvirlanganligini so'rab yozamiz va otlarni aniqlaymiz.	1		
34.	Qoidalar asosida takrorlash	<i>Oltin olma, duo ol.</i> Maqolni tahlil qilib 3 qatordan yozing.	1		
	III-chorak		1		
1.	Otlarda birlik va ko'plik	<i>Mm Mm Mm Mm</i> "M"man muqim yashayman, Mustaqil mamlakatda. Mustaqillik -muqaddas Mustahkamlang albatta.	1		
2.	Otlarda birlik va ko'plik	Maqol <i>Osmon ofiobi bilan, Inson-odobi bilan.</i>	1		
3.	Otlarda birlik va ko'plik	O'quvchilar mustaqil "Birinci qor" matn yozadila. 4 ta gapdan iborat.	1		

4.	Otlarda birlik va ko'plik	Rasmlar o'rniga ularning nomlarini qo'yib ko'chiring. <i>Malika bog'dan olma terdi.</i>	1		
5.	Otlarda birlik va ko'plik	<i>Nn Nn Nn Nn</i> Navbat menga o'rtoqlar, O'xshayman-a narvonga. Bosib zinama-zina, Yeting maqsad-murodga.	1		
6.	Otlarda birlik va ko'plik	Topishmoqlar Katta-kichik besh o'rtoq, Uyushsa bo'lar to'qmoq.	1		
7.	Otlarda birlik va ko'plik	Lug'at diktant yozish.	1		
8.	M.S.N.I-11 diktant	Tayyorlov diktant o'tkazish.	1		
9.	Ot yasovchi qo'shimchalar	So'zlarni tartib bilan qo'yib gap tuzing. <i>Juda, go'zal, qishloq, bizning.</i>	1		
10.	Ot yasovchi qo'shimchalar	Yosh rassomlar. Harflarning o'rnini o'zgartirib 5 ta so'z tuzish. Masalan: <i>somsa</i>	1		
11.	Ot yasovchi qo'shimchalar	Rasmlar o'rniga ularning nomlarini qo'yib ko'chiring. <i>Ra'no bayroq yasadi.</i>	1		
12.	Ot yasovchi qo'shimchalar	<i>Oo Oo Oo Oo</i> Men "O"man so'zlay ozroq, Olma kabi dumaloq. Na qo'lim bor, na oyoq, Oshayinmi dumaloq.	1		
13.	Sifat	Topishmoq. <i>O'tda yonmas, Suvda cho'kmas Yerda chirimas. (shamol)</i>	1		
14.	Sifat	Savollarga javob yozing. <i>(qanday) osmon (qanaqa) gullar Paxta (qanday) rang?</i>	1		
15.	Sifat	Gapni ko'chirib sifatni aniqlang. <i>O'rtog'im menga chiroyli koptok sovg'a qildi.</i>	1		
16.	Sifat	<i>Pp Pp Pp Pp</i> "P"man mashq qilib pishib Bo'ldim polvon, pahlavon.	1		

		“Kurash” tushsak yengilib Bo’lmang mendan pushaymon.			
17.	Sifat	Maqol yozing 3 ta qatordan. <i>Bola aziz, odobi undan aziz.</i>	1		
18.	M.S.N.I-12 Bayon yozish	<i>Da, ka, ma, lak, na, pa</i> Bo’g’inarini qo’shib gap tuzish	1		
19.	Sifat yasovchi qo’shimcha	4 ta faslni yozish. <i>Qish.....</i> <i>Bahor....</i> <i>Yoz.....</i> <i>Kuz.....</i>	1		
20.	Sifat yasovchi qo’shimcha	She’r yozish “Qish” Bahor kabi beg’ubor. Qishning ham ziynati bor Manzarasi chiroyli Yoqqanda kapalak qor.	1		
21.	Sifat yasovchi qo’shimcha	<i>Qq Qq Qq Qq</i> Men bo’laman “Q” harfi “O”ga ozroq o’xshayman Dumim bor, quyonmasman Qo’sh qanotli qushdayman.	1		
22.	Sifat yasovchi qo’shimcha	Maqol yozish. <i>Kitobdan yaxshi do’st yo’q.</i> <i>Ko’p o’qigan ko’p biladi.</i>	1		
23.	Sifat yasovchi qo’shimcha	Eslatma diktant yozish.	1		
24.	Son	Toq sonlarni bir qator, juft sonlarni bir qator yozish.	1		
25.	Son	<i>Rr Rr Rr Rr</i> Bizda harflar rang-barang Sinchkilab yaxshi qarang. “R”ni darrov topasiz “R” raketa deb yozasiz.	1		
26.	Son	She’r yozadilar, sonni topadilar. O’ng qo’limda 5 barmoq, Chap qo’limda 5 barmoq. Ikki qo’lim qo’shilsa Bo’ladi necha barmoq	1		
27.	Son	Rasmlar o’rniga ularning nomlarini qo’yib ko’chiring. <i>Men qushga don berdim.</i>	1		
28.	M.S.N.I-13 Bo’shliqni to’ldiring	Tayyorlov diktant yozing	1		

29.	Fe'l	“Bizning qishloq” mavzu yuzasidan 4 ta gap yozish.	1		
30.	Fe'l	Topishmoq yozib fe'lni topadilar. <i>Oppoq sandiq ochildi, Olamga nur sochildi.</i>	1		
31.	Fe'l	Ss Ss Ss Ss “S”man sizlab so'zlayman Men uchrayman ko'p so'zda Sinchiklab, olib saboq Savod chiqaring.	1		
32.	Fe'l	Maqollar. <i>Bugungi ishni ertaga qo'yma.</i> 2 ta qatordan yozish.	1		
33.	Fe'l	Savollarga rasm orqali javob berish. Qizlar nima qilyapti? Dilobar nima qilyapti?	1		
34.	Fe'l	Ko'rsatuv diktant yozish	1		
35.	Fe'l	Terishdi, olmalarni, bolalar. Gapni tartib bilan yozish, fe'llarni aniqlash.	1		
36.	Fe'l	“Kuz” mavzusi yuzasidan 4ta gap yozib fe'llarni aniqlash.	1		
37.	Fe'l	Tt Tt Tt Tt “T”man go'yo tirikman Sizga juda kerakman Ayting: To'rami, Tohir, Meni qay biri tanir?	1		
38.	Fe'l	Rasmlar o'rniga ularni nomlarini qo'yib ko'chiring. <i>Men qushga don berdim.</i>	1		
39.	M.S.TNI-14	Eslatma diktant yozish	1		
40.	8-mart Ayollar bayrami	“Onajonlar bayrami” matn yozdirish	1		
41.	Ayollar jasorati	Tabrik so'z yozish	1		
42.	Bo'lishli va bo'lishsiz fe'llar	Bo'lishli fe'llarni bir qator, bo'lishsiz fe'llarni bir qator yozish <i>Yozdi yozmadi kabi.</i>	1		
43.	Bo'lishli va bo'lishsiz fe'llar	<i>Kel, yoz, chiz, ber, qol.</i> So'zlarni bo'lishsiz fe'llarga aylantirib yozish.	1		
44.	Bo'lishli va	Gaplarni tartib bilan yozing.	1		

	bo'lishsiz fe'llar	<i>Bilan, tabiat, bahor, boshlanishi uyg'onadi, uyqudan.</i>			
45.	Bo'lishli va bo'lishsiz fe'llar	Uu Uu Uu Uu Harflar ichida Xurmacha "U" man Uyda, uzumda, Uchragan "U" man	1		
46.	Bo'lishli va bo'lishsiz fe'llar	Maqol. <i>Yetti o'lchab, bir kes.</i> 4 ta qatordan yozish.	1		
47.	M.S.N.I-15 test	Izohli diktant yozish.	1		
48.	Mustahkamlash	12 ta oylarning nomini yozish.	1		
	III-chorak				
1.	Fe'l yasovchi qo'shimchalar	Barcha bayram nomlarini yozish	1		
2.	Fe'l yasovchi qo'shimchalar	Saylanma diktant yozish	1		
3.	Fe'l yasovchi qo'shimchalar	Maqollar yozish 3 qatordan yozish <i>Qolgan ishga qor yog'ar.</i>	1		
4.	M.S.N.I-16 diktant	Eslatma diktant yozish	1		
5.	O'zak va so'z yasovchi qo'shimchalar	Topishmoq yozish. <i>Qo'lsiz oyoqsiz eshik ochar.</i> (kalit)	1		
6.	Hikoya tuzing	<i>O'-rim, o'-rin, o'-tin</i> so'z tuzadilar <i>O'rin, o'rim, o'tin.</i>	1		
7.	Takrorlash. Gap nima so'z nima?	<i>Asal, kelar, to'plab, edi, asalari.</i> So'zlarni to'g'ri qo'yib gaplar tuzish.	1		
8.	Gap nima?	Yashil to'nli bolalar Makonidir dalalar Kirsillaydi tishlasi, Bo'lar osh bilan yesa	1		
9.	Gapning bosh va ikkinchi darajali bo'laklari	Vv Vv Vv Vv "Varrak" "varaq" so'zlari mensiz aslo yozilmas "V"ligimni bildingiz-a? Do'tligimiz buzilmas.	1		
10.	Cho'l yashnadi	Rasmlar o'miga ularning nomlarini qo'yib ko'chirish. Bulutlar ortida ..... mo'raladi.	1		
11.	Darak, so'roq	Rasm asosida o'quvchilar	1		

	gaplar	mustaqil darak, so'roq gap tuzadilar.			
12.	M.S.N.I-17 bayon yozish	Lug'at diktant o'tkazish	1		
13.	Xatolar ustida ishlash	<i>Ona bilan bola ..... bilan lola.</i> Rasm o'rninga ularning nomlarini qo'yib ko'chiring.	1		
14.	So'zlarni qismlarga bo'lish	Xx Xx Xx Xx Xabar beray o'zimdand, Kamina ham xizmatda Xola, xo'roz so'zida, Uchraydirman albatta.	1		
15.	So'z yasovchi qo'shimcha	Topishmoq yozish 3 qatordan <i>Boshi taroq, dumi o'roq. (xo'roz)</i>	1		
16.	Savollarga javob yozish	Material, radiator, radio, tabiat, million Yonma-yon kelgan unilarga oid so'zlar yozish	1		
17.	Gaplar tuzing	Yy Yy Yy Yy Qiziq Yo'lchi, Yo'ldoshlar, "Yo'lbars" deb yozishar. "Y"ni ko'rsat desalar bilmay barmoq tishlashar.	1		
18.	U-la qo'shimchalar	Topishmoq yozish 2ta qatordan <i>Men yuraman u qoladi.</i>	1		
19.	Otlarni aniqlang	Lug'at diktantni yozib va otlarni aniqlashadi.	1		
20.	Otlarni aniqlang	"Kitob" haqida kichkina matn tuzib otlarni aniqlash.	1		
21.	Birlikdagi otlarni ko'plikka aylantirish	Zz Zz Zz Zz Tanishaylik: "Z" bo'laman. Kim bo'lsa ziyarak, zukko, Suhbat qurib doimo Zeriktirmayman aslo.	1		
22.	Otlarni aniqlang	<i>Xona, noma, rang</i> kabi so'zlar yordamida yasalgan qo'shma ot va qo'shma sifat tuzish.	1		
23.	Qoidalar asosida savol-javob	Ko'rsatuv diktant yozish	1		
24.	M.S.N.I-18 diktant	<i>O'o' O'o' O'o' O'o'</i> "O'"man, men bilan Yozilar O'zbekiston O'zligini tanisakim,	1		

		Uni taniydi jahon.			
25.	Xatolar ustida ishlash	Izohli diktant yozish	1		
26.	Fe'llarni aniqlang	<i>Pirpirak, hayhayla, gijgijla</i> , kabi so'zlarni 2 qatordan yozish.	1		
27.	9-may "Xotira va qadrlash kuni"	Urushda o'z jonini qurbon qilgan odamlarning nomlarini yozish.	1		
28.	Ibrat	Yozilishi qiyin bo'lgan so'zlarni yozdirish. <i>Mazaika, stadion, biologiya, milliard, material.</i>	1		
29.	Topishmoqlar	<i>G'g' G'g' G'g' G'g'</i> Men g'ayratli "G"dirman "G"ga o'xshayman ozroq Shovqin solmay aytingchi Farqim nimada ortiq?	1		
30.	Hayvonot bog'ida	Yovvoyi hayvonlarni nomini yozish.	1		
31.	Tinish belgisini aniqlash	Erkin diktant yozishda tinish belgisini aniqlash.	1		
32.	Aql va boy	<i>Shsh Shsh Shsh Shsh</i> "Sh"man xizmatga shayman Bo'lmang aslo shoshqaloq "Shaxmat" va "shahar"dan Meni topib oling tezroq.	1		
33.	Yozda	Topishmoq: Bir parcha patir Olamga tatir.	1		
34.	Gaplarni to'ldiring	Ta'kidiy diktant yozish	1		
35.	Ta'tilda	<i>Ch ch Ch ch Ch ch Ch ch</i> "Ch"man bilmayman charchoq Kimki bilimga chanqoq Chala-chulpa chaynayman Meni o'qir qiynalmay.	1		
36.	Mustahkamlash	<i>Ma'yus, ta'zim, ra'y, she'r, ne'mat, me'mor</i> so'zlarini yozish.	1		
37.	M.S.N.I-13	Ko'rsatuv diktant yozish	1		
38.	Qo'shimcha material	Ng ng ng ng O'quvchi ko'z o'ngida Uchrayman so'z o'ngida	1		

		Bodirrag diring-diring Bexato, to'g'ri yozing.			
39.	Qo'shimcha material	Topishmoqlar yozish. Tap-tap etadi Tagidan karvon o'tadi. (elak)	1		
40.	Zachot bo'limlarini to'ldirish	* tutq belgisi Kimning kelsa belgisi Menman tutuq belgisi Uchrayman qaysi so'zda, Qani kim topar tezda?	1		

BOSHLANG'ICH SINIF HUSNIXAT DARSLARINING TUZILISHI

Boshlang'ich sinflarda husnixat darslarini ham ilg'or pedagogik texnologiyalar asosida tashkil qilish davr talabi. Husnixat darslarining umumiy ko'rinishini keltiramiz

1. O'quvchilarni yozuv jarayoniga tayyorlash.
2. Yozilishi o'rganilgan harflarni yozishni takrorlash va mustahkamlash.
3. Yozilishi o'rgatiladigan harflar, so'zlar va gaplar yozish yuzasidan og'zaki suhbat.
4. Yozishni mashq qilish.
5. Darsda o'rganilganlarni umumlashtirish.
6. O'quvchilarni rag'batlantirish.
7. Uyga vazifa btrish.

Mavzu: Kichik "q" harfini yozishga o'rgatish

Maqsad: O'quvchilarni kichik "q" harfini to'g'ri va chiroyli yozishga o'rgatish

Darsning jihozlari: "Yozish vaqtida to'g'ri o'tir" nomli plakat kichik "q" harfining yozilish qoidalri ko'rsatilgan jadvallar, unga doir rasm.

Darsning rejasi:

1. Darsning tashkiliy qismi.
2. Chiroyli yozuv qoidalari haqida suhbat.
3. Panja va barmoq muskullarining harakatini o'stiruvchi mashqlar.
4. Kichik "q" harfining elementlarini doskaga yozib ko'rsatish.
5. Kichik "q" harfining yozma va bosma shakllarini taqqoslab ko'rsatish.
6. Harflarning shaklini daftarga yozdirish.
7. Badantarbiya mashqlarini o'tkazish.
8. Kichik "q" harfini qo'l harakatini uzmasdan bog'lab yozishga o'rgatish.
9. Kichik "q" harfining boshqa harflar bilan bog'lanishini mashq qilish.
10. Uyga vazifa berish.

11. Yaxshi yozgan o'quvchilarning ishlarini ko'rsatish va rag'batlantirish.

Darsning borishi.

1. O'qituvchi o'quvchilarning tayyorgarligini har bir o'quvchining oldida daftar, avtoruchka borligini tekshirib yozuv daftarlarini ham ko'rib chiqadi.

2. Sinfdan osib qo'yilgan "Yozish vaqtida to'g'ri o'tir" nomli plakatdan foydalanib, o'quvchilarning o'tirishini tekshirib chiqish, parta ustidagi qiya chiziqlariga daftarning holatini to'g'rilab oladi.

3. O'quvchilarga barmoqlarining harakatlarini o'stiruvchi mashqlar bajartiriladi. Bunday mashqlarni partada o'tirgan holda bajartirish mumkin. Qo'llarimizni oldinga uzatib, barmoqlarimizni ochamiz, ikki deganda barmoqlarimizni ochamiz, yana yopamiz. (bu mashq 5-6 marta takrorlanadi.)

4. O'quvchilarga quyidagi topishmoqlar aytilib javobini topish so'raladi. O'zi bitta qulog'i to'rtta. (qozon)

Barmog'i bor-u tirnog'i yo'q. (qo'lqop)

Doskaga topishmoqlar javobi yozilgan ko'rgazma qo'yilib, quyidagicha suhbat qilinadi.

-Bolalar doskadagi so'zlarni diqqat bilan kuzatting. Aytingchi, bu so'zlardagi o'xshashlik nimada?

Bu so'zlarda q tovushi ishtirok etgan so'zdan q tovushining o'rni aniqlanadi.

Qozon- Q tovushi so'z boshida kelgan.

Qo'lqop- Q tovushi so'z boshida, so'z o'rtasida kelgan.

5. Bugun kichik "q" harfini yozishni mashq qilamiz. O'qituvchi doskada kichik "q" harfi kattalashtirilib yoziladi yana shunga doir plakatdan foydalanib uning elementlarini va qanday yozishni tushuntirib beradi. Shundan so'ng "q" harfini doskada yozib ko'rsatadi. O'quvchilar esa uning yozilishini diqqat bilan kuzatadilar. O'qituvchi doskada harf elementlarini tushuntirib, uni to'liq yozishni ham eslatib o'tadi.

6. O'qituvchi yozma va bosma "q" harfini bir-biri bilan solishtirib ko'rsatadi. O'quvchilarga kichik "q" harfining yozma va bosma shakllarining bunday taqqoslab ko'rsatilishining ahamiyati katta chunki ko'p o'quvchilar harflarni kitobdagigao'xshab yozishga harakat qiladi. Ko'rgazmali quoldan foydalanib o'quvchilarga uni yozma va bosma shakllarini, elementlarini ko'rsatib tushuntiriladi.

q -bosma shakli q-yozma shakli

7. O'qituvchi kichik "q" harfining birinchi elementini yana qayta doskada ko'rsatib beradi. Bu harfni yozishda pastdan yuqoriga qiya chiziqcha chiziladi, yuqoridan pastga kichik chiziqcha tushuriladi va qo'l harakatini uzmasdan turib yana tagi ilmoqli ikkinchi kichik chiziqchatushiriladi

8. O'quvchilarni o'rnidan turg'azib oldin o'rganilgan badan tarbiya mashqlaridan 2-3 tasini bajartiriladi. Bu mashqlar 2-3 daqiqa davom etishi kerak. Mashq tugagandan so'ng yana yozuv mashqlari davom ettiriladi.

9. O'qituvchi doskada kichik "q" harfining elementlarga ajratmay butun shaklda yozib ko'rsatadi. O'quvchilar shu asosda davom ettiradilar.

10. Bolalarga kichik "q" harfining bir necha kichik harflari bog'lanishi ko'rsatiladi, so'ng ular o'z daftarlariga yozib mashq qiladilar.

11. Mustaqil ish. Sinf o'quvchilari ikki guruhga ajratiladi. Iguruh yuqoridagi bog'g'inlar ishtirokida so'zlar aytadilar. Masalan: qish, qor, qaychi, qishloq.

II guruhdagi o'quvchilar esa shu so'zlar ishtirokida gaplar tuzadilar. Masalan: oppoq qor yog'di.

Tuzilgan gaplardan ikkitasi doskaga va daftarga yozdiriladi.

12. Uyga vazifa. Daftarga ikki qator "q" harfini va shu harf bilan bog'langan so'zlardan yozib kelish. O'qituvchi uy vazifalarinibajarish vaqtida ham yozuv qoidalariga rioya qilishlari kerakligini eslatib o'tadi.

13. Dars jarayonida toza va chiroyli yozgan o'quvchilarni daftarlari namuna qilib ko'rsatilib rag'batlantiriladi.

Husnixat mashg'ulotlarini to'g'ri uyushtirish, chiroyli va to'g'ri yozish malakasini hosil qilish, o'quv fanlarini puxta o'zlashtirishga yordam beradi.

3- sinf husnixat darsi namunasi

Fan:Ona tili

Mavzu: So'z tarkibi

Maqsad: a) O'quvchilarga o'zak va o'zakdosh so'zlar haqida ma'lumot berish;

a) O'quvchilarni toza va chiroyli yozish malakasini rivojlantirish

b) O'quvchilarni nutqini o'stirish.

Dars tipi: Yangi bilim beruvchi

Dars uslubi: tushuntirish, hikoya.

Dars jihozi: mavzuga oid ko'rgazmalar.

Darsning borishi

I tashkiliy qism.

II Husnixat daqiqasi.

Maqsad:katta va kichik g harfini va ular ishtirokidagi so'zlarni husnixat asosida yozish. Kichik va katta g harfini yozish tushuntiriladi.

a) Salomlashish.

b) Davomatni aniqlash.

Hozir sizlar rasmga qarab kimni va nimalarni ko'ryapsizlar?

Mana shu so'zlarni bosh harfi G dan boshlanar ekan. Bugungi darsimizda husnixatdan Gg harfini o'tamiz.

G G G G G

g g g g g

Gul, gulchi, guldor, gulzor, gulla.

Guldonda gullar bor.

III O'tilgan mavzuni so'rash baholash.

1. Gap deb nimaga aytiladi?
  2. Gaplar maqsadiga ko'ra necha turga bo'linadi? Darak gap deb nimaga aytiladi? So'roq gap deb nimaga aytiladi?
- 135-mashqni tekshirish va baholash.

IV O'tilgan mavzuni mustahkamlash yakunlash.

1. Darak, So'roq, undov gaplarga 2 tadan misollar keltiringlar.
2. Bosh bo'lak va ikkinchi darajali gaplarga misollar keltiring.
3. Ikkinchi darajali bo'lak gapda nima uchun kerak.

V Yangi mavzu bayoni.

Bolajonlar bugun mavzumiz o'zak va o'zakkdosh so'zlar. Tilimizda minglab so'zlar bor. Shular orasida ma'no jihatdan bir-biri bilan yaqinlik sezilib turadi.

Masalan: Husnixatdan yozgan gul, gulchi, guldor, gulzor, gulla so'zlariga e'tibor bersak ular uchun bosh, gul qismlari umumiy ekanligini ko'ramiz.

137-mashqni bajarish. Juftlab berilgan so'zlar nimasi bilan bir-biri bilan o'xshaydi? Ularni yozing, umumiy qism o'zak deb nomlanadi.

O'zaklari bir xil bo'lgan so'zlar o'zakkdosh so'zlar deyiladi.

138-mashqni matnlardagi o'zakkdosh so'zlarni toping. Ularni yonmayon yozing. O'zakni odatdagidek belgilang.

VI Yangi mavzu mustahkamlash va baholash.

1. O'zak deb nimaga aytiladi?
  2. Misollar keltiring?
- O'quvchilarni mashqlarini tekshirib baholaniladi. Hozir sizlar bilan yangi o'yin o'ynaymiz.

VII Yakunlash. Uyga vazifa.

O'zak va o'zakkdosh so'zlarga misollar topib kelinglar. 5 tadan. Uyga vazifa 139-140-mashqlar.

Savol va topshiriqlar

1. Husnixat darslarini rejalashtirishda qanday talablarga asoslaniladi?
2. 1-4-sinflarda husnixat darslari qanday tashkil etiladi?
3. Husnixatga o'rgatish qoidalari deganda nimalar anglashiladi?
4. Husnixat darslarini to'g'ri tashkil etish uchun o'qituvchi oldiga qanday talablari qo'yiladi?
5. Boshlang'ich sinf husnixat dasturini tahlil qiling.

Test topshiriqlari

1. Husnixat ahamiyati to'g'ri berilgan qatorni aniqlang.
  - A. Husnixatga o'rgatish pedagogik va ijtimoiy ahamiyatga ega.
  - B. Husnixatga o'rgatish o'quvchida estetik didni tarbiyalaydi.
  - C. Husnixatga o'rgatish mehnat qobiliyatini shakllantiradi.
  - D. Husnixatga o'rgatish imlo xatolarining oldini oladi.
  - E. S va D.
2. Husnixatga o'rgatishda qaysi fanlar tavsiyalariga asoslaniladi?
  - A. Pedagogika va psixologiya.
  - B. Maktab gigienasi va fiziologiya.
  - C. A, V, E.
  - D. Tilshunoslik va didaktika.
  - E. Tilshunoslik.
3. Husnixatga o'rgatishda qaysi tamoyillarga asoslaniladi?
  - A. Onglilik tamoyiliga.
  - B. Genetik tamoyiliga.
  - C. Bosqichli izchillik tamoyiliga.
  - D. Umumdidaktik tamoyiliga.
  - E. A, V, D.
4. Ritmik usul to'g'ri izohlangan qatorni toping.
  - A. O'qituvchining sanog'i ostida yozish.
  - B. Harf shtrixlari ustidan yozish.
  - C. Havoda yozish.
  - D. Yozuvni muntazam mashq qilish.
  - E. Husnixatga o'rgatishda bunday usul yo'q.
5. Genetik tamoyil nima?
  - A. Harflarni o'xshash elementiga ko'ra guruhlab yozish.
  - B. Harflarni ulanishiga ko'ra guruhlab yozish.
  - C. Shakli oson harflardan so'ng shakli murakkab harflarni guruhlab yozish.
  - D. O'quvchining individual xususiyatini hisobga olib yozishni mashq qilish.
  - E. Grafik kamchiliklarni tuzatish bilan bog'liq tamoyil.
6. Yozuvga o'rgatishni o'qishga o'rgatish bilan bir paytda amalga oshirish qaysi tamoyilga kiradi?
  - A. Genetik tamoyil.
  - B. Onglilik tamoyili.
  - C. Takrorlash tamoyili.
  - D. O'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish tamoyili.
  - E. A va B.
7. Quyidagi holatlar qaysi tamoyilga kiradi?
  1. O'quvchining ruchka bilan ishlashi (yoki ruchka ishlatishi)
  2. Daftar tutishi

3. Yozuv tezligi

4. Yozuvdagi yutuq kamchiliklari

A. Genetik tamoyil.

B. Onglilik tamoyili.

C. Individual xususiyatlarni hisobga olish tamoyili.

D. Takrorlash tamoyili.

E. Ko'rgazmalilik tamoyili.

8. Husnixatga o'rgatishda yozuv daftariga qo'yiladigan talablar to'g'ri ko'rsatilgan qatorni toping.

A. 1-2-sinfda yozuv yo'li 4 mm, bosh harflar 8 mm bo'lgan qiya chiziqlari siyrak 2 chizikli daftar, 3-4-sinfda bir chizikli daftar

B. 1-sinfda yozuv yo'li 4 mm, bosh harflar uchun 8 mm bo'lgan qiya chiziqlari siyrak 2 chizikli daftar, 2-4-sinfda bir chizikli daftar

C. 1-4-sinfda 2 chizikli daftarda husnixatga mashq qilinadi

D. 1-sinf 1-yarim yilligida kichik harflar uchun 4 mm, bosh harflar uchun 8 mm li 2 chizikli daftar, 1-sinfning 2-yarim yilligida, 2-,3-,4-sinflarda 1-chizikli daftar tutiladi

E. Daftar chiziqlari kichik harf uchun 3 mm, bosh harflar uchun 6 mm bo'ladi.

9. Bir chizikli daftarda harfla bo'yi necha mm. bo'ladi.

A. Kichik harf 4 mm, bosh harf 8 mm.

B. Kichik harf 3 mm, bosh harf 7 mm.

C. Kichik harf 3 mm, bosh harf 6 mm.

D. Kichik harf 5 mm, bosh harf 8 mm.

E. Kichik harf 2,5 mm, bosh harf 5 mm.

10. Genetik talabga ko'ra to'xtovsiz yozuv sinflari bo'yicha to'g'ri ko'rsatilgan qatorni toping.

1. 1-sinfda 5 daqiqa

2. 2-sinfda 7 daqiqa

3. 2-sinfda 8 daqiqa

4. 1-sinfda 4 daqiqa

5. 3-sinfda 12 daqiqa

6. 4-sinfda 15 daqiqa

7. 4-sinfda 16 daqiqa

A. 1, 2, 5, 7; B. 4, 3, 5, 7; C. 1, 2, 5, 6; D. 4, 2, 5, 7; E. 1, 3, 5, 6.

11. Yozuv jarayonida daftar qiyaligi va daftar bilan ko'z oralig'i qancha bo'ladi?

A. Daftar qiyaligi 25°, daftar va ko'z oralig'i 25 sm.

B. Daftar qiyaligi 45°, daftar va ko'z oralig'i 30 sm.

C. Daftar qiyaligi 30°, daftar va ko'z oralig'i 30 sm.

D. Daftar qiyaligi 65°, daftar va ko'z oralig'i 30 sm.

E. To'g'ri javob yo'q.

12. Yozuv jarayonida ruchkaning uchi bilan barmoq oralig'i necha sm bo'ladi?

A. 1,5 sm.

B. 2 sm.

C. 1,5-2 sm.

D. 1 sm.

E. 2,5 sm.

13. Grafik malakalar qaysi o'quv faoliyatlari bilan bog'liq?

1. O'qish faoliyati. 2. Imlo. 3. Chizmachilik. 4. Rassomchilik.

5. Nutqiy faoliyat bilan.

A. 1, 2, 5; B. 1, 2, 3, 5; C. 1, 2, 3; D. 1, 2, 3, 4, 5; E. 1, 2, 3, 4.

14. Yuqori qismidan tutashtiriladigan harflar berilgan qatorni toping.

A. q y v

B. q n g g'

C. o o' v

D. o o' v q g y g'

E. b o o' v

15. O'rta qismidan tutashtiriladigan harflar berilgan qatorni toping.

A. b f g j

B. b f g j p l

C. b f g j p l h

D. b f q g j g' p

E. b f q g p g' j y ng

16. Pastki qismidan tutashtiriladigan harflar berilgan qatorni toping.

A. l m n r t u

B. a d e h j k

C. x z sh ch

D. A B S

E. y g ng q g'

7. Yuqoridan boshlanib yoziladigan qatorni belgilang.

A. B D E F G G'

B. A L M N

C. H J K O' L O

D. P Q R S U

E. A S D

18. Pastdan boshlab yoziladigan harflar qatorini belgilang.

A. A L M N

B. B O O'

C. P T D

D. A v a V

E. X Sh Ng

19. Tutashtiruvchi unsuri bo'lmagan bosh harflar qatorini belgilang.

A. Q X Z

B. S O'

C. N O P

D. B D T F

E. V, S, D.

20. Kichik yozma harflar tutashtirilishiga ko'ra necha turga bo'linadi va ular qaysi?

A. 3 guruhga bo'linadi; yuqori, pastki, o'rta qismidan tutashtiriladi.

B. 4 guruhga bo'linadi; yuqori, pastki, o'rta va qo'shimcha tutashtiruvchi chiziq.

C. 2 guruhga bo'linadi; yuqori, pastki qismidan tutashtiriladi.

D. Hamma harflar bir xilda tutashtiriladi.

E. To'g'ri javob yo'q.

21. Harflar yozuv shakliga ko'ra necha guruhga ajratiladi? Ta'lim jarayonida qaysi shaklidan foydalaniladi?

A. Davlat o'lchamidagi (standartidagi) harflar bilan ifodalangan yozuv, badiiy harflar bilan ifodalangan yozuv.

B. Bosma harflar bilan yozilgan yozuv, yozma harflar bilan ifodalangan yozuv.

C. Bosma yozuv va grafik yozuv.

D. To'g'ri yozuv va yozma yozuv.

E. S va D.

22. Tutashtiruvchi unsuri bo'lmagan bosh harflar o'zidan keyingi harflarga qanday ulanadi?

A. Qo'shimcha yordamchi chiziq bilan o'rta qismidan tutashtiriladi.

B. Qo'shimcha yordamchi chiziq bilan pastki qismidan tutashtiriladi.

C. Qo'shimcha yordamchi chiziq bilan o'rta va pastki qismidan tutashtiriladi.

D. Qo'shimcha yordamchi chiziq bilan yuqori qismidan tutashtiriladi.

E. S va D.

23. Tutashtiruvchi unsurli bosh harflar qayeridan tutashtirilishiga ko'ra necha guruhga bo'linadi va ular qaysilar?

A. 2 guruhga bo'linadi: o'rta va yuqori qismidan tutashtiriladi.

B. 2 guruhga bo'linadi: pastki va yuqori qismidan tutashtiriladi.

C. Guruhga bo'linmaydi, faqat pastki qismidan tutashtiriladi.

D. Guruhga bo'linmaydi, faqat o'rta qismidan tutashtiriladi.

E. 2 guruhga bo'linadi: o'rta va pastki qismidan tutashtiriladi.

24. O'zbek yozuvida harflardan tashqari qanday belgilar ishlatiladi?

A. Tutuq belgisi

B. Chiziqcha

C. Ko'chish belgisi

D. A B C

E. A B.

25. O'zbek xattotlari nomi berilgan qatorni aniqlang.

A. Sul-ton Ali Mashhadiy, Mir Ali Tabriziy, Shoh Muzaffar

B. Abdurahmon Xorazmiy, Behzod, Mir Ali Qilqalam, Hofiz Sheroziy.

- C. Muhammad bin Husayn at-Tibiy
 D. A B C.
 E. A va B.
26. Husnixatga o'rgatish qaysi metodlarda amalga oshirilgan?
 A. Chiziqli metod
 B. Nusxa ko'chirish metodi
 C. Ijodiy metod
 D. A B C
 E. A va B.
27. Yozuvga o'rgatishning gigiyenik talablari qaysi qatorda ko'rsatilgan?
 A. Maktab mebelini to'g'ri tanlash
 B. Partaning (yoki stol va stulning) o'quvchi bo'y-bastiga mos bo'lishi, yorug'likni chap tomondan tushishi
 C. Parta bilan o'quvchining ko'krak qafasi orasida 5 enli oraliq qolishi, ruchka uch barmoq orasida ushlanishi, ruchkaning uchi bilan barmoqlar orasi 1,5-2 sm bo'lishi
 D. A B C
 E. V va C.
28. Sinf doskasi bilan 1-parta oralig'i qancha bo'ladi?
 A. 1,5 metr
 B. 2 metr
 C. 2,5 metr
 D. 1 metr
 E. 3 metr.
29. O'zbek xalqi va uning ajdodlari qaysi yozuvlardan foydalangan?
 A. So'g'd, Xorazmiy, mixat yozuvidan
 B. Uyg'ur, arab, lotin, kiril, runik yozuvidan
 C. A va B
 D. Fors va chig'atoy yozuvidan
 E. A B D
30. Qadimda yozuvga o'rgatishning qaysi usullaridan foydalanilgan?
 A. Harflardan nusxa ko'chirish
 B. Ijodiy ko'chirib yozish
 C. Nusxa ko'chirish va ijodiy ko'chirib yozish
 D. Mustaqil ko'chirib yozish
 E. Bosma harfni yozma harfga aylantirib yozish.
31. Grafik malakalar necha bosqichda va qanday tartibda amalga oshiriladi?
 1. Turli shakllar chizish
 2. Harf elementlarini yozish
 3. Bosh va kichik harflar yozish
 4. Kichik va bosh harflar yozish
 5. Harf birikmalari yozish

6. Bo'g'in yozish

7. So'z yozish

8. Gap yozish

9. Eshitib yozish

A. 1 2 4 5 6 7 8; B. 1 2 3 4 5 6 7 8; C. 1 2 3 5 6 7; D. 1 2 3 5 6 7 8;

E. 1 3 4 5 6 7.

32. Lotin alifbosi asosidagi yozuvdan qachon foydalanilgan va foydalanilmoqda?

A. 1929 yildan 1939 yilgacha; 1996 yildan boshlab

B. 1926 yildan 1940 yilgacha; 1995 yildan boshlab

C. 1929 yildan 1940 yilgacha; 1996 yildan boshlab

D. 1929 yildan 1940 yilgacha; 2005 yildan boshlab

E. 1928 yildan 1940 yilgacha; 1995 yildan boshlab

33.3-4-sinfda ona tili darsining necha daqiqasi husnixatga ajratiladi,

A. 8-10 daqiqasi.

B. 10 daqiqasi.

C. 8 daqiqasi.

D. 12 daqiqasi.

E. 15 daqiqasi.

34. Yozuv materialini tanlashda nimalarga e'tibor beriladi?

1. Harflarning oson-qiyinligiga qarab yozish tartibini belgilash.

2. Harflarning so'z boshida so'z o'rtasida va so'z oxirida kelishini xisobga olish.

3. Matnning bolalar hayotiga mosligini hisobga olish.

4. Janr xususiyatlarini hisobga olish.

5. Imlosida xato qilish mumkin bo'lgan so'zlardan tanlash.

6. Yozuv materialini oz-ozdan ko'paytiriib borish.

A. 1,2,3,5,6 B. 1,2,3,4 C. 1,2,3,4,5,6 D. 1,2,3,4,6. E. 1,2,3,4,5.

35. Yozuvdagi qanday kamchiliklar grafik xatolarga kiradi?

A. Harfning qiyaligi ulanishi, eni, bo'yi, chiziqlar orasidagi holati.

B. Harfning qiyaligi, ulanishi, kichik harflarning asosiy yozuv chizig'iga tegmay yoki undan chiqib ketishi.

C. Bosh harflarni yuqoridagi yordamchi chiziqlarga tekkizib yozish.

D. B va C.

E. Bosh harfni 6 mm yozish.

36. O'rta qismidan tutashtiriladigan harflar berilgan qatorni toping.

A. A, G J Y G' /

B. F E J Y G G'.

C. F E J Y G X G'.

D. F E S Y X.

E. F E S X G G' J Y.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimov I.A. "Barkamol avlod kelajagimiz poydevori" Toshkent, 1999
2. Boshlang'ich sinf takomillashtirilgan davlat ta'limi standarti "Boshlang'ich ta'lim", 2005 yil, 6-son.
3. Boshlang'ich ta'limning takomillashtirilgan o'quv dasturi, ona tili, "Boshlang'ich ta'lim" 2005 yil, 6-son.
4. Abdullayev Y "Eski maktabda xat-savod o'rgatish metodikasi" Toshkent, "O'qituvchi", 1996
5. Abdullayev Y "Hamrohim" o'quv qo'llanma Toshkent, "O'qituvchi", 1996
6. Abdullayev Y "Sovg'a" o'quv qo'llanma, Toshkent, "O'qituvchi", 1997
7. Abdullayev Y., Yo'ldosheva Sh. "Yangi alifbo va imlo" Toshkent, "O'qituvchi", 2000
8. Abdullayeva Q "Alifbe", Toshkent, "O'qituvchi", 1986
9. Abdullayeva Q., Nazarov K., Yo'ldosheva Sh. "Savod o'rgatish", Toshkent, "O'qituvchi", 1996
10. Safarova R. va b. "Alifbe", Toshkent, Sharq, 2005
11. G'afforova T. va b. "Alifbe", Toshkent, 2000
12. G'afforova T. va b. "1-sinfda savod darslari", Toshkent, 1997
13. G'ulomov M. "Boshlang'ich sinf o'quvchilarini husnixatga o'rgatish" Toshkent, "O'qituvchi", 1970
14. G'ulomov M. "Husnixat metodikasi", Toshkent, "O'qituvchi", 1976
15. G'ulomov M. "Chiroyli yozuv malakasini shakllantirish", Toshkent, "O'qituvchi", 1976
16. G'ulomov M. "Husnixat daftari", 1-sinf uchun, Toshkent, 1998
17. G'ulomov M. "Husnixat daftari", 2- sinf uchun, Toshkent, 1998
18. G'ulomov M. "Husnixat daftari", 3- sinf uchun, Toshkent, 1998
19. G'ulomov M. "Husnixat daftari", 4- sinf uchun, Toshkent, 1998
20. G'ulomov M. "Yozuv daftari", 1-sinf uchun, Toshkent, Sharq, 2005

Mundarija

Husnixat va uni o'qitish metodikasining predmeti, maqsadi va vazifasi	3
Yozuv haqida	5
Husnixat metodikasining shakllanish tarixi	8
Husnixat darsiga qo'yiladigan talablar	16
Husnixatga o'rgatishning metodik shartlari	27
Husnixatga o'rgatishning usullari (metodlari)	30
Husnixatga o'rgatish tamoyillari	35
Husnixat darslarida o'quvchilar yozuviga qo'yiladigan talablar	37
Husnixatga o'rgatishning grafik asoslari	44
Boshlang'ich sinfda husnixat darslarini rejalashtirish	48
Boshlang'ich sinfda husnixat darslari tuzilishi	64
Test topshiriqlari	68
Foydalanilgan adabiyotlar	74